

Ons Heem

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT - JG. 54 - Nr. 2 & 3 - september 2000

ISSN = 1370-6489

Afgiftekantoor : Gooik

Ons Heem is een uitgave van het Verbond voor
Heemkunde Kerkstraat 17 te 2970 's-Gravenwezel

Redactie:

Themacoördinatie: Henri Vannoppen
Redactiesecretaris: Jan Van den Bergh

Leden:

Marc Constandt
Patrick De Greef
Ward De Preter
Julien De Vuyst
Marit Gypen
Luc Van de Sijpe
Luc Van Eeckhoudt
Dominique Vanpée
Olivier Van Rode
Maurits Wynants

Verantwoordelijke uitgever:

Guy Ballet
Woestijnstraat 9
1755 Gooik

Drukkerij:

Ivo Depreter
Edingsesteenweg 224
1755 Leerbeek

Bij de voorpagina:

*Verkiezingspropaganda met een humoristisch tintje
uit 1976. De tekenaar werd in het krantje nergens
vermeld.*

Abonnementsvoorwaarden

Persoonlijk abonnement:	700 BEF	-	45 NLG
Aangesloten verenigingen:	700 BEF		
Archieven, bibliotheken, documentatiecentra, instellingen:	900 BEF	-	55 NLG
Steunend persoonlijk abonnement:	1.000 BEF		

Te storten op rekeningnummer: 068-2218590-33 (België).

Giften enkel op: 068-2218589-32.

Gelieve het eventueel stopzetten van een abonnement drie maanden voor het einde van het kalenderjaar schriftelijk mee te delen.

Ons Heem

Driemaandelijks heemkundig tijdschrift voor Vlaanderen

Redactie: Kerkstraat 17, 2970 's-Gravenwezel

Jaargang 54, nr. 2 & 3

ISSN = 1370-6489

Herfstmaand / september 2000

Gemeentelijke besturen

Inhoud

H. VANNOPPEN, Ter inleiding	56-58
H. VANNOPPEN, De politieke instellingen en structuren op gemeentelijk vlak in Brabant (1750-2000)	59-85
W. BRUMAGNE, Politieke evolutie in Leefdaal (1780-1914)	86-94
E. GROOTEN, De Hoegaardse gemeentepolitiek van 1830 tot 1990	95-107
J. DE VUYST, De politiek in een dorp: Mere in Oost-Vlaanderen	108-115
V. ADRIAENS, Liberale 'nesten' in het Zuid-Oostvlaamse platteland in de 19 ^{de} eeuw	116-120
J. DE VUYST, Daensisme te Mere	121-123
J. DE VUYST, Politieke liederen voor en tegen Daensisme	124-157
CUSTERS, Bestuur voor, onder en na W.O.II in het arrondissement Leuven	158-165

Ter inleiding

200 jaar gemeentebestuur verwijst naar de periode 1800-2000. In 1795 eindigde in onze gewesten het Ancien Regime. De Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik werden toen met nog enkele kleinere vorstendommen bij Frankrijk gevoegd. We kregen dan ook éénvormige Franse instellingen, ook op lokaal vlak. We nemen nochtans als begin voor dit thema 1800 omdat Napoleon Bonaparte de oude gemeenten herstelde en daarmee aan de basis ligt van de drievoudige functie-indeling: burgemeester, schepenen en gemeenteraadsleden. 2000 is in België een jaar van gemeenteverkiezingen. Hierbij doen we ook een oproep tot de heemkringen en de heemkundigen om de verkiezingspropaganda uit de voorbije decennia te verzamelen en deze van 2000 en de volgende verkiezingsjaren bij te houden voor verder onderzoek. Lokale verkiezingspubliciteit wordt in rijksarchieven niet bijgehouden. De laatste jaren deden ook de universiteiten (1) heel wat inspanning in verband met het onderzoek van de lokale politieke geschiedenis. Instituten zoals KADOC (Katholiek Documentatie en Onderzoekscentrum) te Leuven, AMSAB (Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging) te Gent, het Liberaal Archief te Gent en het ADVN (Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-Nationalisme) te Antwerpen beschikken ook over heel wat materiaal in verband met gemeentebestuurders uit de 19de en 20ste eeuw.

De gemeente bleef attractief. Prof. H.A. Brasz en anderen omschreven de gemeente in 'Inleiding tot de Bestuurswetenschap, p. 216 als volgt: "De gemeente neemt in ons staatsbestel een zeer bijzondere plaats in. De gemeente - mits zij niet te groot is - vormt nog een overzichtelijke gemeenschap en vertoont anderzijds een rijke veelzijdigheid, waardoor elke burger in een of andere vorm deel kan hebben aan het gemeenschapsleven. Deze beide elementen in onderling verband leveren de ideale voorwaarden voor de ontwikkeling van de burgerzin, hetgeen wil zeggen tot begrip van de zinvolle functie, welke de mens door zijn dagelijkse arbeid en door zijn vrijetijdsbesteding in de plaatselijke gemeenschap vervult. De grote stad voldoet nauwelijks meer aan de voorwaarden: zij mist overzichtelijkheid, de doorsnee burger voelt er zich verloren; slechts een beperkte groep van leidinggevendenden heeft een overzicht over het geheel. Vandaar dat men voor de grote stad denkt aan een verdergaande decentralisatie: territoriaal door verwezenlijking van de wijkgedachte, waarmede echter nog geen grootse resultaten zijn geboekt; functioneel door de instelling van een sportraad, een cultuurraad, en dergelijke. De heel kleine gemeente schiet in ander opzicht tekort, zij mist de sociale en culturele veelzijdigheid. Door radio, televisie en verbetering van het verkeer wordt zij evenwel uit haar isolement verlost. Gezonde plattelandsgemeenten zijn voor een land een waardevol bezit. Zij vormen een onmisbaar en heilzaam tegenwicht tegen de voortgaande verstedelijking. Gevreesd moet echter worden, dat de sterke bevolkingstoename in ons land op wat langere termijn ook de dorpen niet onberoerd zal laten. Hier rijst een probleem, waarvoor een duidelijke oplossing nog niet gevonden is". Het beeld van de gemeente, dat hier voorgesteld wordt, is de gemeente voor de fusie van 1976. Misschien wat geïdealiseerd wat het platteland betreft. De interesse voor de gemeente is er natuurlijk altijd bij de heemkundige, omdat het onze microkosmos is, de eerste van de reeks politieke concentrische cirkels (gemeente, provincie, deelstaat, federale staat, E.U., U.N.O.) rondom ons.

(1) L. François, *Politieke geschiedenis van de Franse Tijd en van de periode van het Verenigd Koninkrijk*, in: J. Art, *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente?* - Deel 1 - 19de en 20ste eeuw, Gent, 1993, p. 159-212; R. Van Eenoo, *Politieke geschiedenis na 1830*, in: J. Art, *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente?* Deel 1 - 19de en 20ste eeuw, Gent, 1993, p. 213-233.

In de 19de eeuw was de tegenstelling dikwijls deze tussen het platteland, dat katholiek was, en de stad, die liberaal was. Het katholicisme werd gecontroleerd door de katholieke edelman, die het kasteel bewoonde, en door de pastoor.

Nieuw onderzoek wees erop dat ook op het platteland liberale kernen voorkwamen b.v. Moerbeke-Waas in het noorden van Oost-Vlaanderen en de 'liberale nesten' in het zuiden van het arrondissement Oudenaarde b.v. Berchem, Nederzwalm, Zingem en Ename. Hierin wees men erop dat een conflict tussen twee politieke groepen inherent is aan de samenleving op het platteland (2). Ook de industrialisatie speelde mee. De suikerfabrieken hebben duidelijk een invloed gehad op het nationaal, maar ook lokaal liberaal karakter van de stad Tienen en omliggende gemeenten. In Hoegaarden (3) kreeg de liberale suikerfabriek de concurrentie van de katholieke suikerfabriek. De tegenstelling tussen beide kampen was in de 19de eeuw in deze biergemeente ook scherp. De politieke tegenstellingen kwamen dikwijls ook tot uiting in de fanfaretegenstellingen in de dorpen b.v. in Leefdaal, Bertem en Meerbeek.

In Antwerpen kwam er een nieuwe partij de Meetingpartij. Ze was flamingant en antimilitaristisch. In 1862 namen ze deel aan de gemeenteraadsverkiezingen te Antwerpen en dit werd hun groot succes. De Meetingpartij was een coalitie van radicale liberalen met katholieken en flaminganten. Langzamerhand ging ze samenvallen met de plaatselijke katholieke partij zeker vanaf 1870. De Meetingpartij wenste de vernederlandsing van het bestuur van de stad en verzetten zich tegen de fortengordel rond Antwerpen, waardoor de stad niet kon uitbreiden (4).

Op het einde van de 19de eeuw kwamen daar nog het socialisme en in Oost-Vlaanderen ook het Daensisme bij. De Frontpartij zette in Oost-Vlaanderen, zeker in de streek van Aalst, de traditie van het Daensisme verder. Het Daensisme was sociaal en flamingant (5). Studies werden gemaakt over de invloed van de politieke opvattingen in landelijke gemeenten in Oost-Vlaanderen aan de hand van de pers. Niet alleen de pers, maar ook het strijdlid is belangrijk in verband met de studie van het Daensisme op lokaal vlak. Ook de processen-verbaal van de gemeenteraad en het schepencollege, de dossiers van de burgemeestersbenoemingen en de lokale kiespropaganda werden gebruikt voor de studie van de lokale politieke geschiedenis (6).

In W.O. I bleven de gemeenteraden in functie ondanks de Duitse bezetting. Hierover verschenen ook lokale studies. Hierin werd nagegaan of er verandering kwam in het politieke leven wanneer men 1914 vergelijkt met 1921 (7). In 1921 werd vrouwenstemrecht voor de gemeente in België ingevoerd. Een studie (8) gaf een beeld van 10 vrouwen, die hun kans waagden in 1921: Amelia Adriana Bastiaens-Brocken (1871-1939), burgemeester van Emblem als onafhankelijk kandidaat, maar nationaal eerder katholiek; Jane Brigode-Ouwerx (1870-1952), liberaal schepen van Vorst in de Brusselse agglomeratie en feministe; Alice Heyman-Béviaire (1883-1954), socialistisch schepen van Gent; Léonie Charlotte Françoise Keingiaert de Gheleuvelt (1885-1966), de adellijke burgemeester van Geluveld; Suzanne Lippens-Orban (1887-1971), liberaal gemeenteraadslid van Brussel-stad; Gabrielle Lutens Woest (1874-1953), katholiek gemeenteraadslid in Vorst; Odila Maria Maréchal-Van den Berghe (1881-1956), gemeenteraadslid voor de Frontpartij in Brugge; Caroline Pieters Addams (1853-1947), liberaal gemeenteraadslid in Oostende, Marguerite Stenhuse (1887-1959), socialistisch gemeenteraadslid van Verviers en Maria Tillmans-Fischer (1869-1936), socialistisch gemeenteraadslid te Anderlecht. Op lokaal vlak zijn de bijlagen van deze studie interessant. Ze geven per provincie en daarna per gemeente de vrouwelijke verkozenen van 1921 met hun politieke kleur en hun functie (gemeenteraadslid, schepen, burgemeester) (9).

De Duitse bezetter in W.O. II schafte de gemeenteraden af en poogde de functies van burgemeester en schepenen in handen te geven van aanhangers van de Nieuwe Orde. Een essentiële vraag die men daarbij kan stellen is de vraag of er door W.O. II echt verandering kwam op politiek gebied (10). Heel wat studies

(2) V. Adriaens, *Liberalisme op het Zuid-Oostvlaamse platteland in de 19de eeuw*, Gent Liberaal Archief, 1991.

(3) Hoegaarden was een Luikse enclave in Brabant. In het Ancien regime was het bestuur in handen van de V Geslachten; J. Vander Velpen, *Geschiedenis van Hoegaarden*, Leuven, 1959, p. 90-103, p. 118-128, p. 131-133.

(4) L. Wils, *Het ontstaan van de Meetingpartij te Antwerpen en haar invloed op de Belgische politiek*, Antwerpen, 1963.

(5) J. De Buyst, *Een eeuw politieke perikelen te Mere 1840-1940*, Mere, 1975.

(6) J. Dauwe, *Gemeentepolitiek te Lebbeke 1789-1990*, Lebbeke, 1990; H. Vannoppen, *Van twee kerkdorpen tot een stadsgewestgemeente, Erps-Kwerps 1776-1976. Tweehonderd jaar demografie, sociaal-economische, politiek-administratieve en kerkelijk-culturele ontwikkeling in Brabant*, Borgerhout, 1994; H. Vannoppen en M. Janssens-Vanmoer, *De burgemeestersbenoeming van Karet Van Kelf van Meerbeek in 1933, een harde discussie over zijn militair optreden in W.O. I*, in: *Curtenberg*, 1998, nrs. 3-4, p. 206-217.

(7) H. Vannoppen.

(8) I. Gesquiere, C. Jacques en C. Marissal, *Tien vrouwen in de politiek. De gemeenteraadsverkiezingen van 1921*, Brussel, 1994.

(9) Idem, p. 197-213.

(10) R. Van Doorslaer, *De Tweede Wereldoorlog*, in: J. Art, *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? Deel I - 19de en 20de eeuw*, Gent, 1993, p. 304-306.

verschenen hierover. Volledige arrondissementen werden bestudeerd, zowel aan de universiteiten van Gent als deze van Leuven. Ook heemkringen behandelde dit onderwerp (11).

(11) H. Vannoppen, *Het bestuurlijk kader van Kortenberg, Erps-Kwerps, Everberg en Meerbeek, in W.O. II, Curtenberg, 1994-1995*, nrs. 1-2, p. 20-37.

(12) J. Blavier, Art.: *De burgemeester, een pater familias of iemand met een volwaardig beroep?*, Tijdschrift van het Gemeentekrediet, nr. 200 (1997/2), p. 73-82.

(13) J. Laporte, *De burgemeester van de stad Brussel 1830-1983*, Vlaamse Stam, 2000, p. 97-192; *150 jaar liberalisme Leuven*, (Hoofdstuk: *De acht liberale burgemeesters*), Leuven, 1990.

(14) L. Dewilder, *Honderd jaar liberale associatie in Overijse, Zoniën*, 1991, p. 107-165; H. Vannoppen, *200 jaar liberale gedachte en 90 jaar liberale Partij (1905-1995) in Kortenberg*, in: Curtenberg, 1995, p. 3-56; M. Outtier, *Vijftig jaar Christendemocratische politiek in Kortenberg 1945-1995*, in: Curtenberg, 1995, p. 97-106; G. Lernout, *150 jaar liberalisme (ook?) te Halle. De liberale inbreng in het Halse politieke leven*, in: Hallensia Nieuwe Reeks (oktober-december 1996), p. 7-42. *De socialisten. Honderd jaar socialistische beweging in het arrondissement Leuven (1885-1985)*, Leuven, 1986 (Uitgave C.S.C.-vormingswerk gewest Leuven).

(15) G. Mottard, *Grâce-Hollogne, kroniek van een bewuste fusie*, Tijdschrift van het Gemeentekrediet, nr. 201, 1997/3, p. 23-42.

(16) J. Buelens, *Coalitievorming op gemeentelijk vlak*, Tijdschrift van het Gemeentekrediet, nr. 189 (1993/4), p. 45-66; H. Vannoppen, *De geschiedenis van België Deel 16. De politieke partijen in het kader van de verzuijing en het schoolvraagstuk (1944-1995)*, Midden-Brabant, winternummer 1995, p. 42-43.

(17) J. Ackaerts, *De gemeenteraadsverkiezingen*, Leuven, 1994. L. Van Lindt en M. Verbeeck, *De gemeenteraadsverkiezingen in 111 praktijkvragen en antwoorden*, Brussel, 1999.

Het Tijdschrift van het Gemeentekrediet gaf als nr. 200 (1997, 2) *De Gemeente, Anekdoten en instellingen* uit. Hierin werden verschillende onderwerpen behandeld verdeeld in drie grote gehelen:

1. De gemeente, dagelijks
2. Mensen en instellingen
3. Mensen en Middelen.

In één van de artikelen leren we hoe de burgemeestersfunctie evolueerde van de rol van de pater familias naar een volwaardig beroep. (12) Burgemeesters kwamen aan bod in verschillende uitgaven waarbij ook hun genealogische afkomst werd ontleed (13). Ook heel wat heemkundige kringen werkten geschiedenis van partijen op lokaal vlak uit (14). Dikwijls moesten ze werken op basis van interviews wegens gebrek aan historische documenten.

In 1976 werden de fusies van gemeenten gestemd. Deze schaalvergroting was het werk van Joseph Michel, minister van binnenlandse zaken, afkomstig uit de provincie Luxemburg. Vrijwillige fusies kwamen weinig voor. Eén uitzondering is de Waalse fusiegemeente Grâce Hollogne in de provincie Luik in 1971, waarover ook een wetenschappelijke studie verscheen (15). Ook de coalitievorming op gemeentelijk vlak werd in detail bestudeerd aan de hand van de gemeenteverkiezingen van 1976, de eerste fusieverkiezingen, 1982 en 1988. De vier basisregels van coalitievorming komen hierbij aan bod: *minimal winning* (binnen een coalitie is geen van de partners overbodig), *minimal number of parties* (een coalitie zoekt naar een samenstelling met de minst mogelijke partijen), *minimal weight* (men kiest een zo klein mogelijke partner om zo weinig mogelijk macht te moeten afstaan) en *minimal policy range* (coalities worden gevormd door partijen die qua programma dicht bij elkaar staan). Men constateerde ook dat met de fusies het aantal gemeenten met een absolute meerderheid daalde. Coalities waren ook niet heel duurzaam na de fusies. Er waren dan ook heel wat wisselingen tussen 1976 en 2000. Ook de gevolgen van de fusies van gemeenten werden op 13 en 14 mei 1982 op het 2de Congres van het Politicologisch Instituut te Brussel bestudeerd. Men kwam tot 11 besluiten na de evaluatie van 5 jaar fusies: er was een duidelijke daling van het aantal gemeentemantatarissen; opvallend was de doorbraak van de nationaal georganiseerde lijsten; het aantal voorgedragen lijsten per gemeente was verhoogd; coalities vervingen absolute meerderheden, er zetelden minder landbouwers in de gemeenteraden; de kleine deelgemeenten waren ondervertegenwoordigd in de fusiegemeenteraad; de gemeentelijke fracties met partijtucht ontstonden; in de meeste gemeenten verschenen gemeentelijke informatiebladen; er werden meer adviesraden opgericht maar de inspraak werd niet groter; er was een grote stijging van het personeel zowel bij de gemeente als bij het O.C.M.W. en de meeste gemeenten kwamen terecht in een financiële put (16). Bij de verschillende gemeenteverkiezingen verschijnen studies, die interessant kunnen zijn om de nieuwe wetgeving en de sfeer van die verkiezingen op te snuiven. Heemkundigen kunnen ook hier gebruik van maken (17).

Dr. Henri Vannoppen
themacoördinator
Leuvensesteenweg 839
3071 Erps-Kwerps

De politieke instellingen en structuren op gemeentelijk vlak in Brabant (1750-2000)

In 2000 hebben de gemeenteverkiezingen plaats. Daarom lijkt het ons belangrijk om te onderzoeken hoe het bestuur van de gemeente veranderde over een periode van 250 jaar. Chronologisch onderscheiden we:

- het *Ancien Regime*: (tot 1795).
- het *Franse Regime*: de periodes van het *Directoire* (1795-1799) en van *Napoleon* (1800-1815),
- het *Nederlands Regime*: (1815-1830),
- het *Belgische Regime*: met de periodes van :

- *het cijnskiesrecht (1830-1895),
- *het algemeen meervoudig kiesrecht (1895-1921) en
- *het algemeen enkelvoudig kiesrecht (1921-2000).

De jaartallen verwijzen alleen naar de gemeentelijke situatie.

We behandelen in grote lijnen achtereenvolgens:

- het kiesrecht
- de gemeentelijke mandaten
- de gemeentelijke ambtenaren en
- het partijwezen.

1. Het Ancien Regime

Het kiesrecht

In het Ancien Regime was er geen eenvormigheid. Elke heerlijkheid, elke baronnie, elk markiezaat, elk graafschap had een andere bestuursvorm. De heer van het dorp, een edelman, had alle macht. Van verkiezingen was er geen sprake. Politiek was het de tijd van het '*Verlicht Despotisme*' met zijn '*aristomonarchie*'. De koning of de keizer regeerde met de adel het land. In de dorpen had de adel het voor het zeggen.

De gemeentelijke mandaten en ambtenaren

De heer, een edelman, had een vertegenwoordiger in het dorp. In Retie (provincie Antwerpen) was dit de drossaard. Hij was de vertegenwoordiger en de vertrouwensman van de heer. Het was dikwijls een vreemdeling (1). In de baronnie Zaventem vinden we ook de functie van drossaard als vertegenwoordiger van de heer. Hij was echter vooral actief op politieel gebied. In de meeste dorpen was de meier de vertegenwoordiger van de heer onder andere in Erps. In tegenstelling tot de drossaard hield hij zich meer bezig met de civiele rechtspraak dan met de criminele rechtspraak. De drossaard had eerder een gewestelijke functie, die zo ver strekte als de heerlijkheden van de adellijke familie. De drossaard en de meier werden benoemd door de heer van het dorp. Ze waren de schakel tussen de heer en de schepenen.

(1) E. Sneyers, *Bijdrage tot de geschiedenis van Retie*, Retie, 1972, p. 60-61.

De schepenen werden soms ook wethouders genoemd. Hun functie ging reeds terug tot 1200. Gewoonlijk waren het er zeven. Ze werden benoemd door de heer van het dorp. In sommige heerlijkheden was dit voor het leven, later werden het eerder tijdelijke benoemingen. In de Oostenrijkse periode ongeveer vanaf 1730 kwamen daar twee schepenen-rechtsgeleerden bij, licentiaten en doctors in de rechten. Het aantal gewone schepenen werd dan beperkt tot vijf en men nam de twee schepenen-rechtsgeleerden erbij om tot zeven te komen. In sommige heerlijkheden had men een eerste schepen of een schepenpresident, onder andere te Tildonk, een graafschap van de familie de Lalaing. In het graafschap Erps vonden we in 1783 de functie van burgemeester. We kunnen die vergelijken met deze van eerste schepen. De burgemeester was de woordvoerder inzake het bestuur, terwijl de meier meer evolueerde tot hoofd van de schepenbank op rechterlijk gebied (2).

De schepenbank of de 'weth' had dus zowel een rechterlijke als een bestuurlijke functie zonder de notariële te vergeten. Ze kwamen samen in een herberg, waar ook de archieven van de schepenbank bewaard werden, eigenlijk de voorloper van het gemeentehuis. De meier en de schepenen waren welgestelde burgers.

De stabiliteit van het systeem was griffier of de 'dorpsschrijver'. Hij was de voorloper van de gemeentesecretaris. Hij schreef de registers van de schepenbank in. De griffier werd benoemd door de heer van het dorp.

De 'bedesetters' verdeelden de belastingen onder de inwoners. De 'collecteurs' waren de gemeenteontvangers en haalden de belastingen op. In Retie werden ze ook 'borgemeesters' genoemd. De term burgemeester vinden we in Langdorp vanaf 1629. Soms was er ook maar één collecteur. De collecteur kreeg een procent van de rekening (3).

De officier was de voorloper van de veldwachter. Hij werd benoemd door de heer van het dorp. Meestal was hij eerder een arme man.

De armenzorg was eerder kerkelijk. Dat was werk voor de 'Tafel van de H.-Geest'. Zowel de heer van het dorp als de pastoor kwamen meestal tussen voor de benoeming van de 'armmeester'.

Verschillende archieven zijn belangrijk voor de kennis van het bestuur onder het 'Ancien Regime', wat betreft Brabant:

(2) A. Troch, *Het graafschap Tildonk onder de familie de Lalaing (18de eeuw)*, Licentie-verhandeling K.U.L., 1977, p. 631; H. Vannoppen, *Van twee kerkdorpen tot een stadsgewestgemeente: Erps-Kwerps 1776-1976*, Borgerhout, 1994, p. 211, p. 216.
(3) L. Patteet, *Het gemeentebe-stuur van Langdorp tijdens het Oud Regime - Het Oude land van Aarschot*, 1984, p. 137-138.
(4) Algemeen Rijksarchief Brussel, *Raad van Brabant. Kanselarij van Brabant*, nr. 122, p. 109.
(5) Idem, nr. 122, p. 162.
(6) Idem, nr. 120, p. 114.
(7) R. Devleeshouwer, *L'Arrondissement du Brabant sous l'occupation Française. Aspects administratifs et économiques*, U.L.B., 1964.

- de Schepenbank
- de Raad van Brabant. Fonds Kanselarij van Brabant

De nummers 120 tot en met 125 geven een overzicht van de benoemingen van 1750 tot 1795. Zo werd in maart 1770 Jan-Baptist Bisschop door hertog Karel van Arenberg tot meier van Bertem benoemd na het overlijden van meier Engelbert Van Billoen (4). Zo werd op 10 maart 1778 Joannes Jacobus Josephus Van Binst door Marie Josephine gravin de Lannoy, geboren de Merode tot drossaard van Everberg benoemd, nadat Martinus Bauduin van deze functie afstand had gedaan (5). Zo werd in 1755 advocaat Paulus Van Hamme tot griffier van het graafschap Erps-Kwerps, 'Saventhem', Sterrebeek, Nossegem, Sint-Stevens-Woluwe en Bijgaarden benoemd door graaf Karel Ferdinand von Königsegg-Rothenfels na het overlijden van griffier Cornelis Louck (6).

- de 'Jointe de l'Administration'.

Hierin vinden we de rekeningen van de heerlijkheden weer. Het 'Ancien Regime' eindigde niet in 1789 wat de gemeentelijke instellingen betrof. In de overgangperiode 1789-1795 bleven de gemeentelijke 'Ancien Regime' -ambten bewaard. Er was toen nog van geen verandering sprake (7).

Het partijwezen

Van echte partijen was er rond 1750 nog geen sprake. Op het einde van de Oostenrijkse periode had men de tegenstelling tussen de conservatieve meerderheid en de hervormingsgezinden, die de politiek van keizer Jozef II steunden. Het was de tegenstelling van de Patriotten en de Jozefisten of de Keizersgezinden, die spottend ook 'Vijgen' genoemd werden. Dit kwam meestal niet tot uiting in de schepenbank. Nochtans waren deze tegenstellingen belangrijk voor het verdere verloop van de politiek van ons land. C. Hymans verwoordde het in 1862 in zijn *'Histoire populaire de la Belgique'* als volgt: *'De partijen die we zien optreden in 1788-1790 waren dezelfde als deze die sinds dertig jaar België verdelen. Het ging om dezelfde twisten als vandaag: het onderwijs, de politieke activiteit van de geestelijkheid, de onafhankelijkheid van de burgerlijke macht, de weldadigheid'*.

Met de *'Brabantse omwenteling'* in 1789 en met het ontstaan van de *'Verenigde Belgische Staten'* kwamen *'Statisten'* of conservatieven, de verdedigers van het *'Ancien Regime'* tegenover Vonckisten of verdedigers van het nieuwe regime te staan. Soms waren deze tegenstellingen ook merkbaar op het platteland, waar de Vonckisten vervolgd werden. Het was de strijd van de *'behoudenden'* tegen de *'nieuwzoekers'*.

2. De Franse periode (1795-1815)

Het Directoire (1795-1799)

Op 1 augustus 1795 stemde de Conventie de aanhechting van onze gebieden bij Frankrijk. Wij volgden voortaan de Franse wetten. In 1795 werd de Conventie vervangen door het *'Directoire'*, een sterk burgerlijk regime, verdediger van het cijnskiesrecht. De grondwet van het jaar III van de Franse republikeinse tijdrekening was de basis van het *Directoire*.

De *'municipalité de canton'*

Typerend voor het Franse regime is de eenvormigheid van bestuur. Men heeft geen verschillend bestuur per gemeente zoals vroeger per heerlijkheid. De gemeenten boven de 5000 inwoners behielden hun zelfstandigheid. In Brabant waren er dat slechts vier namelijk: Brussel, Leuven, Tienen en Diest. De andere gemeenten werden als zelfstandige gemeenten opgeheven en werden samengevoegd tot municipaliteiten of *'municipalités de canton'*. Brabant telde 34 municipaliteiten of om het met een modern woord te zeggen fusiegemeenten. De *'municipalité de canton'* Zoutleeuw omvatte heel wat gebieden: Zoutleeuw, Booienhoven, Budingen, Betz, Grazen, Rummen, Oriente, Neerlinter, Wommersom, Orsmaal, Gutsenhoven, Dormaal, Halle en Helen (8).

Het cijnskiesrecht onder het Directoire

De grondwet van het jaar III voerde het cijnskiesrecht in. Om kiezer of *'votant'* te zijn moest men aan de volgende voorwaarden voldoen:

- Frans burger zijn
- 21 jaar zijn
- ingeschreven staan in het register der burgers van de *'municipalité de canton'*
- alfabeet zijn
- een beroep uitoefenen: *'exercer une profession mécanique'*.
- een directe grond- of personele belasting betalen. Dit kwam overeen met de waarde van drie arbeidsdagen in de landbouw.

De kiezers of *'votants'* verenigden zich in hun vroegere gemeente in de *'assemblée communale'* voor de verkiezing van de *'agent municipal'* en de *'adjoint'* en in de *'municipalité de canton'* of in de *'assemblée primaire'* voor de aanduiding van de *'President de la municipalité'*. In 1795 waren er geen gemeenteverkiezingen. Deze hadden wel plaats in 1797 en 1799.

(8) Pasonimie, 31 augustus 1795; C. Oudiette, *Description géographique et topographique du département de la Dyle*, 1799.

Ghislain Bouteville kluste de zaak der gemeenten in 1795-1797

De Fransen stonden voor grote problemen. Ze moesten een bestuur organiseren in een gebied dat hen eerder vijandig gezind was. Ghislain Bouteville verbleef hiervoor in België van 21 december 1795 tot 20 januari 1797. Hij moest de kaders van het bestuur opvullen. Velen weigerden gemeentelijke functies te bekleden uit anti-Fransgezindheid of omdat de functie onbezoldigd was. Er waren dan ook geen lokale verkiezingen in 1795.

Belangrijk zijn dan ook de '*Papiers des commissaires du Gouvernement dits Papiers Bouteville*' (*Papieren van de Overheidscommissarissen, ook Papieren Bouteville genaamd*) bewaard in Algemeen Rijksarchief te Brussel. Bouteville stelde eerst een lijst op met een dubbel aantal kandidaten per functie. De tweede lijst omvatte de benoemingen (9).

De gemeentelijke mandaten

De *municipalité de canton* kende vier instellingen:

- de voorzitter van de municipaliteit
- de *commissaire du directoire*
- de *agent municipal*
- de *adjoint*.

De 'président de la municipalité'

De voorzitter van de municipaliteit werd voor 2 jaar gekozen door de kiezers die de '*assemblée primaire de la canton*' vormden. Bij zijn afwezigheid werd hij vervangen door de *agent municipal* van de hoofdplaats van de *municipalité*. De voorzitter moest de vergadering van de municipale raad voorzitten. Deze raad, het gemeentebestuur, moest 3 maal per maand samenkomen in de hoofdplaats van de municipaliteit. De functie was onbezoldigd.

De 'commissaire du Directoire'

De '*commissaire du Directoire*' werd benoemd door de *Directoire* te Parijs. Hij was in feite de voorgedij-overheid. Hij controleerde voor Parijs de gemeentelijke werking. Hij moest waken over de strikte naleving van de Franse wetten in België. Hij kreeg een jaarloon (10).

De 'agent municipal' en de adjoint

De '*agent municipal*' werd verkozen door de '*assemblée communale*' van zijn deelgemeente. De functie was onbezoldigd. Hij was het hoofd van de politie in zijn deelgemeente en hij ondertekende gewoonlijk de akten van de burgerlijke stand. Hij maakte deel uit van de municipale raad samen met de *agents municipaux* van de andere deelgemeenten, met de '*président de la municipalité*' en met de '*commissaire du Directoire*'. De *adjoint* werd op dezelfde manier aangeduid en verving onbezoldigd de '*agent municipal*' bij zijn afwezigheid of bij ziekte (11).

De namen van de verschillende ambtenaren vinden we terug onder de akten van de burgerlijke stand.

De gemeentelijke ambtenaren onder het Directoire

De gemeentesecretaris werd benoemd door de '*conseil municipal*' en was verantwoordelijk voor de administratie. Dezelfde raad benoemde de veldwachter of de '*garde champêtre*', die instond voor de ordehandhaving. In gemeenten boven de 5 000 inwoners was een politicommissaris verplicht. De gemeentesecretaris was in gemeenten onder de 5000 inwoners ook gemeenteontvanger voor wat betrof de inkomsten en uitgaven van de '*municipalité de canton*'. Er was ook een bureel van weldadigheid, dat uit vijf leden bestond en dat instond voor de armenzorg.

Het partijwezen

Er was een duidelijke tegenstelling tussen de aanhangers van de Franse Revolutie, namelijk de Jacobijnen en de tegenstanders ervan die sympathie hadden voor de Brigands.

(9) H. Vannoppen, '*Les municipalités de cantons' of de eerste fusies in Brabant tussen 1795 en 1800* in: *Vlaanse Stam*, p. 77-83.

(10) X. Lesage, '*De rapporten van de 'Commissaires du Directoire exécutif' van het kanton Lo, 1796-1800*, Gemeentekrediet, 1990, 3, nr. 173, p. 71-78.

(11) P. Pouillet, '*Les institutions Françaises de 1795 - 1814*', p. 176-194; H. Vannoppen, '*Onze voorouders in de politiek. Franse en Nederlandse tijd (1795-1830)*', Uitgave V.V.F.-Brussel, 1981.

De gemeenten onder Napoleon I

Herstel van de gemeenten

Napoleon Bonaparte herstelde het gemeentelijk systeem. De *'municipalités de canton'* werden afgeschaft. Men maakte wel een onderscheid tussen grote en kleine gemeenten wat de benoeming betrof. Er waren heel kleine gemeenten, die niet leefbaar waren en zo streefde men naar enkele fusies. In het departement van de Dijle werden 30 gemeenten op 387 afgeschaft onder Napoleon I. Humelgem werd afgeschaft bij het decreet van 19 juli 1810 en bij Steenokkerzeel gevoegd. Jezus-Eik werd als gemeente afgeschaft bij decreet van 15 november 1810 en bij Overijse gevoegd. Oppem en Ossel werden afgeschaft bij decreet van 11 april 1810 en bij Brussegem gevoegd. Wulmersom werd afgeschaft bij decreet van 20 juli 1811 en bij Hakendover gevoegd (12).

De gemeentelijke mandaten

De drie politieke functies waren:

- de *'mairie'*
- de *'adjoint'*
- de *'conseil municipal'* (13).

De *'mairie'* of burgemeester

In gemeenten onder de 5000 inwoners werd de *'mairie'* benoemd door de *prefect* van het departement, dus de gouverneur. Vanaf 1802 moest de eerste consul de *'mairie'* kiezen uit de leden van de gemeenteraad voor een periode van 5 jaar. Op 1 januari 1808 had de eerste vernieuwing van de *'mairie'* plaats. De *'mairie'* had de beslissende macht wat betrof politie, burgerlijke stand en gemeentebeheer. Hij was het hoofd van de politie en beschikte over de financiën. De burgemeester droeg een sluijer.

De *'adjoint'* of schepen

De burgemeester werd bijgestaan door één *adjoint* in gemeenten onder de 2500 inwoners en door twee *adjoints* in gemeenten tussen de 2500 en de 5000 inwoners. De aanduiding en de duur van het mandaat was hetzelfde als dat van de *mairie*. De eerste *adjoint* verving de burgemeester bij ziekte of afwezigheid. De *adjoint* droeg een sluijer. Het besluit van 17 *floreal l'an VIII* bepaalde *'het amptskleed der meyers'* als volgt: *"De meyers zullen aenhebben een blauw kleed, mitsgaerders eenen rooden sluyer met freniën der dry koleuren. De adjointen tot het meyerschap zullen hetzelfde kleed aenhebben zoo als de meyers, mitsgaerders eenen rooden sluyer met witte freniën. Alle de amptenaeren hierboven uitgedrukt, zullen eenen effen Franschen hoed draegen (14)'*. Totdaar de beslissing van eerste consul Napoleon Bonaparte.

De *'conseil municipal'* of gemeenteraad

De samenstelling van de gemeenteraad was afhankelijk van de bevolking van de gemeente:

- onder de 2500 inwoners: 10 leden
- van 2500 tot 5000 inwoners: 20 leden.

De gemeenteraadsleden werden benoemd voor een periode van 3 jaar door de *prefect* in gemeenten onder de 5000 inwoners tot 1802.

In 1802 werden ze voor 20 jaar benoemd, maar om de 10 jaar moest de helft van de gemeenteraad vernieuwd worden.

De gemeenteraad had onder Napoleon I slechts een adviserende of raadgevende functie. De gemeenteraad was dan ook nog alleen bevoegd op 4 gebieden: het aanhoren van de gemeenterekeningen, het verdelen van houthak uit de gemeentebossen en van gemeenweiden, het verdelen van de onderhoudswerken aan de straten en wegen, advies geven wanneer er gemeentelijke problemen opdaagden en wanneer er nieuwe of hogere belastingen voorgesteld werden.

De *mairie*, de *adjoint* en de *conseil municipal* vinden we terug voor Brabant in het Algemeen Rijksarchief Brussel. *Préfecture de la Dyle, Régistres nr. 32*. Het regis-

(12) A. Tihon, *La fusion des communes dans le département de la Dyle sous le Régime Napoléonien*, in: *Revue belge de philologie et d'histoire*, dl. XLIII, nr. 2, 1965, p. 515-551.

(13) P. Pouillet, *Les institutions*, p. 772-787, p. 914-923.

(14) *Bulletin des lois de la république française*, nr. 163 (besluit ambtskledij 17 *floreal l'an VIII*), Brussel, 1907, p. 176-194, p. 441-449.

ter heeft *'Etat et situation de l'organisation administrative (1806)'*. Men geeft alle functionarissen met het jaar van in diensttreding. Soms vinden we ook Notulen en Correspondentieboeken van de gemeente. Hierin vinden we de vergaderingen van de gemeenteraad terug. Op het gemeentehuis van Bertem vonden we dergelijke archivalia terug.

Sommige gemeenten bewaarden alleen het 'Correspondentieboek' uit deze periode. Hierin vinden we de antwoorden op de inkomende brieven bij de gemeente. Kortenberg bezit een dergelijk 'Correspondentieboek' uit de Napoleontische periode.

De gemeentelijke ambtenaren

Kleine gemeenten konden onmogelijk een gemeentesecretaris betalen. Eén van de leden van de gemeenteraad of een onderwijzer nam dan deze functie waar. De gemeenteraad benoemde de secretaris. Er waren ook *'secrétaires d'arrondissements ruraux'*, die dienst deden in verschillende gemeenten. Het decreet van 20 Messidor verplichtte de gemeenten een veldwachter aan te duiden. Het besluit van 23 Fructidor 1809 raadde de gemeenten aan om de veldwachters te kiezen uit de oud-militairen.

In 1810 was Louis Elskens veldwachter van Kortenberg. Louis Elskens was 39 jaar oud, in dienst sedert 7 september 1809 en dagloner van beroep. Hij was gehuwd, vader van zeven kinderen en alfabeet. Hij had geen militaire dienst gedaan en verrichtte zijn werk heel goed. Hij moest dan ook in dienst blijven als *'garde champêtre'* (15).

Hierin vinden we een verslag betreffende de veldwachters uit het departement van de Dijle uit 1810. In gemeenten met ontvangsten lager dan 20000 BEF werd de functie van gemeente-ontvanger waargenomen door de ontvanger van de directe belastingen. In gemeenten met hogere inkomsten dan 20000 BEF moest de gemeenteraad een gemeenteontvanger benoemen. Hij stelde de begroting op en maakte de rekeningen.

De macht van de keizer werd uitgebreid. Het decreet van 27 februari 1811 bracht verandering in de benoemingen. De keizer benoemde de gemeenteontvanger uit drie kandidaten voorgedragen door de gemeenteraad. De *'repartiteurs'* moesten de belastingen onder de belastingsplichtigen verdelen. Het *'bureel van weldadigheid'*, bestaande uit 5 leden, had de armenzorg in handen.

Het partijwezen

Onder Napoleon I was er weinig sprake van partijvorming, zeker niet in de dorpen.

3. De Nederlandse periode (1815-1830)

Kiesrecht voor de stad, niet voor het platteland op het lokaal niveau

Koning Willem I maakte een duidelijk onderscheid tussen steden en gemeenten of tussen stad en platteland. De steden hadden nog een zekere mate van zelfstandigheid, wat echter van de gemeenten niet kon gezegd worden.

Op het platteland werd geen gemeenteraad verkozen door de kiezers. In de steden waren alle mannen van 23 jaar en ouder, die cijns of een vastgestelde som van directe rijksbelastingen betaalden, stemgerechtigd. Alleen de grond- en personele belastingen telden mee voor de berekening van de cijns. Het patentrecht mocht men niet bijtellen voor de cijns. De cijnskiezers kozen niet zelf de regentieraad of de gemeenteraad van de stad. Ze kozen een kiescollege en dat koos de regentieraad. Om lid te zijn van dat kiescollege moest men 25 jaar zijn en een hogere cijns betalen dan die welke nodig was om kiezer te zijn. De leden van het kiescollege mochten slechts voor de helft deelnemen aan de verkiezing van de regentieraad. De andere helft mocht onmiddellijk naar huis (16).

(15) Algemeen Rijksarchief Brussel, *Préfecture de la Dyle*, Portefeuille, nr. 1753.

(16) L. Blok, *Van eene wettelijke fictie tot waarheid. Beschouwingen over kiesstelsel en kiesrecht in Nederland in de eerste helft van de negentiende eeuw*, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, nr. 1, jg. 92, 1979, p. 391-403.

De gemeenten op het platteland

In de Nederlandse periode werden ook heel wat gemeenten afgeschaft. In de provincie Zuid-Brabant waren er dat 25. Zo werden onder andere Veltem en Beisem samengevoegd tot de gemeente Veltem-Beisem. In 1827 werd de gemeente Kessel-Lo opgericht uit delen van Linden en Pellenberg (17). De woning van de burgemeester deed in heel wat gemeenten dienst als gemeentehuis. Het archief, het secretariaat, de burgerlijke stand en de raadszaal waren gevestigd bij de burgemeester, die hiervoor een vergoeding kreeg. Soms was het gemeentehuis ook in een herberg gevestigd.

De gemeentelijke mandaten

Het bestuur op het platteland werd geregeld door het reglement van het bestuur van het platteland van 25 juli 1818 en van 23 juli 1825 (18). Het bestuur omvatte ook drie gemeentelijke instellingen: de meier of burgemeester, de afssoren of schepenen en de gemeenteraad.

De meier

De meier werd door de koning benoemd voor zes jaar. In vele gevallen was de meier de edelman die de gemeente bewoonde. Men moest 23 jaar zijn om als burgemeester benoemd te kunnen worden. Vooraleer in functie te treden legde de meier de eed af in handen van de provinciegouverneur. Bij ziekte of afwezigheid werd de meier vervangen door de afssor die de eerste in rangorde was.

De afssoren

De meier werd op het platteland bijgestaan door twee afssoren. Volgens het reglement van 1825 werden afssoren benoemd voor zes jaar uit de gemeenteraad door de gouverneur of commissaris des konings in naam van de koning. De afssoren hadden samen met de meier het dagelijks bestuur van de gemeente in handen.

De gemeenteraad

De gemeenteraad bestond uit zeven of negen raadsleden naargelang van de grootte van de bevolking. De leden van de gemeenteraad werden door de Gedeputeerde Staten van de provincie benoemd na de gemeentelijke overheid geconsulteerd te hebben. De raadsleden zetelden zes jaar. Om de twee jaar moest 1/3 van de raad aftreden. Het jaar van de vernieuwing van het 1/3 en de te vernieuwen mandaten werden bij voorbaat vastgesteld door de gemeenteraad. Het reglement van 1825 voorzag dat het eerste derde een afssor omvatte, het tweede derde eveneens een afssor en het derde derde de meier. Het reglement van 1825 hield in dat men de lokale hogerheid moest consulteren. Dit gebeurde gewoonlijk als volgt: de gemeenteraad stelde een dubbele lijst op, dus twee maal zoveel kandidaten als er functies waren en hieruit kozen de Gedeputeerde Staten de nieuwe raadsleden. Zo kreeg Zaventem in 1825 de volgende gemeenteraadsleden: Laureys Wellens, Jan Frans Michiels, Laureys Cruen, Laureys Forbiseur, Josephus Van Langendonck en Carolus De Velder. Het waren allen landbouwers behalve maalter De Velder (19).

Voor de afssoren volgde een zelfde voorstellingsprocedure. Het was praktisch een coöptatiesysteem. Er waren geen verkiezingen op het platteland voor de gemeenteraad. De gemeenteraad bestond gewoonlijk uit een groep hereboeren. Men kan deze 'oligarchie' een 'fermocratie' noemen. Om aangeduid te worden als gemeenteraadslid moest men de directe belastingen betalen die nodig waren om de orde van het platteland voor de provincie te kiezen. De beslissingen van de gemeenteraad werden opgetekend in het notulenboek. Dit begon in de meeste gemeenten in 1818 of in 1825 wat overeenkomt met de reglementen van het platteland. De gemeenteraad bestuurde de gemeente en stelde de reglementen op, zoals het broodreglement (20) en de reglementen tegen het brandgevaar.

(17) A. Tihon, *La fusion*, p. 516 ; A. Smeyers, *Hoe kwam Koning Willem van de Nederlanden ertoe eindelijk over te gaan tot de stichting van de gemeente Kessel-Lo?*, in : *Meer Schoonheid*, nr. 1, 1974.

(18) G. M. Bussels, *Stad en dorp in de oude provincie Limburg, Verschil en gelijkshaking*, Gemeentekrediet van België, oktober 1963, p. 221-226.

(19) Algemeen Rijksarchief Brussel, *Archives du Gouvernement Provincial du Brabant*, A 162. Hierin vinden we de benoeming van de gemeenteraadsleden bij K.B. van 23 juli 1825.

(20) *De belasting op het malen onder het Hollands bewind*, Gemeentekrediet van België, jg. 4, nr. 15, december 1950, geen paginering; R. Demoulin, *Un impôt impopulaire sous le Régime Hollandais: La Mouture*, in : *Revue belge de philologie et d'histoire*, 1, 1936, p. 103-124.

De steden

De stedelijke mandaten

Het bestuur van de steden werd geregeld door de reglementen van 12 mei 1817 en van 1825. In de stad vonden we 3 mandaten: de meier of burgemeester, de schepenen en de regentieraad (21). De provincie Zuid-Brabant telde volgens het Koninklijk Besluit van 30 mei 1825 8 steden: Aarschot, Brussel, Diest, Halle, Leuven, Nijvel, Tienen en Waver.

De meier of burgemeester

In de steden werd de meier benoemd door de koning. Tot 1825 mocht de gemeenteraad hiervoor 3 kandidaten voordragen waaruit de koning de meier koos. Willem I schafte dit systeem af en benoemde de burgemeester zonder inspraak van de gemeenteraad. Het gebeurde ook dat de burgemeester benoemd werd buiten de gemeenteraad.

De schepenen

In de steden werden de schepenen op dezelfde manier aangeduid als de burgemeester. Vanaf 1825 kon de gemeenteraad ook geen kandidaten meer voorstellen. Het aantal schepenen in de stad wisselde volgens de grootte van de bevolking. De burgemeester en de schepenen hadden het dagelijks bestuur van de stad in handen.

De regentieraad of gemeenteraad

De gemeenteraadsleden werden voor zes jaar gekozen door een kiescollege dat voor zes jaar aangeduid werd door de twee gemeentekiezers. Het waren getrapte verkiezingen in twee graden; de kiezers kozen het kiescollege, het kiescollege koos de regentieraad. 1/3 van de regentieraad was om de twee jaar uittreidend. Vanaf 1825 werden de raadsleden in de steden voor het leven benoemd door de koning. De kiezers duiden nog slechts alle negen jaar het kiescollege aan. Het kiescollege moest de regentieraad aanvullen in geval van overlijden van een raadslid. De regentieraad bestuurde de stad en stelde de stedelijke reglementen op.

De gemeente- en stadsambtenaren

De gemeentesecretaris werd benoemd door de koning. Hij leidde de stedelijke administratie. De gemeenteraad had het recht om één of meer kandidaten voor deze functie voor te stellen. Volgens het reglement van 1818 werd hij benoemd door de gemeenteraad, uit drie kandidaten voorgedragen door het College van Burgemeester en Schepenen. Soms was een secretaris ook actief in meerdere gemeenten (22). Zo was J. Haenen in 1826 gemeentesecretaris van Kortrijk-Dutzel, Sint-Pieters-Rode, Everberg en Meerbeek. M. Cerckel was toen gemeentesecretaris van Blanden, Korbeek-Dijle, Kortenberg, Erps-Kwerps, Herent, Oud-Heverlee en Winksele (23).

Op het platteland had men een veldwachter die volgens het reglement van 1825 door de gouverneur benoemd werd. Het College van Burgemeester en Schepenen had het recht om kandidaten voor deze functie voor te dragen. De veldwachter moest de veldvruchten bewaken en de stroperijen tegengaan. In geval van wangedrag kon hij door de gouverneur afgezet worden. Dit gebeurde dan op aandringen van de gemeenteraad of van het schepencollege.

In Sterrebeek overleed in 1814 veldwachter Peeters. Henri De Winter, een 31 jarige man, die oud-militair was, werd daar tot nieuwe veldwachter benoemd (24). Op 8 april 1830 besliste de gemeenteraad van Erps-Kwerps veldwachter Leonardus Rijckmans af te zetten nadat hij in dronken toestand de herberg van tapper G. Gilis had stuk geslagen (25).

De gemeenteontvanger werd benoemd door de Gedeputeerde Staten (*de Bestendige Deputatie van de Provincie*). De gemeenteraad had het recht om twee

(21) Pasonimie, 12 mei 1817.

(22) Algemeen Rijksarchief Brussel, *Archives du gouvernement provincial du Brabant*, nrs. 195, 196 en 197. Deze archieven bevatten de benoemingen van de gemeentesecretaris.

(23) Idem, nr. 195.

(24) Algemeen Rijksarchief Brussel, *Archives du Gouvernement Provincial du Brabant*, nr. A 405-407. Hierin vinden we de benoemingen van de veldwachters.

(25) Gemeentearchief Kortenberg, Gemeenteraad Erps-Kwerps, 8 april 1830.

kandidaten voor te dragen voor deze functie. De gemeenteontvanger moest een waarborg in grond of in geld storten vooraleer in functie te treden. Het bureel van weldadigheid stond in voor de armenzorg. Wanneer er een functie vrij kwam in het bureel dan droeg het bureel zelf kandidaten voor evenals het schepcollege. Uit deze vier kandidaten koos de gemeenteraad het nieuwe lid van het bureel van weldadigheid. Er waren ook nog andere commissies zoals de commissie voor de schutters. Ze bestond uit twee leden van de gemeenteraad en ze werd belast met het toezicht op de loting.

Het partijwezen

In de Nederlandse tijd kreeg men de aanhangers en de tegenstanders van het Nederlands Regime. Uit de eersten onstonden de Orangisten. Tot de oppositie behoorden de katholieken en de liberalen. Het waren geen partijen, het bleven opvattingen.

4. De Belgische periode (1830-2000)

In 1830 telde België 2498 gemeenten. Dit aantal daalde tot 2359 gemeenten in 1928. De provincie Brabant telde 330 gemeenten in 1830. In de Belgische periode vóór 1945 werden geen gemeenten meer afgeschaft in de provincie Brabant. Er werden integendeel 17 nieuwe gemeenten opgericht in deze provincie waarvan Averbode de laatste was in 1928. Het was ook de laatste nieuwe gemeente die in België werd opgericht (26).

De periode van het cijnskiesrecht (1830-1895)

Het kiesrecht

De decreten van 8 en 14 oktober 1830: cijnskiesrecht en capaciteitskiesrecht

Het decreet van het 'Voorlopig Bewind' van 8 oktober 1830 hield in dat de gemeenten en steden verkiezingen moesten inrichten om hun gemeenteraden te vernieuwen. Het doel was de Orangistische of Hollandsgezinde gemeenteraden te vervangen door Belgicistische besturen. De burgemeester, de schepenen en de gemeenteraadsleden werden onmiddellijk door de kiezers verkozen. Het verschil tussen stad en platteland uit de Hollandse periode werd volledig afgeschaft. De decreten of besluiten van het 'Voorlopig Bewind' van 8 en 14 oktober 1830 bepaalden de procedure van de verkiezingen en de samenstelling van het kiesbureau. Beide reglementen of decreten werden in het proces-verbaal van deze eerste gemeenteraadsverkiezingen aangeduid. Hoe verliep nu in praktijk zo een verkiezing? Wie waren de kiezers?

In de eerste plaats had men de cijnskiesers, dit wil zeggen diegenen die voldoende cijns betaalden. Het was een differentiële kiescijns. Men had vijf soorten cijnskiesers, volgens het aantal inwoners van de gemeente:

- gemeenten boven de 25000 inwoners:	- minimum 100 Fl.;
- gemeenten van 10000 - 25000 inwoners:	- minimum 50 Fl.;
- gemeenten van 5000 - 10000 inwoners:	- minimum 25 Fl.;
- gemeenten van 3000 - 5000 inwoners:	- minimum 20 Fl.;
- gemeenten onder de 3000 inwoners:	- minimum 10 Fl.

In feite werkte dat systeem in het voordeel van de kleine gemeenten, die veel minder cijns betaalden dan de grote steden. Nochtans waren de kleinere gemeenten dikwijls zo arm dat men niet voldoende personen vond, die 10 florijnen belasting betaalden (27).

Het decreet of besluit van het 'Voorlopig Bewind' van 14 oktober 1830 voorzag daarom dat zelfs de kleinste gemeenten een minimum van 25 kiezers moesten hebben. Wanneer men onvoldoende personen had die 10 florijnen betaalden, dan moest men de kiezerslijst aanvullen met de hoogst aangeslagenen in de gemeente tot men 25 personen bereikte. De belasting die men betaalde moest een directe zijn, dit wil zeggen, een belasting aan het rijk betaald. De patentbe-

(26) A. Tihon, *La fusion*, p. 516 ; H. Vannoppen, *Onze voorouders in de politiek. Deel 2. Belgische tijd: cijnskiesrecht (1830-1895)*, Uitgave V.V. F., 1982.

(27) R. Van Eenoo, *De evolutie van de kieswetgeving in België van 1830 tot 1919*, in: *Tijdschrift voor geschiedenis*, 1979, p. 333-352 en Pasonimie, 8 oktober 1830.

lasting, dit wil zeggen een belasting op bepaalde beroepen, mocht men erbij tellen. Tot daar de cijnskiezers voor de gemeente (28).

1. Het gemeentehuis van Erps-Kwerps van 1837 tot 1875 met daarnaast het Schuttershuisje (Tekening G. Eeron)
(Archief Cultuur-Historische Vereniging van Erps-Kwerps)

De tweede soort kiezers waren de capaciteitskiezers, die kiesrecht hadden uit hoofde van hun functie of uit hoofde van hun diploma. Advocaten, rechters, notarissen, geneesheren en pastoors waren bijvoorbeeld capaciteitskiezers. Wanneer we weten welke de kiesvoorwaarden waren, dan kunnen we overgaan tot de praktijk. De kiezers werden op 23 oktober 1830 opgeroepen voor de gemeenteraadsverkiezingen op het gemeentehuis. Dikwijls was dit een herberg, waar de dorpsnotabelen verzamelden. De oudste kiezer zat de vergadering voor en werd bijgestaan door de vier meest belaste kiezers van de gemeente die dienst deden als stemopnemers (*scrutateurs*). De jongste van de vier meest belaste kiezers van de gemeente nam het secretariaat waar. De kieswetgeving werd voorgelezen. Vervolgens werd het kiesbureau gekozen door de aanwezige kiezers en dan volgden de verkiezingen. Een voorbeeld: Erps-Kwerps in 1830. 44 kiezers - er was geen stemplicht - kwamen samen op 23 oktober 1830 *'au local ou l'administration communale tient ses séances'* (in het lokaal waar de gemeentelijke administratie zijn zittingen houdt). De oudste kiezer Vanden Driesche zat de vergadering voor, bijgestaan door de vier meest belaste kiezers van Erps-Kwerps: Jacques Stie, Pierre-Joseph Wouters, Pierre Van Espen en Pierre De Coster. Deze laatste was de jongste en trad op als secretaris. Het kiesbureau werd vervolgens verkozen: Pierre Van Espen, de vroegere burgemeester, werd de voorzitter met 24 stemmen, Jean Amand Wittemans werd de eerste stemteller met 21 stemmen, Jacques Stie werd de tweede stemteller met 21 stemmen, Pierre De Coster werd de derde stemteller met 20 stemmen, Jean Stie werd de vierde stemteller en Pierre Van Kriekingen werd secretaris van het kiesbureau met 15 stemmen. Eenmaal het kiesbureau samengesteld, vonden de gemeenteverkiezingen plaats. De verkiesbaarheidsleeftijd was 23 jaar. Eerst

(28) Pasonimie, 14 oktober 1830.

werd de burgemeester verkozen namelijk Guillaume Van Assche met een meerderheid van 24 stemmen. Vervolgens werden de afessoren (schepenen) verkozen: Louis Swevers tot eerste afessor met 17 stemmen en Pierre De Coster tot tweede afessor met 15 stemmen. Tenslotte werden de vier gemeenteraadsleden verkozen: Philippe-Jacques Buelens met 17 stemmen, Jean-Amand Wittemans met 17 stemmen, Jean Stie met 16 stemmen en Jacques Stie met 10 stemmen (29). Het decreet van 8 oktober 1830 voorzag geen plaatsvervangers of 'suppleanten', zodat bij een ontslag of bij een overlijden van één der raadsleden er tussentijdse verkiezingen moesten plaatsvinden. Het besluit van de gouverneur van Brabant van 2 december 1830 voorzag dat het kiesbureau voorgezeten werd door de burgemeester of door een lid van het schepencollege. Als stemmenoptellers traden de schepenen of de gemeenteraadsleden op en de gemeentesecretaris deed de functie van secretaris van het kiesbureau. In de praktijk kwam het erop neer dat alleen suppleanten aangeduid werden voor wegvallende functies. In Meerbeek werd de verkiezing van 22 oktober 1830 ongeldig verklaard door het besluit van de gouverneur van 13 januari 1831, omdat elke gekozene maar één stem bekomen had. Op 26 januari 1831 werden dan opnieuw gemeenteraadsverkiezingen gehouden. Eerst werden de 7 leden van de gemeenteraad gekozen en daarna de 7 suppleanten of plaatsvervangers. Gekozen waren diegenen die een gewone meerderheid behaald hadden.

De Gemeentewet van 30 maart 1836

De Gemeentewet van 1836 behield het differentieel cijnskiesrecht. De cijns verschilde volgens het bevolkingsaantal van de gemeente:

- minder dan 2000 inwoners	15 BEF
- 2000 - 5000 inwoners	20 BEF
- 5000 - 10000 inwoners	30 BEF
- 10000 - 15000 inwoners	40 BEF
- 15000 - 20000 inwoners	50 BEF
- 20000 - 30000 inwoners	60 BEF
- 30000 - 40000 inwoners	70 BEF
- 40000 - 50000 inwoners	80 BEF
- 50000 - 60000 inwoners	90 BEF
- 60000 inwoners en meer	100 BEF

Alleen de directe belastingen, patentbelasting inbegrepen, konden gebruikt worden voor de cijns.

Het systeem van differentiële kiescijns werkte duidelijk in het voordeel van het platteland, dus van de katholieke opinie, die alle voordeel had bij een politiek van unionisme of een systeem zonder politieke partijen.

Een cijnskiezer in Erps-Kwerps had stemrecht wanneer hij minimum 15 BEF betaalde, terwijl deze in Brussel tenminste 100 BEF moest betalen. Het capaciteitskiesrecht werd afgeschaft. Om gekozen te worden moest men 25 jaar oud zijn, om kiezer te zijn 21 jaar.

De gemeenteraad werd voor 6 jaar gekozen. Om de 3 jaar werd de helft van de raad vernieuwd. Een schepen behoorde tot de eerste serie, een andere schepen en de burgemeester tot de tweede serie. Er bestonden geen plaatsvervangers meer, zodat er tussentijdse verkiezingen gehouden werden wanneer een raadslid stierf of ontslag nam. Diegene die de absolute meerderheid van de stemmen bekomen had, was gekozen (dus de helft + 1). Wanneer bepaalde functies niet verdeeld geraakten omdat bepaalde personen geen meerderheid behaald hadden, dan volgde een tweede stemming of balloting, een week na de eerste verkiezing, om de overblijvende mandaten vast te stellen (30).

De wet van 1 april 1843

Deze wet benadrukte dat de kiescijns alleen uit directe belastingen, die men aan de staat betaalde, kon bestaan. Gemeentelijke en provinciale belastingen werden niet in aanmerking genomen, evenmin als de opcentiemen op de directe belastingen ten voordele van de provincies en de gemeenten (31).

(29) Gemeentearchief Kortenberg, *Notulenboek gemeenteraad Erps-Kwerps*, 23 oktober 1830.

(30) Pasonimie, 20 maart 1836.

(31) Pasonimie, 1 april 1843.

De wet van 31 maart 1848

De liberalen, die in 1846 als partij opgericht werden, eisten de daling van de kiescijns tot het grondwettelijk minimum. Ze wensten dus het kiesrecht uit te breiden. Er heerste een algemene onrust in Europa. Denk hierbij maar aan de revolutie in Frankrijk in 1848. De liberale regering Rogier verlaagde ook de kiescijns voor de gemeente. Het bleef echter wel een differentiële kiescijns voor de gemeente, terwijl er een uniforme kiescijns van 42,32 BEF kwam voor de parlementsverkiezingen.

De kiescijns voor de gemeente werd als volgt vastgesteld:

- minder dan 2000 inwoners:	15 BEF.
- 2000 - 5000 inwoners:	20 BEF
- 5000 - 10000 inwoners:	30 BEF
- 10000 - 15000 inwoners:	40 BEF
- 15000 en meer inwoners:	42,32 BEF

Alleen de gemeenten boven de 15.000 inwoners hadden een daling van de kiescijns tot het grondwettelijk minimum namelijk 42,32 BEF tot gevolg. Deze cijnsdaling kwam de stad en dus de liberalen ten goede. De tegenstelling landbouw - industrie of platteland - stad was typisch in het Europa van de negentiende eeuw. De liberalen verdedigden de industriële belangen en de vrijhandel en hadden dan ook hun aantal vooral in de stad, terwijl de katholieken de landbouwbelangen en het protectionisme verdedigden en hun aanhang vooral op het platteland hadden (32).

De kiesfraudebestrijding

De wet van 19 mei 1867 was gericht tegen de kiesvervalsingen. Het werd verboden om de kiezers op bier te trakteren. Het vonnis Schuermans van Kortenberg is interessant in deze zaak. De kiezer moest nog steeds de naam van zijn kandidaat met de hand op het kiesbiljet schrijven. Men kreeg één kiesbiljet van een speciale vorm per te verkiesbaar mandaat. In kleine gemeenten zoals Erps-Kwerps bestond nog het gevaar dat het kiesgeheim niet bewaard bleef door het feit dat men de handschriften kon herkennen (33).

De wet Malou van 9 juli 1877 of de wet op het kiesgeheim steunde op het Engels voorbeeld van 1872. Het lijstensysteem werd ingevoerd. De kiezer moest niet langer de naam van zijn kandidaat opschrijven, maar gewoon een kruisje zetten in een wit vlak achter de naam van de kandidaat op de lijst die hij verkoos. Het kiesgeheim kon daardoor beter bewaard worden. Ook de voordracht der kandidaturen (5 dagen voor de verkiezingen), de getuigen in het kiesbureau, de oproeping van de kiezers, de bekendmaking van de kiezerslijsten en de telling van de stemmen werd door de wet van 9 juli 1877 geregeld. Ook de kopstem en de voorkeurstem werd door het lijststelsel voorzien. Panacheren of op twee lijsten stemmen uitbrengen was door deze wet toegelaten. Het traditionele beeld van een kiesbureau met voorzitter, bijzitters, secretaris, getuigen, een kiesbus en kieshokjes kwam door deze wet tot stand (34).

De wet van 12 juni 1871 of de katholieke kiescijnsverlaging

De katholieke regering d'Anethan zorgde in 1871 voor een duidelijke kiescijnsverlaging. De kiescijns daalde voor de gemeente tot 10 BEF, wat een grote aangroei van gemeentekiezers als gevolg had. Door deze kieswijziging mochten 1/4 van de volwassen mannen stemmen voor de gemeente. De kiescijnsverlaging tot 5 BEF die de katholieken in hun verkiezingsprogramma beloofd hadden, konden ze niet uitvoeren wegens het verzet van Koning Leopold II, die in de uitbreiding van het kiesrecht een ondermijning zag van de koninklijke macht (35).

De kiesmanipulaties

De herbergiers hadden de naam liberaal te stemmen. De herbergier recht voor de kerk en de pastoor waren dikwijls concurrenten. De katholieke regering d'Anethan wenste de herbergiers uit te schakelen door de wet van 5 juli 1871, die bekend staat als de katholieke kiesmanipulatie. De directe belastingen op

(32) Pasonimie, 31 maart 1848.

(33) Pasonimie, 19 mei 1867.

(34) Pasonimie, 9 juli 1877.

(35) Pasonimie, 12 juni 1871.

2. Het gemeentehuis van Kortenbergh, gebouwd in 1874 (Archief Cultuur-Historische Vereniging van Erps-Kwerps)

het bier werden vervangen door accijnzen, dus een indirecte belasting. Alleen directe belastingen telden voor de berekening van de cijns. De katholieken detaxeerden de caféuitbaters en de herbergiers verloren hun cijnskiesrecht (36). De geestelijkheid en de landbouwers stemden katholiek. De liberale regering Frère-Orban manipuleerde het kiessysteem door de geestelijkheid en de landbouwers te detaxeren door de wetten van 26 augustus 1878 en 26 juli 1879. De personen die gebouwen bewoonden die toebehoorden aan de staat, de provincie of de gemeente werden vrijgesteld van grondbelasting, een directe belasting door de wet van 26 augustus 1878.

Daardoor verloren 1500 priesters het cijnskiesrecht. De personele belasting was een directe belasting, in Nederland zou men nu spreken van een vermogensbelasting. In België bestond de personele belasting uit 6 elementen: de huurwaarde van het huis, het aantal deuren en vensters, de haarden, het meubilair, het dienstpersoneel en de paarden. De landbouwers, meestal katholieke kiezers, werden vrijgesteld van de personele belasting wat de paarden betrof, wanneer ze minder dan 42,32 BEF directe belastingen aan de staat betaalden.

De vrijstelling gold echter niet voor luxepaarden, die de rijke burgerijfamilies ook bereden. De personele belasting op de luxepaarden bleef, deze op de trekpaarden verdween. Op het platteland creëerde men een politiek dier, het 'gemengd Vlaams paard'. Tijdens de week werkte het brave dier op het veld, 's zondags werd het getooid en trok het de koets van zijn meester. Deze laatste kon zijn 'gemengd Vlaams paard' als een zesde element bij zijn personele belasting voor de kiescijns tellen (37).

De liberale regering Frère-Orban wijzigde op 26 juni 1879 de wet op de personele belasting. De belasting op de haarden, vooral belangrijk op het platteland, werd afgeschaft. De verwanten tot en met de derde graad en de naaisters en de wasseressen, die niet constant in dienst van een zelfde landbouwer stonden, mochten niet meegerekend worden bij het dienstpersoneel. Dit trof vooral de pastoors, die dikwijls een familielid als meid hadden (38).

(36) Pasonimie, 5 juli 1871.

(37) Pasonimie, 26 augustus 1878.

(38) Pasonimie, 26 juli 1879.

De invoering van het kiesdiploma in 1878 door de liberalen

De liberale partij was van bij haar ontstaan in 1846 een verdediger van het capaciteitskiesrecht. Op het platteland zouden er door deze wetgeving ook weinig kiezers bijkomen, in de stad daarentegen wel. Het was een mengsel van cijns- en capaciteitskiesrecht. Deze wet werd nooit toegepast omdat de liberale regering Frère-Orban de nederlaag leed en de katholieke regering d'Anethan in 1870 aan de macht gekomen was. Deze regering schafte de liberale wet van 30 maart 1870 af (39).

De nieuwe liberale regering Frère-Orban (1878-1884) gaf de idee van het capaciteitskiesrecht voor de gemeente niet op. Door de wet van 24 augustus 1883 kregen diegenen die een kiesdiploma hadden verkregen, ook stemrecht voor de gemeente, naast de cijnskiezers. Een kiesdiploma werd verleend aan diegenen die met succes (60% van de punten) een examen hadden afgelegd over de leerstof van het lager onderwijs, na 6 jaar lager onderwijs of na 3 jaar 'adultenschool' of school voor volwassenen te hebben gevolgd. Ook een aantal vrije en intellectuele beroepen zoals ministers, ingenieurs, officieren, bezoldigde bedienaars van de eredienst, onderwijzers met een rijksdiploma waren automatisch kiezer voor de gemeente. In totaal kende de wet 18 categorieën burgers die automatisch kiesrecht kregen, gaande van ministers tot meestergasten. Ook de overheidsambtenaren met een wedde van 1500 BEF vielen hieronder. Het kiesdiploma en het bekwaamheidskiesrecht pasten in het kader van de politiek van de regering Frère-Orban. Het succes van de 'adultenscholen' of van de scholen voor volwassenen moet gezien worden in het kader van de snelle opleiding voor het examen voor het kiesdiploma. Vooral de radicalen of de progressieve liberalen hadden zich vanaf 1881 ingezet om deze grote uitbreiding van het kiezerskorps mogelijk te maken (40). Erps-Kwerps telde in 1884, 215 gemeentekiezers. Om een beeld te hebben van de bekwaamheidskiezers gebruiken we de bewaarde lijst van 1883. De bekwaamheidskiezers waren in twee groepen verdeeld:

- a) de bekwaamheidskiezers op basis van het examen: 41
- b) de bekwaamheidskiezers op basis van notariëteit: 28 verdeeld als volgt:
 - raadsleden en oud-raadsleden: 10
 - geneesheren: 1
 - gediplomeerden van de landbouwschool van Vilvoorde: 1
 - onderwijzers: 4
 - gemeentesecretaris en gemeenteontvanger: 2
 - officieren en onderofficieren: 2
 - bedienaars van de eredienst: 3
 - bekroonden van de prijskampen van de lagere scholen: 5

De bekwaamheidskiezers vormden ongeveer 1/3 van het gemeentelijk kiezerskorps (41).

Kieswijken

De gemeentewet van 1836 voorzag dat een gemeente in kieswijken kon verdeeld worden, wanneer ze te uitgebreid of te geografisch verdeeld was. Artikel 15 luidde immers als volgt: "*Dans les communes composées de plusieurs sections ou hameaux détachés, la députation permanente du conseil provincial peut déterminer, d'après la population le nombre de conseillers à élire parmi les éligibles de chaque section ou hameau. Dans ce cas tous les électeurs de la commune concourent ensemble à l'élection. Il y a néanmoins un scrutin séparé pour chaque section ou hameau. (In de gemeenten samengesteld uit meerdere secties of afgesplitste gehuchten, kan de bestendige deputatie van de provinciale raad, naargelang de bevolking, het aantal raadsleden die men kan verkieszen uit de verkiesbaren vaststellen per sectie of gehucht. In dit geval komen alle kiezers van de gemeente samen op de verkiezing. Er is nochtans voor iedere sectie of gehucht een afzonderlijke stemming.)*" (42)

Dit artikel van de gemeentewet werd gewijzigd door de wet van 30 juni 1842 (één van de reactionaire wetten Nothomb). Deze behield het systeem van 1836 voor gemeenten met minder dan 12000 inwoners. In gemeenten boven de 12000 inwoners was de indeling in kieswijken verplicht: "*Dans les communes de 12000 habitants et au-dessus, les élections se font par sections; la répartition des conseillers à*

(39) Pasonimie, 30 maart 1870.

(40) Pasonimie, 24 augustus 1883.

(41) H. Vannoppen, *Van twee kerkdorpen...*, p. 809-810.

(42) Pasonimie, 30 maart 1836.

élire est faite d'après la population. Le nombre et les limites des sections seront liés par arrête royal, sur l'avis préalable du conseil communal et de la députation du conseil provincial, le nombre des sections ne pourra être inférieur à trois ni supérieur à huit". (In gemeenten van 12000 inwoners en meer vinden de verkiezingen plaats per sectie; de verdeling/indeling van de raadsleden die te verkiezen zijn, is gemaakt volgens de bevolking. Het aantal en de grenzen van de secties zijn ontstaan door koninklijk vonnis, op voorafgaande raad van de gemeenteraad en van de deputatie van de provincieraad, het aantal secties mag niet minder zijn dan drie en niet meer dan acht.) De liberalen aanzagen deze aanvulling voor de steden als een vorm van 'gerrymandering'. De wet van 30 juni 1842 of de reactionaire wet Nothomb was een wens van de katholieke strekking. Deze wenste haar macht uit te breiden.

De 'reactionaire wet Nothomb' van 1842 was daar het middel toe. De steden waren liberale burchten. De katholieken poogden daar enkele zetels te winnen door het systeem van kieswijken van 1842. Door 'gerrymandering' of de verdeling van kiesomschrijvingen zodanig dat bepaalde partijen er voordeel bij hadden, kreeg de katholieke strekking meer mogelijkheden om er raadsleden door te halen in de steden. Dit was dus de toegeving aan de katholieke strekking (43).

Men mag in de negentiende eeuw stellen dat de katholieke strekking een plattelandse strekking was en de liberale strekking een stadsfenomeen. De liberale regering Rogier schafte door de wet van 1 maart 1848 de kiessecties in de steden boven de 15000 inwoners af, omdat deze duidelijk tegen hen gericht waren (44). De kieswijken bleven soms bestaan of werden ingevoerd op het platteland. De Bestendige Deputatie van de provincie bepaalde hoeveel raadsleden uit de ene wijk en hoeveel uit de andere wijk moesten komen. De gemeenteraad bepaalde dan de grensscheiding tussen de wijken in de gemeente op basis van de Atlas der Buurtwegen. De gemeenteraad deelde dan ook het aantal inwoners per sectie of kieswijk mee. Bij de verkiezingen maakte men onderscheid op de kiesbrief tussen de zetels van de ene wijk en de zetels van de andere wijk. Om verkiesbaar te zijn, moest men zich kandidaat stellen binnen zijn wijk. De gemeentekiezers uit de gehele gemeente kozen zowel de raadsleden uit de ene wijk als de raadsleden uit de andere wijk. Het systeem van kieswijken werd in de meeste gemeenten afgeschaft kort na 1900, bijna altijd voor 1914. De kieswijken hadden op het platteland als doel dat de voornaamste leefgemeenschappen van de gemeente zouden vertegenwoordigd zijn.

Enkele voorbeelden van kieswijken op het platteland voor grofweg de periode 1867-1904. Wezembeek-Oppem had 2 wijken; Wezembeek met 5 zetels en Oppem met 4 zetels. Tielt had 2 wijken: Tielt St. Maarten en gehuchten met 5 zetels en O.L.Vrouw Tielt met 4 zetels. Kessel-Lo had 4 wijken: Blauwput met 4 zetels, Kessel met 4 zetels, Lo met 2 zetels en Tiense poort met 1 zetel. Veltem-Beisem had 2 wijken: Veltem met 5 zetels, Beisem met 2 zetels en 2 zetels zonder beschikking der sectie (45).

Erps-Kwerps werd bij het besluit van de gemeenteraad van 10 februari 1885 verdeeld in 2 wijken: Erps en gehuchten met 6 zetels en Kwerps met 3 zetels. De kieswijk Erps telde 2216 inwoners en de kieswijk Kwerps 735 inwoners (46).

De gemeenteverkiezingen in de praktijk in de periode van het cijnskiesrecht
Jaarlijks op 15 april stelde het College van Burgemeester en Schepenen de kiezerslijst op. De kiezerslijst moest aanduiden hoeveel belasting de cijnskieser betaalde in de gemeente waar hij gemeentekieser was. De kiezerslijst werd uitgehangen en inwoners die meenden dat ze ten onrechte op de lijst vergeten waren, konden klacht indienen bij de gemeenteraad. Indien de inwoner niet akkoord ging met het besluit van de gemeenteraad, dan kon hij in beroep gaan bij de Bestendige Deputatie of de schepenen van de provincie. Het kiesbureau werd voorgezeten door de burgemeester volgens de gemeentewet van 1836. Hij had het politierecht in het kiesbureau. In alfabetische volgorde werd elke kiezer opgeroepen door het kiesbureau. Wanneer hij de namen opgeschreven had, deponeerde hij het briefje in de gesloten stembus. Na de stemming werden de briefjes geteld om te controleren of er niet teveel briefjes waren, dus of er geen

(43) Pasonimie, 30 juni 1842.

(44) Pasonimie, 1 maart 1848.

(45) Algemeen Rijksarchief Brussel, Provinciaal archief van Brabant, E 511 en E 512.

(46) Gemeentearchief Kortenberg, Gemeenteraad Erps-Kwerps, 10 februari 1885.

personen waren die tweemaal gestemd hadden. Bij de eerste stemming waren de raadsleden gekozen die de helft der stemmen behaald hadden (absolute meerderheid). Voor de overige zetels nam men een dubbel aantal namen (bijvoorbeeld 4 als er nog 2 zetels te begeven waren) en men nam deze uit niet-gekozenen met de meeste stemmen, in volgorde van stemmen. Dan had de bal-lotering of tweede stemming plaats. Om hierbij als raadslid gekozen te zijn moest men maar een gewone meerderheid bekomen. De verkiezing eindigde met het opstellen van het kiesverslag. De kiezers die niet akkoord gingen met de kieswerkzaamheden konden in beroep gaan tegen het kiesproces-verbaal bij de Bestendige Deputatie van de provincie. De gouverneur kon op zijn beurt in beroep gaan bij de koning tegen de beslissing van de Bestendige Deputatie. Aangezien er geen plaatsvervangers waren, hadden er tussentijdse verkiezingen plaats wanneer een raadslid overleed of ontslag nam. De opkomst was bij tussentijdse verkiezingen minder groot. Er bestond geen kiesplicht voor de gemeente tussen 1830 en 1895.

Bronnen in verband met de gemeenteverkiezingen in de periode van het cijnskiesrecht

De kiezerslijsten, de kiesdiploma's (wet van 1883) en de kiesdossiers met de uitslagen der verkiezingen vindt men terug in het gemeentearchief op het gemeentehuis of in het Algemeen Rijksarchief Brussel.

Klachten in verband met de gemeenteraadsverkiezingen vinden we terug in het Algemeen Rijksarchief te Brussel in het fonds Ministerie van Binnenlandse Zaken Kieszaken, 1830-1919.

Inventaris nummer 179 in de inventariszaal van het Algemeen Rijksarchief te Brussel verwijst naar de verschillende gemeenten die in het fonds voorkomen. Zo vinden we onder nummer 222 van dit fonds kieszaken een klacht van Engelbert Ackermans van 26 oktober 1869 over de gemeenteraadsverkiezingen in Kortenberg. Philippe Schuermans, eerste schepen had door veldwachter Lambert Stroeykens bons laten uitdelen aan elke kiezer van zijn partij om 6 liter bier te drinken. Dit zou gebeurd zijn '*vers la fin des opérations électorales et au fur et à mesure qu'ils sortaient de la maison communale.*' (naar het einde van de verkiezingsoperaties toe en naarmate dat ze uit het gemeentehuis komen.) Er waren volgens de veldwachter 50 bons aldus uitgedeeld, waarvan Ackermans er 2 in zijn bezit had als bewijsstukken. De Bestendige Deputatie vernietigde de verkiezingen niet, omdat het bier werd uitgedeeld na de verkiezingen. Het was dus geen omkoperij, geen kiesfraude volgens de Bestendige Deputatie. E. Ackermans meende echter dat er bij voorbaat een belofte was van 6 liter bier, als de kiezer voor Schuermans zou stemmen, doch hij kreeg geen gelijk van de hogere overheid.

De gemeentelijke mandaten

De burgemeester

De burgemeester zat de gemeenteraad en het schepencollege voor. Hij was ook het hoofd van de politie sedert 1842, wat vroeger een recht van het gehele schepencollege was. De burgemeester werd rechtstreeks verkozen tussen 1830 en 1836. Vanaf 1836 werd de burgemeester benoemd door de koning. Hierbij werden adviezen gevraagd aan de arrondissementscommissaris en de provinciegouverneur, die in de eerste plaats controleurs van de centrale overheid waren. De koning en de katholieke stekking wensten hun macht op het gemeentelijk vlak uit te breiden. De 'reactionaire wet Nothomb' van 30 juni 1842 was daar het middel toe. De koning kon de burgemeester buiten de gemeenteraad benoemen. De politiemacht was het monopolie van de burgemeester en niet meer van het schepencollege (47).

De liberalen eisten in hun programma van 1846 de intrekking van de reactionaire wetten Nothomb. Op 1 maart 1848 kwam er op voorstel van de liberale regering Rogier een nieuwe wet, die bepaalde dat de koning de burgemeester

(47) Pasonimie, wet 30 juni 1842.

kon benoemen buiten de gemeenteraad onder twee voorwaarden: dat kon alleen in ernstige gevallen en mits een eensluitend advies van de Bestendige Deputatie of van de schepenen van de provincie. Door de Gemeentewet van 1836 werd het wettelijk verboden dat één persoon tegelijk burgemeester was in twee gemeenten. Graaf Werner de Merode, die het kasteel van Everberg bewoonde, was burgemeester van Everberg van 1825 tot bij zijn overlijden in 1840. Hij was ook burgemeester van het naburige Meerbeek van 1825 tot 1836 (48). De burgemeester moest ook de gemeente bewonen. Tevoren kon een kasteelheer uit een naburige gemeente in een andere gemeente de functie vervullen. Een voorbeeld: Francis Ludovicus Caïmo bewoonde het kasteel Hof van Rekem onder Veltem-Beisem, maar was burgemeester van Buken van 1830 tot 1854 (49).

De burgemeester draagt als herkenningsteken een driekleurige sjerp en in grotere gemeenten een speciaal uniform met steek en blauw laken uniform met een rij van 9 zilveren knopen en een witte gilet en broek (50). De meeste officiële burgemeestersfoto's werden rond 1875 gemaakt bij de hoffotograaf Ghémar.

Dossiers in verband met burgemeestersbenoemingen in Brabant vinden we terug op het Algemeen Rijksarchief in het fonds Provincie Brabant. Een inventaris hiervan vindt men niet in de leeszaal, maar moet men speciaal aanvragen. Er bestaat immers een voorlopige inventaris.

In een dossier van burgemeestersbenoeming vindt men:

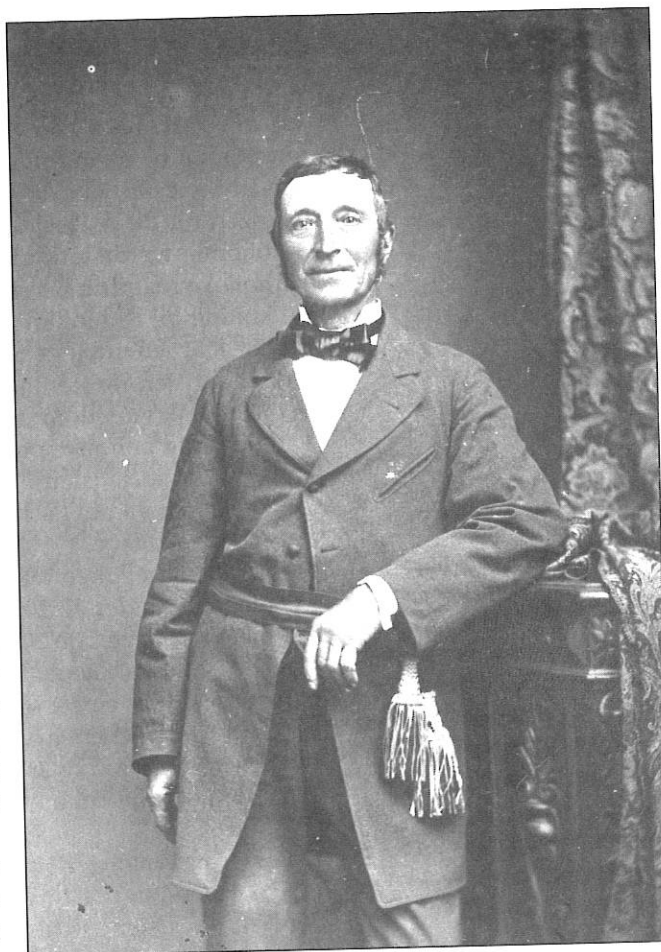
- de samenstelling van de gemeenteraad (met leeftijd en dienstjaren);
- de voorgedragen kandidaten voor het burgemeesterschap, meestal twee;
- adviezen van de arrondissementscommissaris en van de gouverneur;
- briefwisseling met de minister van binnenlandse zaken over de burgemeesterskandidaten.

Zo vinden we onder nummer 520 in 1888 de voordracht te Erps-Kwerps van Alphonse De Coster en van Charles-Joseph Haes als eerste en tweede kandidaat voor het burgemeesterschap.

De arrondissementscommissaris omschreef Alphonse De Coster als volgt: '40 ans, cultivateur, bourgmestre depuis 1884, bien vu, capable et très zèle, membre du comité d'inspection des asiles d'aliénés de l'arrondissement' en Charles-Joseph Haes als volgt: '48 ans docteur en médecine, échevin depuis 1879'. ('40 jaar, landbouwer, burgemeester sinds 1884, goed voorkomen, bekwaam en heel vlijtig, lid van het Comité voor de Inspectie van krankzinnigengestichten van het arrondissement' en '48 jaar dokter in de medicijnen, wethouder sinds 1879) De Coster werd burgemeester.

Bij de burgemeestersbenoeming hing veel af van het advies van de arrondissementscommissaris. Deze durfde wel eens andere kandidaten voordragen voor het burgemeesterschap dan deze die door de gemeenteraad voorgesteld waren. Gegevens over burgemeesters, schepenen en raadsleden vinden we ook terug in het Notulenboek van de gemeenteraad of in de Correspondentieboeken. Deze worden bewaard op het gemeentehuis of in het Algemeen Rijksarchief onder het gemeentearchief van de desbetreffende gemeente.

Ook de burgerlijke stand vermeldde de burgemeester of een schepene als ambtenaar van de burgerlijke stand.

3. Burgemeester Jan-Frans De Bontridder van Bertem in 1884. Hij bestuurdde de gemeente van 1843 tot 1896 (Archief Cultuur-Historische Vereniging van Erps-Kwerps)

(48) H. Vannoppen, *Kuierend door Kortenberg - Erps - Kwerps - Everberg - Meerbeek*, Winksele, 1987, p. 104 en p. 130.

(49) M. Piot, *Buken en zijn verleden*, Winksele, 1987, p. 66-68.

(50) H. Vannoppen, *50 oude ambachten uit het landelijke Brabant*, 1979, p. 149-150.

De schepenen

De uitvoerende macht van de gemeente werd gevormd door het College van Burgemeester en Schepenen. De schepenen werden gekozen door de kiezers van 1830 tot 1836. Van 1836 tot 1887 werden de schepenen onder de gemeenteraadsleden benoemd door de koning bij Koninklijk Besluit. Dat was duidelijk een uitbreiding van de koninklijke macht. Vanaf 1887 werden de schepenen gekozen uit de gemeenteraadsleden door de gemeenteraad. De gemeentelijke autonomie werd sterk uitgebreid door de wet van 30 december 1887 onder de katholieke regering Beernaert. De schepenen werden niet meer benoemd door de koning bij Koninklijk Besluit, maar werden gekozen door de gemeenteraad onder haar leden bij geheime stemming en met een absolute meerderheid (51). De macht van de koning, in dit geval van Leopold II, werd ook beperkt op gemeentelijk vlak door deze wetgeving, wat te verklaren viel door de opkomst van de grote politieke partijen (katholieken, doctrinaire liberalen, progressisten en B.W.P. of socialisten).

De verslagen van het schepencollege werden bewaard in het Notulenboek van het schepencollege.

Het aantal schepenen was verschillend volgens het aantal inwoners:

- gemeenten onder de 20000 inwoners: 2 schepenen;
- gemeenten boven de 20000 inwoners: 4 schepenen.

Op het einde van negentiende eeuw werden de functies ook onder de schepenen verdeeld: de eerste schepen werd gewoonlijk schepenen van openbare werken en de tweede schepenen van openbaar onderwijs. De schepenen droegen een tweekleurige sjerp (zwartgeel) als herkenningsteken en in een grotere gemeente een speciaal uniform met steek en blauw laken uniform.

De gemeenteraadsleden

De gemeenteraad vormde de wetgevende macht in de gemeente. Het aantal gemeenteraadsleden was verschillend volgens het aantal inwoners:

- minder dan 1000 inwoners:	7 raadsleden
- 1000 à 3.000 inwoners:	9 raadsleden
- 3000 à 10000 inwoners:	11 raadsleden
- 10000 à 15000 inwoners:	13 raadsleden
- 15000 à 20000 inwoners:	15 raadsleden
- 20000 à 25000 inwoners:	17 raadsleden
- 25000 à 30000 inwoners:	19 raadsleden
- 36000 à 35000 inwoners:	21 raadsleden
- 35000 à 40000 inwoners:	23 raadsleden
- 40000 à 50000 inwoners:	25 raadsleden
- 50000 à 60000 inwoners:	27 raadsleden
- 60000 à 70000 inwoners:	29 raadsleden
- 70000 en meer inwoners:	31 raadsleden.

Rond 1830 waren er nog heel wat gemeenten die geen gemeentehuis hadden. Er werd dan vergaderd in één van de dorpsherbergen en soms ook al eens geruzied over de herberg waar de gemeenteraad zou vergaderen. Zo was er in Meerbeek een duidelijke discussie tussen de herbergen Vandenschrieck en Vanden Wijngaert in de Dorpsstraat. De eerste herberg werd de zaal van het gemeentebestuur. Bij de bouw van nieuwe gemeentehuizen was er meestal een combinatie met de gemeenteschool en de gemeenteonderwijzer had zijn woning in het gemeentehuis.

Op de vergadering van de gemeenteraad werden de gemeenteproblemen besproken, bijvoorbeeld het wegenbeleid, de scholen, de grondbelastingen (opcentiemen), personele en patentbelastingen. De gemeenteraad keurde de gemeenterekening goed en besprak de begroting die dan ook goed of afgekeurd werd. Elk raadslid kon punten toevoegen aan de dagorde van de gemeenteraad, die was opgesteld door het schepencollege.

De gemeenteraad bestond in de negentiende eeuw op het platteland vooral uit de pachters of de hereboeren, aangevuld met de plattelandsindustriëlen (mole-

(51) Pasonimie, wet 30 december 1887.

naar, jeneverstoker, brouwer en smid) en met de dorpsnotabelen (dokter, notaris, onderwijzer). Ook winkeliers vinden we in de gemeenteraad terug, doch dikwijls dan in de grotere plattelandsgemeenten. De besproken samenstelling van de gemeenteraad gold dus wel voor de agrarische samenleving, waar men nog steeds van een 'fermocratie' kon spreken.

De gemeentelijke ambtenaren

De gemeentesecretaris

De gemeentesecretaris was het hoofd van de administratie. Hij werd gekozen door de gemeenteraad. Hij was dikwijls de '*ongekroonde koning van de gemeente*' door het feit dat hij alfabeet was en dat hij de Franse taal beheerste, wat belangrijk was in het kader van de Franstalige correspondentie met de arrondissementscommissaris, de gouverneur en de ministeries. Dikwijls ging het secretarisberoep ook over van vader op zoon (Van Krikingen te Erps-Kwerps). De gemeentesecretaris kwam ook uit de rijkere kringen van de gemeente. Hij was dikwijls ook pachter. Zijn café was soms ook wel eens het ware gemeentehuis van de gemeente. Hij vervulde soms ook zijn ambt in verscheidene gemeenten. Hij was dan de ambulante ambtenaar die zijn zitdagen had op de verschillende gemeentehuizen. De gemeentesecretaris vinden we van 1840 tot 1939 terug in de '*Almanach Royal*.'

De gemeenteontvanger

De gemeenteontvanger stond in voor het financieel beleid van de gemeente. Hij moest al tot de notabele heren van het dorp behoren, aangezien hij een borg (perceel land of belangrijke geldsom) moest geven vooraleer hij in functie trad. In bepaalde gemeenten ging dit beroep ook over van vader op zoon. De gemeenteontvanger werd in 1830 benoemd door de gouverneur uit drie kandidaten voorgesteld door de gemeenteraad. De Gemeentewet van 1836 gaf de gemeenteraad het recht om de gemeenteontvanger te benoemen. Wanneer hij ontslag indiende of overleed, dan werd de borg teruggegeven aan de ontvanger of aan zijn familie, na onderzoek van zijn financieel beleid. De gemeenterekeningen bleven over als bronnen van zijn financieel beheer. Hierin vindt men rekeningen in verband met betalingen van onderwijzers, de aankoop van schoolgerief, de bouw van een gemeentehuis en subsidies aan lokale verenigingen.

Het bureel van weldadigheid en de commissie der burgerlijke godshuizen

Zoals in de Franse en Nederlandse tijd bleven de twee instellingen bestaan. De commissie der burgerlijke godshuizen bestond waar er instellingen beheerd werden zoals een vondelingenhuis, een bejaardenhuis of een gasthuis. Dit was meestal een stedelijke instelling. Het bureel van weldadigheid bestond in elke gemeente. Het was samengesteld uit de dorpsnotabelen zoals pachters, pastoors en geneesheren. Het establishment had dus de armen in handen, waardoor elke revolutie kon worden voorkomen op het platteland. De armen waren duidelijk afhankelijk van de rijken voor de armenzorg. Het bureel van weldadigheid bestond voor de kleinere gemeenten uit vijf leden. Jaarlijks trad 1/5 van het bureel af. Het bureel stelde zelf twee kandidaten voor de opkomende functie voor evenals het schepencollege. Uit deze vier kandidaten koos de gemeenteraad het te vervangen lid van het bureel van weldadigheid. Bij het overlijden van een lid of bij ontslag van een lid werd dezelfde procedure gevolgd voor de aanduiding van hun opvolgers. De aanduiding van de leden van het bureel vinden we terug in het Notulenboek van de gemeenteraad. Soms wordt ook het Notulenboek van het Bureel van Weldadigheid nog bewaard. Verslagen zijn soms ook nog op de pastorie te vinden, daar de meeste pastoors in de negentiende eeuw armenmeesters waren. Ook lijsten van armen zijn soms in het gemeentearchief terug te vinden. Men vindt dan ook de broden, de kledingsstukken, de brandstof en de gelden, die aan hen uitbetaald werden in een

bepaald jaar. Ook de lijsten van de kinderen, wiens schoolgeld voor het lager onderwijs door het bureau van weldadigheid werd betaald, vinden we terug in het gemeentearchief (52).

De veldwachter

De burgemeester werd als hoofd van de politie bijgestaan door de veldwachter. Deze werd benoemd door de gouverneur uit twee kandidaten die door de gemeenteraad voorgedragen werden. Men koos liefst oud-militairen. De veldwachter moest controleren of er geen velddiefstallen of jachtstroperijen waren. De gemeente betaalde zijn uniform. De veldwachters kwamen voor 1880 dikwijls uit de laagste klassen van de bevolking. Sommigen waren halve analfabeten en dronkenschap was een groot probleem bij de 'gardes'. Afzettingen en schorsingen kwamen dan ook regelmatig voor. De voordrachten van de eerste en tweede kandidaat veldwachter vinden we terug in het Notulenboek van de gemeenteraad. Sommige veldwachters hielden ook hun 'boek processen-verbaal' bij, waarin men de boetes van de negentiende eeuw kan terugvinden. De politiereglementen van de negentiende eeuw, die onze voorouders moesten volgen, waren ook terug te vinden in het Notulenboek van de gemeenteraad. De veldwachter deed ook de controle van de herbergen om na te gaan of deze op tijd 's avonds gesloten werden. Er bestond immers een aftoetklok om te melden dat het sluitingstijd voor de herbergen was. Wanneer er nog cafégangers waren, dan werd de herbergier beboet. De veldwachter ging dan 'policen' of boeten maken (53).

Het technisch personeel

Een gemeentewerkman kwam meestal niet voor in de kleinere gemeenten in de negentiende eeuw. De wet van 10 april 1841 regelde het onderhoud van de gemeentewegen. Elke gemeente moest een Atlas der Buurtwegen hebben en de aanliggende eigenaars moesten hun weg onderhouden of een bepaalde som betalen, indien ze het werk zelf niet wensten uit te voeren. Jaarlijks stelde de gemeente lijsten op van voermannen, trekdieren en karren in verband met het onderhoud der wegen.

Tot 1850 waren de meeste wegen nog aarden wegen. Kasseien kwamen eerst in de tweede helft der negentiende eeuw algemeen in zwang. Elke gemeente had wel een grafmaker, die de putten op het kerkhof groef. Elke gemeente had ook enkele 'lampisten' gewoonlijk personen die dicht bij de lantaarnpaal woonden en betaald werden voor het dagelijks aansteken van de petroleumlantaarn, voor het aankopen van de petroleum en voor het onderhoud van de lantaarn. De lantaarnpalen verschenen rond 1880 in de kleine plattelandsgemeenten. De namen van de lampisten vindt men terug in de gemeenterekeningen. Ook de luiders van de aftoetklok, één per kerk, werden door de gemeente betaald. Hun namen vindt men eveneens in de rekeningen terug.

Het partijstelsel

Bij het ontstaan van België werd een politiek van unionisme gevoerd.

Soms kwamen in steden ook nog lijsten op van Orangisten, die bij Nederland wensten aan te sluiten. In Leuven was de invloed van de liberale, katholieke en Orangistische pers belangrijk bij het samenstellen van de lijsten voor de gemeenteverkiezingen in de eerste 20 jaar van de Belgische onafhankelijkheid. In 1846 werd de liberale partij opgericht. In de steden stonden liberalen tegenover katholieken. De liberalen waren de partij van de stad en van de industriële en commerciële belangen, wat de verdediging van de vrijhandel tot gevolg had. De katholieken waren de partij van het platteland, van de landbouwbelangen, wat de verdediging van het protectionisme tot gevolg had.

In de negentiende eeuw was er weinig politiek in de gemeenteraad op het platteland. Men zetelde meer als dorpsnotabele dan als politicus, zeker vooraleer het lijststelsel in 1877 doorgevoerd werd. De politiek op het platteland was meestal niet merkbaar. Persoonlijke vetes kwamen wel tot uiting bij klachten in verband met schepenbenoemingen en bij betwistingen van kiezers, die tot de

(52) H. Vannoppen, *Van twee kerkdorpen...*, p. 253. Het sociaal beleid en het algemeen politiek beleid worden behandeld in de volgende artikelen: H. Vannoppen, *De geschiedenis van België van 1830 tot 1995. Deel 1. De revolutie van 1830 en de vorming van de Belgische staat en Midden-Brabant*, lentenummer 1994, p. 17-30; *Deel 2. Het unionisme van 1831 tot 1847 - Midden-Brabant*, lentenummer 1994, p. 31-38; *Deel 3. Het liberale overwicht van 1847 tot 1884 als eerste element van de politieke dualiteit in de 19de eeuw - Midden-Brabant*, zomernummer 1994, p. 26-40; *Deel 4. Het katholieke overwicht van 1884 tot 1914 als tweede element van de politieke dualiteit in de 19de eeuw - Midden-Brabant*, zomernummer 1994, p. 41-56; *Deel 6. Het ontstaan en de ontwikkeling van de arbeidersbeweging in België tot 1914 - Midden-Brabant*, herfstnummer 1994, p. 31-38; *Deel 7. De Vlaamse en Waalse Bewegingen voor 1914 - Midden-Brabant*, winternummer 1994, p. 21-43.

(53) P. De Meester, *De veldwachter, die onbekende*, Gemeentekrediet van België, 1973, p. 177 - 183.

familie van de raadsleden behoorde.

De werkelijke nationale politiek drong eerst in de gemeenteraad door op het platteland met de schoolstrijd van 1879-84. Dan krijgen we 'geuzen' (liberalen) tegen 'sussen' (katholieken), wat tot twee lijsten kon aanleiding geven (Veltem-Beisem), maar wat echter niet altijd noodzakelijk was (Erps-Kwerps). In de schoolstrijd had elke partij haar eigen school, soms haar eigen lijst en haar eigen muziekmaatschappij. De liberale partij werd opgericht in 1846, de katholieke partij in 1884, de B.W.P. (de socialisten) volgde in 1885. De socialisten kenden een zekere aanhang in de steden en in de industriële centra.

De periode van het algemeen meervoudig stemrecht voor de gemeente (1895-1921)

Het kiesrecht

De eerste grondwetsherziening voerde in 1893 algemeen meervoudig stemrecht in waardoor iedere man vanaf zijn 25 jaar één stem kreeg, maar bepaalde categorieën twee of maximum drie stemmen kregen. Het aantal stemmen was afhankelijk van de rijkdom en van de diploma's. Praktisch kwam het erop neer dat de landbouwarbeiders en het industrieproletariaat één stem hadden; de boeren, ambachtslui, lagere bedienden en geschoolde arbeiders een tweede stem vanaf 35 jaar; de beoefenaars van de intellectuele beroepen drie stemmen vanaf 25 jaar.

Wanneer we de grondwetsherziening van 1893 nakijken, bemerken we dat iedere man die 25 jaar was één stem kreeg. Er was een bijkomende stem voorzien voor de man, die tegelijk aan de volgende drie voorwaarden voldeed:

- familiehoofd zijn
- 35 jaar oud zijn
- 5 fr. belasting betalen op de woonst.

Er was ook een bijkomende stem voor de man, die 25 jaar oud was en die ofwel eigenaar was van een onroerend goed met een waarde van ten minste 2000 fr. ofwel een interest genoot van ten minste 100 fr. per jaar. Twee bijkomende stemmen werden verleend wegens capaciteit aan kiezers van 25 jaar en meer die een diploma hadden van hoger onderwijs of van middelbaar onderwijs. Het maximum aantal stemmen was 3 voor het parlement.

De wet van 11 april 1895 of het algemeen meervoudig stemrecht voor de gemeente was veel conservatiever dan het algemeen meervoudig stemrecht voor het parlement. De kiesleeftijd werd verhoogd van 25 op 30 jaar. Om te mogen stemmen moest men drie jaar in de gemeente verblijven in plaats van één jaar. Een vierde stem werd ingevoerd voor huisvaders, die bezit te verdedigen hadden. Met bezit bedoelde men een onroerend goed met een kadastraal inkomen van 150 fr. of een belasting van 5 tot 20 fr. De liberale en socialistische oppositie noemde deze wet spottend '*la loi des quatre infamies*'. De verhoging van de kiesleeftijd, de verlenging van het verblijf in de gemeente om kiesrecht te hebben en de invoering van een vierde stem voor bezitters en de bijgevoegde raadsleden die we hierna bespreken zijn voorbeelden van het conservatief karakter van deze wet.

Een ontleding van het kiezerskorps van Erps-Kwerps voor de gemeente uit 1901 aan de hand van de kiezerslijst geeft ons het volgende beeld:

- eenstemmers: 190	190 stemmen
- tweestemmers: 112	224 stemmen
- driestemmers: 57	171 stemmen
- vierstemmers: 54	216 stemmen
totaal: 413	totaal: 801 stemmen.

De bijkomende stemmen voor de gemeente waren als volgt verdeeld:

- een bijkomende stem voor het bezit van een onroerend goed van 150 BEF: 159 stemmen,
- een bijkomende stem voor de eigenaars van een belastbaar inkomen van 48

- BEF : 134 stemmen,
- een bijkomende stem voor het hoofd van het huisgezin dat 35 jaar was en 5 BEF belasting betaalde op de woonst : 74 stemmen,
- twee bijkomende stemmen voor de zes geestelijken, de twee geneesheren, de twee onderwijzers en één officier: 22 stemmen.

Het aantal kiezers in Erps-Kwerps was wat de gemeente betrof ongeveer verdubbeld:

1884: 215 kiezers

1901: 413 kiezers.

De drie- en vierstemmers die in Erps-Kwerps iets meer dan een vierde van het kiezerskorps vormden, hadden bijna de helft van de stemmen in handen, terwijl de eenstemmers, die bijna de helft van de kiezers vormden, over minder dan een vierde van de stemmen beschikten (54).

Met het algemeen meervoudig stemrecht werd ook de kiesplicht in België ingevoerd.

In de steden met meer dan 20000 inwoners kwamen er vier (in gemeenten van 20000 tot 70000 inwoners) of acht (in gemeenten van 40000 inwoners en meer) bijgevoegde raadsleden bij met de wet van 11 april 1895. De helft werden gekozen door de kiezersnijverheidsbazen en de helft door de kiezers-werklieden. Het was duidelijk een toegeving aan de katholieke corporatisten van Helleputte. De katholieken stemden de wet van 11 april 1895. De liberalen, progressisten, socialisten en Daensisten waren ertegen.

De wet van 12 september 1895 behield het meerderheidsstelsel voor de gemeente. Diegenen die de helft plus één stemmen behaalden, werden automatisch aangeduid als gemeenteraadslid. Er was wel een beperkte toegeving aan de evenredige vertegenwoordiging in dit systeem ingebouwd. Men aanvaardde dat in gemeenten, waar geen enkele partij over de volstreekte meerderheid beschikte, de zetels zouden verdeeld worden in verhouding tot het aantal stemmen, die elke partij had bekommen. Vanaf 1895 waren er geen tussentijdse verkiezingen meer. Voortaan werden onder de niet gekozen kandidaten de opvolgers aangeduid. Een opvolger kon gemeenteraadslid worden wanneer zijn voorganger ontslag indiende of stierf.

Het mandaat van gemeenteraadslid omvatte nog steeds 8 jaar. De raad werd nooit in zijn geheel vernieuwd, steeds bij helften. Om de 4 jaar waren het dan ook gemeenteraadsverkiezingen, de ene keer voor de grote helft, de andere keer voor de kleine helft. De verkiezingen waren: 1895 (een totale vernieuwing), 1899 (de helft), 1903 (de helft), 1907 (de helft), 1911 (de helft). Tijdens de Eerste Wereldoorlog hadden er geen gemeenteraadsverkiezingen plaats.

De gemeentelijke mandaten

De mandaten van burgemeester, schepenen en gemeenteraadsliden bleven zelfs in de Eerste Wereldoorlog. De Duitse bezetter liet ook meestal de gemeenteraden, het schepencollege en de burgemeester in functie, dit in tegenstelling tot wat er gebeurde in de Tweede Wereldoorlog (55). We vinden dus in de gemeentearchieven processen verbaal van de schepencolleges in de Eerste Wereldoorlog.

De gemeentelijke ambtenaren

Dezelfde gemeentelijke ambtenaren bleven in functie zoals tijdens de periode van het cijnskiesrecht. In vele gemeenten bleef het overwicht van de gemeentesecretaris merkbaar. Hij vormde de stabiliteit van het regime.

Het partijsysteem

In de steden werden naast liberalen en katholieken ook socialisten verkozen. Op het platteland werden de politieke partijen dikwijls verdoezeld achter muziekmaatschappijen. In heel wat dorpen stonden fanfares voor de Eerste Wereldoorlog tegenover elkaar: de *Duvelen* tegen de *Sussen* te Meerbeek, de *Fransen* tegen de *Vlamingen* te Kortenberg, nr. 1 tegen nr. 2 te Leefdaal, de *Sissen* tegen de *Blaa* in Bertem, de *Varkens* tegen de *Beren* te Tildonk, het *Koper* tegen het *Blek* te Wezembeek-Oppeem, de *Blaa* tegen de *Choeur* te Nossegem, de *Keet* tegen

(54) H. Vannoppen, *Van twee kerkdorpen....*, p. 812, p. 534-535; H. Vannoppen, *Onze voorouders in de politiek. Deel 3. De Belgische periode. Het algemeen stemrecht (1893-1983)*, Uitgave V.V.F.-Brussel

(55) H. Vannoppen, *Het bestuur van Kortenberg, Erps-Kwerps, Everberg en Meerbeek onder W.O. I*, in : *Curtenberg*, 1999, nrs. 3-4.

het *Zeel* te Huldenberg. In vele gemeenten werd de lijst van de fanfare gevormd door de voorzitter, de ondervoorzitter, de secretaris, de kassier, de erevoorzitter en nog enkele commissieleden (56). Sommige lijsten kregen ook spotnamen. Zo had men in 1912 de *'Vetten'* tegen de *'Mageren'* te Sint-Genesius-Rode (57). Bij het opstellen van het benoemingsdossier van de burgemeester ontleedde de arrondissementscommissaris de gemeenteraad op politiek gebied. De katholieke partij was de regeringspartij van 1884 tot 1914. Zij had de absolute meerderheid. Dat had ook zijn gevolgen. Dikwijls vinden we in het dossier de termen twee katholieke lijsten, waar het in feite ging om een katholieke lijst tegen een dorpsliberale lijst. Sommige arrondissementscommissarissen zijn voorzichtiger en spreken van *'een katholieke lijst'* en een *'neutrale lijst'* of *'een lijst zonder kleur'*. Het kwam ook dikwijls voor dat de liberale kandidaat uit de meerderheid niet tot burgemeester werd benoemd, maar wel de katholieke uit de minderheid in deze periode. Zolang Leopold II koning was, werd er geen socialistische burgemeester benoemd.

De periode van het algemeen enkelvoudig stemrecht voor de gemeente (1921-2000)

Het kiesrecht

De wet van 19 februari 1921 voerde het algemeen enkelvoudig stemrecht in voor de gemeente zowel voor vrouwen als voor mannen. De vrouw had dus stemrecht voor de gemeente vanaf 1921. Dit werd als een politieke leerschool voor de vrouw beschouwd om beter over te gaan tot vrouwenstemrecht voor het parlement. In de gemeenten waren dan ook *'kieserslijsten-mannen'* en *'kieserslijsten-vrouwen'* te vinden. In 1921 werden er 196 vrouwen in België verkozen. Dat was 1% van de gemeenteraadsleden. Zes vrouwen hiervan werden burgemeester en schepenen (58).

De gemeenteraad werd vanaf 1921 om de zes jaar in zijn geheel vernieuwd (59). De helften verdwenen dus. Verkiezingsjaren waren 1921, 1926, 1932, 1938, 1946, 1952, 1958, 1964, 1970, 1971, 1982, 1988, 1994, en nu 2000.

Om verkiesbaar te zijn voor de gemeente moest men in 1921, 25 jaar zijn. Later werd dit 21 jaar.

Vanaf 1921 werd ook de volledige evenredige vertegenwoordiging doorgevoerd voor de berekening van de gemeenteraadsverkiezingen. De uitslag van elke lijst of het kiescijfer werd gedeeld door een rekenkundige rij (2,3,4,5,6.) en zoveel hoogste quotiënten, als er zetels te begeven zijn, werden onderlijnd. Men telde vervolgens het aantal onderlijnde quotiënten per partij op en zo kreeg men kennis van het aantal zetels dat elke lijst behaalde.

De kiesleeftijd voor de gemeente daalde van 21 jaar naar 18 jaar in 1969. In 1970 traden voor het eerst gemeentekiezers van 18 jaar aan. De verkiesbaarheidsleeftijd daalde van 21 naar 18 jaar.

In 1994 moesten de lijsten voor de gemeenteverkiezingen verplicht 1/4 vrouwen tellen. In 2000 krijgen E. G. -burgers stemrecht voor de gemeenteverkiezingen.

De gemeentelijke mandaten

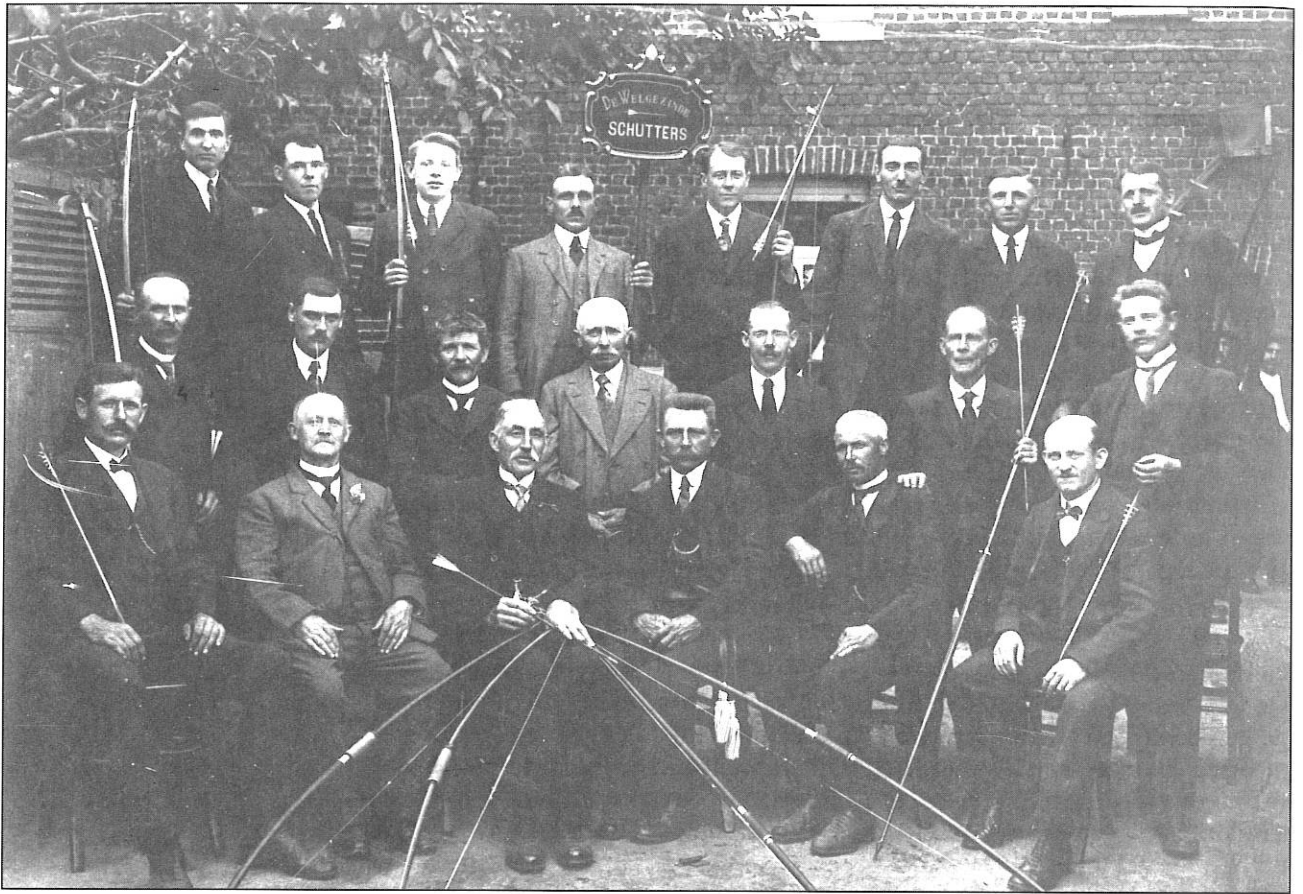
In normale omstandigheden werd een gemeente bestuurd door een burgemeester, een schepencollege en een gemeenteraad. In de Tweede Wereldoorlog volgde de Duitse bezetting een andere politiek. Vanaf april 1941 mochten de gemeenteraden niet meer vergaderen. Volgens de Duitsers waren het uitwassen van een *'decadent parlementair regime'*. De *Überalterungsverordnung* van 7 maart 1941 hield in dat alle burgemeesters en schepenen hun functie moesten verlaten wanneer ze de leeftijd van 60 jaar bereikt hadden. In de meeste gevallen werden ze vervangen door V.N.V.-ers in Vlaanderen en Rexisten in Wallonië. De Duitse bezetter streefde duidelijk naar het beeld van de burgemeester-ambtenaar. Het besluit van 28 mei 1941 droeg de bevoegdheden van de gemeenteraden over naar de Colleges van Burgemeester en Schepenen.

(56) H. Vannoppen, *Koninklijke Muziekfederatie Vlaams-Brabant V.Z.W. 1946-1996. Twee eeuwen muzieklevens in Brabant. Een halve eeuw muzikale overkoepling*, Leuven, 1996, p. 35.

(57) C. Theys, *Verkiezingen en plaatselijke politiek in de 19de eeuw te Sint-Genesius-Rode*, in: *Eigen Schoon en De Brabander*, 1954, p. 358-360.

(58) *Een vrouw, een stem. Een tentoonstelling over vrouw en stemrecht in België 1789-1948*, Archief Centrum voor Vrouwengeschiedenis, 1996, p. 60.

(59) Pasonimie, 19 februari 1921.

4. Burgemeester Louis De Pauw van Erps-Kwerps, die de gemeente bestuurde van 1921 tot 1930, als erevoorzitter van de doelmaatschappij 'De Welgezinde Schutter' (Archief Cultuur-Historische vereniging van Erps-Kwerps)

Het besluit van 12 augustus 1941 gaf de burgemeester een vergoeding van 12000 tot 100000 BEF naar gelang van het aantal inwoners voor een 8 uren tellende werkdag.

Het probleem van oorlogsburgemeesters en oorlogsschepenen moet men genuanceerd aanpakken. Burgemeester J. Beersaerts van Veltem-Beisem vertelde dat de arrondissementscommissaris van Leuven de raad gaf aan de burgemeesters om nieuwe schepenen te zoeken uit de notabele burgers van de gemeente, vooral de Duitsers de kans hadden om personen van de Nieuwe Orde aan te duiden. Dit lukte niet altijd omdat weinige notabelen bereid waren om in oorlogstijd schepenfuncties waar te nemen (60).

De burgemeester draagt nog steeds een driekleurige sjerp met zilveren franjes als ambtskledij, terwijl de schepenen nog steeds volgens het K.B. van 23 januari 1937 een zwart-gele sjerp met rode franjes dragen.

Waar één partij de meerderheid had, kwamen de burgemeester en de schepenen uit één partij. Het was een meerderheidsbestuur. Na de fusie van gemeenten in 1976 kwam daar nog het voorzitterschap van het O.C.M.W. bij. Wanneer verschillende partijen noodzakelijk zijn om een meerderheid te vormen dan spreekt men van een coalitie. Men heeft vier coalitiemodellen:

- 'the minimal winning' - coalities, waarbij partijen aanwezig zijn die niet noodzakelijk zijn voor de meerderheid in de coalities van dit soort.
- 'the minimal number of parties' - coalitie, aantal met het minst aantal partijen.
- 'the minimal weight' - coalitie met de kleinst mogelijke meerderheid in de gemeenteraad. 37% van de coalities in 1982 behoorden hiertoe.
- 'the minimal policy range' - coalities, waarbij men een partner zoekt die zo dicht mogelijk ideologisch aanleunt. De programma's van de coalitiepartners komen goed overeen. De meerderheid in de gemeenteraad wordt gevormd door de partijen die deelname hebben aan de uitvoerende macht. De minderheid of de oppositie heeft dit niet.

(60) H. Vannoppen, *De geschiedenis van Veltem-Beisem*, p. 214; H. Vannoppen, *Het bestuurlijk kader van Kortenberg, Erps-Kwerps, Everberg en Meerbeek*, in: *Curtenberg*, 1994-1995, p. 20-37.

Van het Bureel van Weldadigheid over de C.O.O. naar het O.C.M.W.

Tot 1925 bleven de burelen van weldadigheid en de commissies voor burgerlijke godshuizen bestaan. Het waren instellingen die dateerden uit de Franse tijd. Het bureel zorgde voor de armenzorg ten huize en de commissie beheerde bejaardeninstellingen, ziekenhuizen en weeshuizen. De organieke wet van de openbare onderstand van 10 maart 1925 richtte de Commissie van Openbare Onderstand op of de C.O.O. Haar macht was een combinatie van deze van het bureel van weldadigheid en van de commissie der burgerlijke godshuizen. Ze zorgde dus zowel voor de armen ten huize als voor de instellingen. Het aantal leden ging van 5 tot 12, afhankelijk van de bevolking van de gemeente.

Voor elk titelvoerend lid moest er ook één plaatsvervanger aangeduid worden. De leden van de C.O.O. werden benoemd voor zes jaar, rechtstreeks door de gemeenteraad. Elk raadslid beschikte hiervoor over een aantal stemmen die wettelijk vastgesteld waren, bijvoorbeeld 3 als er 5 leden te kiezen waren. De leden van de C.O.O. duidden onder elkaar een voorzitter aan. De burgemeester mocht met beraadslagende stem de vergaderingen van de C.O.O. bijwonen. Wanneer een titelvoerend C.O.O. lid ontslag nam, werd hij opgevolgd door een plaatsvervanger. De aanduiding van de C.O.O. geschiedde op de eerste maandag van april, na de vernieuwing van de gemeenteraad. Elke C.O.O. had een secretaris en een ontvanger (61).

De C.O.O. werd vervangen door het O.C.M.W. of het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn door de organieke wet van 8 juli 1976. Het O.C.M.W. heeft een veel ruimere bevoegdheid dan de C.O.O. Het omvat buiten de armenzorg ook het sociaal beleid. Het O.C.M.W. omvat 9 tot 15 leden naar gelang het bevolkingsaantal. De leden van het O.C.M.W. worden gekozen door de gemeenteraad de derde maandag na de installatie van de nieuwe gemeenteraad. De nieuwe O.C.M.W.-leden treden in functie op 1 april na de aanduiding. Voor elk O.C.M.W.-lid zijn er één of meer plaatsvervangers. Het O.C.M.W. kiest onder haar leden een voorzitter. Het O.C.M.W. heeft een vast bureau, dat drie tot zes leden telt en dat de dagelijkse aangelegenheden afhandelt. Het O.C.M.W. heeft zijn secretaris en zijn ontvanger (62).

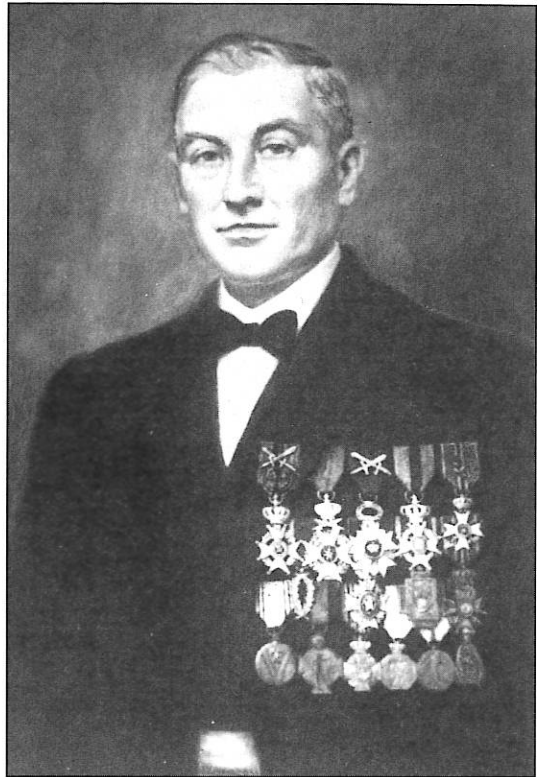
De gemeenteambtenaren

Vóór de fusie bedienden nog heel wat gemeentesecretarissen verschillende gemeenten. Dat was zo voor 1976 voor Veltem-Beisem en Winksele. Deze cumul verdween met de fusie.

Voor de fusie waren er heel wat gewestelijke ontvangers en deze werden langzamerhand na de fusie van gemeenten vervangen door gemeenteontvangers. De veldwachters of de landelijke politie werden na de fusie vervangen door de stedelijke politie met een politiecommissaris per fusiegemeente. Deze evolueert nu tot het lokale politieniveau dat zowel de politie als de rijkswacht omvat. Heel wat nieuwe gemeentehuizen werden gebouwd na de fusie van gemeenten. Ze waren niet meer verbonden met gemeentescholen en omvatten geen woning voor de hoofdonderwijzer meer.

De schaalvergroting of de fusie van gemeenten van 1976

De eerste fusies in de provincie Brabant waren vrijwillig, namelijk in 1964 en 1970. Hierdoor verdwenen 35 gemeenten, onder andere verschillende in Oost-Brabant. In 1976 werd het aantal gemeenten in België vastgesteld op 596 in plaats van 2359 gemeenten. Deze fusies begonnen op 1 januari 1977. Op 1 januari 1983 fusioneerde ook Antwerpen en zo kwam men tot 589 gemeenten in

5. Het burgemeestersportret van Victor Haesaerts van Herent, die de gemeente bestuurde van 1947 tot 1955 (Archief Cultuur-Historische Vereniging van Erps-Kwerps)

(61) Pasonimie, 10 maart 1925.
(62) A. Copin, *De organieke wet betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn*, Gemeentekrediet van België, januari 1977, p. 54-67.

België. De schaalvergroting was het werk van het plan Costard en van de Waalse P.S.C.-Minister Michel, die afkomstig was uit de provincie Luxemburg waar nog heel wat kleine onleefbare gemeenten waren. In 1971 telde Brabant nog 330 gemeenten. Na de fusie van 1976 bleven er nog slechts 111 over. De faciliteitengemeenten en de Brusselse gemeenten werden niet gefusioneerd. Er was heel wat 'gerrymandering' bij het ontstaan van de fusies. Invloedrijke politici slaagden erin dat hun gemeente buiten de fusieoperatie bleef. Sommige gemeenten werden zo gefusioneerd dat één welbepaalde partij er de absolute meerderheid kreeg, hoewel de gemeenten niet bij elkaar pasten. Andere fusies werden opgericht om de macht van de heersende partij te breken (63).

Het partijsysteem

In de steden stonden de politieke partijen tegenover elkaar: de katholieken, de liberalen, de socialisten, de communisten, de Fronters (later het V.N.V) en Rex. Fronters werden niet tot burgemeester benoemd, onder andere te Kraainem in 1921. In 1938 kwamen er heel wat lijsten met het woord 'Nieuw' voor, gewoonlijk concentratielijsten van de K.V.V. (katholieken) en het V.N.V. (de Vlaams-Nationalisten), na het akkoord K.V.V.-V.N.V. in 1936.

Op het platteland bleef de fanfaresrijd hevig. In Erps-Kwerps had men gewoonlijk twee lijsten, hoewel de gemeente eerst vier en later vijf fanfares telde tijdens het interbellum. In Erps had men *De Eendracht* en *De Verbroedering* (eigenlijk de opvolger van *De Xaverianen*). In Kwerps had men *De Vrolijke Schutters* en *St. Petrus* als nieuwe fanfare. Hieruit kwamen twee lijsten voor de gemeenteraadsverkiezingen: de lijst Gustaaf Salens gevormd door *De Vrolijke Schutters* en *De Verbroedering* en de lijst van Isidoor Taes gevormd door *St.-Petrus* en *De Eendracht*. *De Eendracht* in Erps had de toenaam van de *Polen* en *De verbroedering van de Bolsjevisten*. Het had niets met nationale politiek te maken, maar met een internationaal bericht van de oorlog tussen Polen en Russen (dus Bolsjevisten) in de twintiger jaren. De arrondissementscommissaris speelde nog een belangrijke rol bij de benoeming van de burgemeester en tijdens het interbellum werden er nog burgemeesters uit de minderheid benoemd, onder andere in Meerbeek en in Everberg in 1921.

(63) J. Ackaert, *De gemeenteverkiezingen*, Leuven, 1994; M. De Weerd, C. Deridder en R. Dillemans, *Wegwijs politiek*, Davidsfonds Leuven, 1994, p. 533-558.

(64) H. Vannoppen, *Koninklijke Muziekfederatie Vlaams-Brabant V.Z.W.*, p. 36-37; Betreffende de politieke partijen vinden we de volgende artikelen die voor Vlaams-Brabant belangrijk zijn: H. Vannoppen, *De geschiedenis van België van 1830 tot 1995*, Deel 10, *De politieke partijen en de concurrentie van het fascisme tijdens het interbellum*, Midden-Brabant, lentenummer 1995, p. 28-49; Deel 16, *De politieke partijen in het kader van de verzuiling en het schoolraagstuk (1944-1995)*, Midden-Brabant, winternummer 1995, p. 31-52, Deel 17, *De communautaire problemen, de taalbewegingen en de taalpartijen na 1945*, Midden-Brabant, lentenummer 1996, p. 35-58.

Na 1945 kwamen op het platteland meer nationale kleuren op hoewel er nog heel wat kleurloze lijsten bleven zoals de Lijst van de Burgemeester en Gemeentebelangen. In 1946 kwamen de communisten dikwijls in de dorpen onder verdoken namen op, bijvoorbeeld Gemeentebelangen. In sommige gemeenten hield men hardnekkig vast aan de fanfares. In Meerbeek hield de tegenstelling *Duvelen* (fanfare *De Ware Vrienden*) - *Sussen* (*De Jonge Fanfare*) stand tot en met de laatste gemeenteverkiezing voor de fusie (in 1970).

Met de fusie van gemeenten in 1976 verdwenen de meeste lokale lijsten. Alleen de nationale kleuren bleven nog over. In 1976 kwamen nog heel wat liberale partijen op onder de naam *Centrum*. In de fusie Bertem bleef het eigenlijk fanfarepolitiek met de eerste fusieverkiezingen van 1976. *De Vier Heemskinderen* van Bertem vormden een blok met *Sint-Lambertus* van Leefdaal tegen *De Vrijheidszonen* van Bertem met de *Filharmonie* van Leefdaal. Het eerste blok was eerder liberaal, het tweede katholiek. *Het Nieuwsblad* van 1 februari 1977 schreef: 'Muziek en politiek niet te scheiden in Bertem. Fanfares blijven eigen liederen'. De splitsing van de C.V.P.-lijst met de gemeenteverkiezingen in 1982 in Bertem betekende ook het ontstaan van een nieuwe muziekmaatschappij. Naast de *Koninklijke-Fanfare De Vrijheidszonen* ontstond de *Harmonie Vrije Bertemse Muziekvereniging*. Maar Bertem was een uitzondering op de regel. In de meeste gemeenten in Vlaams-Brabant kwamen in 2000 politieke lijsten op, die typisch zijn voor het regionaal en het federaal niveau, namelijk C.V.P., S.P., V.L.D., V.U., Agalev en Vlaams Blok (64).

Besluit

De gemeente heeft een grote evolutie ondergaan van 1750 tot 2000. Tot 1830 lag het overwicht bij de monarchie, gesteund door de adel, dus eerder een *aristomonarchie*. De baron in het *Ancien Regime*, keizer Napoleon I en koning Willem I benoemden de meier of de maire en controleerden volledig het lokale niveau. Van kiesrecht was bijna geen sprake. Met het ontstaan van België krijgen we de *timocratie* of de *plutocratie*. De rijken regeren via het cijnskiesrecht. Op het platteland is het dikwijls een *fermocra*tie, beheerst door de hereboeren als vorm van *oligarchie*. Vanaf de Schoolstrijd 1879-84 kwamen er verschillende strekkingen, dikwijls verankerd in muziekmaatschappijen. Met het algemeen meervoudig stemrecht kregen we een overgang van de *timocratie* naar de *democratie*. Deze laatste werd ingevoerd met het algemeen enkelvoudig stemrecht in 1921. Mannen en vrouwen kregen voortaan één stem voor de gemeenteverkiezingen. Met de fusie van gemeenten vanaf 1 januari 1977 ontstond een nieuwe politieke entiteit, waarbij de nationale kleuren vooral een rol gingen spelen. In elke gemeente in Vlaams-Brabant kan men deze evolutie volgen. Dat is het werk voor de heemkring ter plaatse en voor de heemkunde in het algemeen.

Dr. Henri Vannoppen
Leuwensesteenweg 839
3071 Erps-Kwerps

6. Dominicus Olenaed, burgemeester van Bertem van 1946 tot 1976.

De politieke evolutie te Leefdaal 1780-1914

Inleiding

Leefdaal is een vrij uitgestrekt dorp (1510 ha) in Vlaams-Brabant tussen Leuven en Tervuren. Sinds 1977 is het een deelgemeente van Bertem. De bodem bestaat hoofdzakelijk uit vruchtbare leem die erg geschikt is voor alle teelten. De landbouw was dan ook tot vrij recent de overheersende economische bedrijvigheid.

Vanaf het midden van de 18e eeuw kende het dorp een honderdjarige forse bevolkingsgroei. De bedrijfsstructuur was eenvoudig. Enkele grote hofsteden domineerden de landbouw. De vraag naar hun producten overtrof allengs meer en meer het aanbod; de landpachten en de grondprijzen stegen scherp. Hun 'bedrijfsleiders', de "pachters", werden rijker en rijker; de dagloners, knechten en meiden verarmden. Zij waren de slachtoffers van de hongercrissen rond 1846-1855, het gevolg van het gegroeide onevenwicht tussen de bevolkingsdichtheid en de landbouwproductie.

De landvlucht bracht een begin van oplossing. De pachters verlieten de landbouw om te rentenieren en/of om de vergaarde kapitalen te investeren in de opkomende industrie. Zij werden "burgers". Vele armen vluchtten naar de steden of de nieuwe industriële centra. De overigen werkten zich zwoegend op tot kleine landbouwers. Hun toestand verbeterde ietwat tot 1870, verslechterde tijdens de graancrisis van 1870-1895, maar kende daarna opnieuw een bescheiden vooruitgang tot 1914.

De lokale politieke geschiedenis is niet onafscheidelijk verbonden met de economische en sociale evolutie en ook niet met de nationale politiek. Voor 1780-1855 is dit voor Leefdaal bestudeerd (1). Daarom wordt deze periode hierna eerder beknopt behandeld. Voor de latere jaren wordt getracht het plaatselijke beleid, in een eerste benadering, te integreren in een wat breder geheel (2).

Het Ancien Régime (tot 1795)

Leefdaal was een baanderij (baronie), een vrije heerlijkheid waarover een baanderheer (baron) van rechtswege en in eigen naam overheidsgezag uitoefende. Zijn plaatselijke vertegenwoordiger was de drossaard, een ambtenaar die in een gewone heerlijkheid meestal meier werd genoemd. De schepenen waren oorspronkelijk de rechters van de heer. Zij spraken recht in vrijwillige (registreren van testamenten en huwelijkscontracten, verkopen van onroerende goederen en rente), burgerlijke en strafrechterlijke zaken.

Onder de regering van Maria-Theresia (1740-1780) trad de drossaard meer en meer op als de plaatselijke ambtenaar en de vertegenwoordiger van de hogere overheid; de schepenen werden gaandeweg min of meer de vertegenwoordigers van de (welgestelde) bevolking. Het dorp of de plaatselijke gemeenschap, meestal "*parochie ende baanderije*" genoemd, had zich in de loop van de jaren ontwikkeld tot een eenheid met eigen bevoegdheden en eigen inkomsten.

(1) W. Brumagne, *Leefdaal 1780-1855*, p. 91-116.

(2) Zie ook H. Vannoppen, *De politieke instellingen en structuren op gemeentelijk vlak in Brabant (1750-2000)*.

De Franse bezetting en inlijving (1795-1814)

Op het nationale vlak kwam er een goed gestructureerd beleidssysteem; het lokale niveau bleef vooralsnog grotendeels verwaarloosd. De dorpen met minder dan 5.000 inwoners verdwenen als administratieve eenheden en werden verenigd in kantonmunicipaliteiten (*municipalités de canton*). Leefdaal, Bertem, Kortenberg, Everberg, Meerbeek, Heverlee, Vossem, Korbeek-Dijle, Neerijse, Huldenberg en Tervuren fuseerden tot de municipaliteit Tervuren. Zij bezat weinig macht en diende vooral de bevelen van de centrale overheid uit te voeren en haar informatie te verschaffen. De plaatselijke afgevaardigden (*agents municipaux*) stonden in voor de openbare orde en voor de burgerlijke stand.

De grondwet van het jaar VII, opgesteld onder Napoleon Bonaparte, herstelde de dorpen als afzonderlijke eenheden onder de naam "gemeente" met aan het hoofd een gemeenteraad (*conseil municipal*). De nieuwe gemeente Leefdaal begon bescheiden met enige administratie, het opmaken van de burgerlijke stand, de politiemacht en de openbare bijstand. Over openbare werken is weinig geweten en een officiële "*école primaire*" kwam er niet. Het analfabetisme won veld.

Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830)

De vereniging met Nederland in 1815 had de geleidelijke invoering tot gevolg van het noordelijke bestuurssysteem, dat geen verkiezingen voorzag op het plaatselijke niveau. Het steunde wel op een voortreffelijk korps van rijks- en provincieambtenaren. Zij lagen onder meer aan de basis van de aanleg van de weg Tervuren-Leuven, een belangrijke stap in de ontsluiting van het dorp. De gemeente kreeg "*de vrije bestiering der inwendige zaken van de gemeynte*".

De gemeenteadministratie werd gestroomlijnd; de huizen in 1818 genummerd. De zeldzame voorzieningen uit de Franse tijd werden uitgebreid. Er werd een aanvang gemaakt met de officiële brandbestrijding. Enkele openbare werken werden uitgevoerd: de wegen werden beter onderhouden, de beek "De Voer" werd voor de eerste maal over haar hele traject geruimd en de aanzet werd gegeven voor een behoorlijk lager onderwijs. De gemeente Leefdaal werkte goed. Zij werd als voorbeeld gesteld voor het onderhoud van de buurtwegen, het bijhouden van de registers van de burgerlijke stand en de pogingen om het lokale onderwijs degelijk te huisvesten.

De beginjaren van het Koninkrijk België (1830-1855)

Het politieke beleid schoof op in de richting van het Franse beleid, maar heel ver ging de verandering niet. De bevoegdheden van de gemeente bleven behouden. Aanvankelijk verminderde het overheidsingrijpen en de belastingen, maar de nare gevolgen voor de openbare werken en het onderwijs dwongen snel tot een correctie.

Het cijnskiesrecht bracht wat meer democratie voor de welgestelden. De kiesgerechtigden waren weinig talrijk: aanvankelijk een zeventigtal voor het gemeentebestuur, later nog minder. Soms stemde de helft van de kiesgerechtigden. De meeste kiezers waren op gevorderde leeftijd omdat zij meestal, pas na het overlijden van hun vader genoeg eigen inkomsten konden verwerven.

Na het goedkeuren van de gemeentewet van maart 1836 en de daaropvolgende verkiezingen benoemde de koning Jan-Alexander Van Hamme, een pachterszoon, tot burgemeester. Hij bekleedde deze functie tot 1848.

Volgens de arrondissementscommissaris was het burgemeesterschap "bijna ganselijk een ampt van eer" (1844). Dit zou betekenen dat de gemeentesecretaris een grote rol speelde en te Leefdaal flink de zaken opvolgde. Inderdaad keurde de gemeenteraad in 1837 "een reglement van politie" goed en werd gezorgd voor een merkwaardig "Atlas der Buurtwegen". Na een aanvankelijke teruggang herbegon de verharding van de straten weer volop. De nieuwe "vrijheid van onderwijs" - iedereen mocht vrijelijk onderwijs verstrekken - was aanvankelijk een ramp. Op aandringen van de hogere overheid werd hieraan spoedig wat verholpen.

Na de volledige vernieuwing van de gemeenteraad in 1848 benoemde de koning Filip-Jozef Van Hamme, broer van Jan-Alexander, tot burgemeester. Eind 1855 vormde hij samen met Hendrik-Remi Van Hamme - geen nauwe verwant - en Jan-Baptist Van Pee het College van Burgemeester en Schepenen. Alle drie waren belangrijke "pachters".

De nadagen van een afgeleefd tijdperk (1856-1867)

Na de hongercrisissen en epidemieën van het midden van de eeuw begon een nieuwe tijd met ingrijpende veranderingen in het economische en sociale leven van het land. Politiek zouden de liberalen aanvankelijk triomfen vieren. Deze evolutie liet het dorp niet onberoerd.

De verkiezingen van 1857 voor de kleine helft waren spannend. Er waren 66 stemgerechtigden. Hun gemiddelde leeftijd bedroeg 53 jaar. Het aantal dat vooral dankzij de patentbelasting mocht stemmen was groeiende. Het betrof vooral herbergiers. Vanaf 1849 kwam de belasting op de drankverkoop inderdaad in aanmerking als kiescijns. Zij was geen rem op de alcoholconsumptie, maar eerder een aansporing tot vermenigvuldiging van de herbergen.

Er kwamen 53 kiezers opdagen. In plaats van de gewone stemmenconcentratie op de uittredende kandidaten zag de uitslag er gans anders uit. Drie uittredende raadsleden haalden maar een nipte meerderheid. De verwittiging was duidelijk. Opvallend was dat een groter percentage van de landbouwers hun stem hadden uitgebracht dan de "overigen". Petrus Goossens, een "aubergist", die een niet gering aantal stemmen behaalde had zelfs niet gestemd. De dorpspastoor had evenmin zijn stem uitgebracht. Jozef Verheyden, een landbouwer, werd schepen in plaats van Hendrik-Remi Van Hamme. De burgemeester, die tot de grote helft behoorde, behield zijn functie.

De verkiezingen van 30 oktober 1860 voor de grote helft waren traditioneler. Vijf landbouwers behaalden een ruime meerderheid. Jan-Baptist Van Pee nam een jaar later ontslag als schepen en werd vervangen door Lodewijk Maes, een "pachter".

De uitslag van de verkiezing van 27 oktober 1863 was eerder verrassend. Lodewijk Tielemans, geneesheer, die zijn vader Franz wenste op te volgen, viel buiten de prijzen. Twee nieuwe kandidaten, landbouwers, werden wel verkozen.

Het gemeentebestuur werd in de jaren zestig allengs stroever. Nog werden rond 1864 een paar honderd meter weg geplaveid, maar echte grote openbare werken bleven uit. De nadelen van het vroegere beleid kwamen meer en meer aan het licht. De gemeente had inderdaad vele wegen verhard met "kras", afval van de hoogoven, met veel onderhoud en kosten als gevolg. Nieuwe openbare werken werden er flink door beknot.

Dan was er het onderwijsbeleid. De onderwijzer die in mei 1866 werd benoemd, was een betwist persoon. Erger was dat investeringen uitbleven, niettegen-

staande de herhaalde aanmaningen van de voogdijoverheid. De provinciegouverneur greep uiteindelijk in. Op zijn vraag liet de minister een Koninklijk Besluit verschijnen (3) dat de gemeente verplichtte een nieuwe school te bouwen. Het gemeentebestuur verwierf daarna wel de nodige bouwgrond, maar liet de zaak verder aanslepen.

Administratief waren er eveneens problemen. De gemeentesecretaris, oud en ziek, had zijn ontslag gevraagd. De gemeenteontvanger was hem hierin gevolgd.

De verkiezingen van 30 oktober 1866 voor de grote helft hadden plaats in bijzonder zorgelijke omstandigheden. De cholera woedde in het dorp en droeg bij tot de algemene ontevredenheid. De uitslag van de stemming was ondanks alles een verrassing. De gelukkigen waren: twee uittredende raadsleden waaronder Hendrik-Remi Van Hamme en drie nieuwkomers waaronder Justin Tielemans, die het nipt haalde. Burgemeester Van Hamme, noch schepen Maes werden verkozen.

Het ontslag van secretaris Jan-Baptist Vander Elst werd aanvaard op 12 november 1866. Zijn zoon Mattheus volgde hem zestien dagen later op. Dat was de laatste beslissing van een (familie) bewind dat dertig jaar had geduurd. Op politiek vlak was er voor het dorp een nieuw tijdperk aangebroken.

Justin Tielemans en de filharmonie (1867-1884)

De gedeeltelijke verkiezing van 4 februari 1867, aangaande de vervanging van een overleden raadslid, bevestigde de nieuwe tendens. Jozef Van Pee, landbouwer op de Heg, haalde het gemakkelijk van de oud-burgemeester.

De groep rond de filharmonie, die in 1840 was gesticht, lag vrijwel zeker aan de basis van de twee verkiezingsuitslagen. De koning benoemde op 22 april 1867 Justin Tielemans, rentenier-wijnhandelaar, zoon van Franz, geneesheer en voorzitter van de filharmonie, tot burgemeester. Hij verkreeg niet zoveel stemmen, wat nooit zou gebeuren, maar hij had wel liberale opvattingen. Het toenmalige kabinet Rogier - Frère-Orban, is berucht gebleven om zijn partijdige benoemingen (4). Of dit gespeeld heeft bij de benoeming van Tielemans is een open vraag. Hij was misschien geen radicale antiklerikaal, maar de regering zou hem gebruiken voor allerlei taken. Hij werd een effectief lid van de arrondissementale militeerraad en tijdens de schoolstrijd (1878-1884) was hij lid van het schoolcomité dat belast was met de zorg voor de lagere gemeentescholen te Bertem, Everberg, Meerbeek en Leefdaal (5).

De vernieuwde raad bracht op 13 oktober 1868 de gemeentelijke opcentiemen op de grond- en personele belasting op zestien om de talrijke werken te financieren die het nieuwe bestuur vol ijver onmiddellijk had aangevat: de bouw van een school en een nieuw gemeentehuis, samen met het plaveien van de Mezenstraat en een tweetal wegen op de gehuchten Coige en Vrebos. Het negeerde volledig de protesten van de vroegere burgemeester en zijn aanhangers.

Anderzijds antwoordde het bestuur in 1870 negatief op een vraag van de arrondissementalscommissaris om een kleuterschool op te richten. In 1871 dienden vijf buitengewone opcentiemen gestemd op de grond- en de personele belasting voor de jaren 1872 tot 1876. In 1876 werden zij (uiteraard ?) verlengd.

Al deze gebeurtenissen lieten de kiezers ogenschijnlijk onverschillig. Bij een gedeeltelijke verkiezing op 13 september 1871 voor de vervanging van twee overleden raadsleden kwamen maar 34 stemgerechtigden opdagen.

(3) Koninklijk besluit van 20 juni 1864 (Belgisch Staatsblad van 22 juni 1864).

(4) T. Luycx, *Politieke geschiedenis van België 1*, p. 143.

(5) Zesde schoolcomiteit Leuven in uitvoering van de artikelen 18 tot 23 van de wet van 1 juli 1879 over het lager onderwijs.

De verkiezing van 26 oktober 1871 voor de kleine helft had slechts een wijziging tot gevolg, maar wel een belangrijke. Gustave De Keyn, oud-burgemeester van Kraainem, kwam in de raad. Hij was gehuwd met Jeanne-Henriette Goossens, de erfgename van de belangrijke hoeve van Blijenberg in de Blankaard. Hij zou vlug een industriële brouwerij beginnen in het centrum van het dorp. Hij had, zoals de burgemeester, liberale ideeën, maar was zeker niet antireligieus. Zijn vrouw was trouwens verwant met Petrus-Lambertus kardinaal Goossens, aartsbisschop van Mechelen. De Keyn en zijn zonen zouden gedurende tientallen jaren een belangrijke rol spelen in het dorp.

De wet van 22 augustus 1871 verminderde het minimum cijnsrecht voor de kiesgerechtigden van vijftien tot tien frank in de gemeenten met minder dan tweeduizend inwoners. De gemeenteraad moest op 1 juli 1872 volledig worden vernieuwd. De invloed van de wijziging was beperkt. Niet alleen bedroeg het aantal geldige stemmen slechts 74, maar ook de uitslag was weinig spectaculair. Op 23 oktober 1872 hadden gedeeltelijke verkiezingen plaats na de dood van Jozef Van Pee, die destijds oud-burgemeester Van Hamme had verslagen. Maar 43 kiesgerechtigden namen aan de stemming deel.

Na de vernieuwing van de kleine helft van de gemeenteraad op 26 oktober 1875 vervingen Vital Van Hamme en Gustave De Keyn de overleden Jozef Verheyden en de niet-gekozen Jozef Vandervorst als schepenen.

De uitslagen van de verkiezingen tijdens de schoolstrijd (1878-1884) van 27 oktober 1878, voor de grote helft, en van 25 oktober 1881, voor de kleine helft zijn niet meer te vinden, maar zij brachten weinig wijzigingen in de gemeenteraad. De houding van het gemeentebestuur in het schoolvraagstuk was trouwens merkwaardig. Niettegenstaande de opvattingen van de burgemeester bleef het minstens neutraal in de strijd. Het weigerde herhaaldelijk in te gaan op de vragen van de arrondissementscommissaris voor de oprichting van een gemeenteschool voor meisjes (1879). De bestaande jongensschool, die vrijwel was leeggelopen, werd gemengd. Ook het verzoek om volwassenenonderwijs in te richten kende geen genade (1879), maar hier diende het bestuur in te binden. Een kleuterschool kwam er niet (1880).

In 1878 nam Vital Van Hamme, die naar Bertem was verhuisd, ontslag als schepen. Ferdinand Verheyden, zoon van de vroegere schepen Jozef verving hem, maar hij gaf al in 1882 de fakkel door aan zijn eigen zoon "pachter" Albert. Ondertussen had de gemeenteraad, op 7 september 1881, de opentienen voor de grond- en de personele belasting definitief van zestien op twintig gebracht.

De wet van 24 augustus 1883 voerde het bekwaamheidskiesrecht in. De wijzigingen aan de lijst van de kiesgerechtigden bleven eerder beperkt. Op 111 namen kwamen maar elf bekwaamheidsgerechtigden voor.

De strijd tussen de filharmonie en de fanfare begint (1884-1895)

De wet Malou van 9 juli 1877 voerde het lijstensysteem in, wat te Leefdaal vlug zou leiden tot een openlijke tweestrijd tussen de groepen rond de twee plaatselijke muziekverenigingen: de filharmonie uit 1840 en de fanfare, die pas in 1875 was gesticht (6).

De verkiezingen van 19 oktober 1884 kenden een bewogen verloop. Twee kandidaten bereikten maar nipt de vereiste meerderheid; twee anderen op één stem na niet. In die omstandigheden waren klachten onvermijdelijk.

Het kiesbureau had er een potje van gemaakt. Na de tussenkomst van de Bestendige Deputatie en het Ministerie van Binnenlandse Zaken en een ballota-

(6) De muziekverenigingen "De Philharmonie van Leefdaal" in de 19e eeuw veelal "Société philharmonique de Leefdael", en de Fanfare Sint-Lambertus worden te Leefdaal in de volksmond meestal "nummer 1" en "nummer 2" genoemd. Om verwarring te vermijden worden zij in deze tekst alleen respectievelijk als "filharmonie" en "fanfare" aangeduid.

ge op 28 december 1884 verloor onder meer T rence Van Hamme, rentenier, zoon van oud-burgemeester Filip en voorzitter van de fanfare, zijn zetel ten voordele van Filip-Antoon Gillijns, die schepen werd.

Bij de nationale verkiezingen leden de liberalen een historische nederlaag. Tot 1914 zouden homogene katholieke kabinetten de plak zwaaien. Onder de naam van "*Fédération des Cercles catholiques et des Associations conservatrices*" was een landelijke georganiseerde katholieke partij tot stand gekomen, die tot de Eerste Wereldoorlog bij alle verkiezingen een meerderheid zou behalen. Conservatief of niet, door een grondwetsherziening kwam geleidelijk een nieuw kiesrecht met kiesplicht tot stand.

Bij de eerstvolgende gemeenteverkiezingen op 16 oktober 1887 voor de kleine helft en voor de vervanging van een overleden raadslid was er klaarblijkelijk een scheurmaker bij de filharmonie. Haar kandidaten werden verpletterend verslagen. Eén verliezer, Ferdinand Tielemans, diende een klacht in die gedeeltelijk gegrond bleek. Maar de uitslag bleef na heel wat herberekeningen uiteindelijk ongewijzigd. Justin Tielemans, de burgemeester, die tot de grote helft behoorde, bleef in de gemeenteraad.

Het openbare leven in het dorp groeide fataal naar verzuiling en onverdraagzaamheid toe. De vraag wie de schuld droeg had geen zin. Het werd een kringloop: de beide partijen eigenden zich zoveel mogelijk de voordelen van het beleid (benoemingen, lokalisatie van de openbare werken) toe en miskenden meestal de legitieme verlangens van de andere groep. Twee werelden stonden onverzoenlijk tegenover elkaar: de kloof werd onoverbrugbaar. Bij iedere verkiezing was het dorp het toneel van veel gekrakeel, brul- en zelfs vechtpartijen. Het voorbeeld kwam trouwens van hogerhand. In het land stonden katholieken en liberalen op dezelfde wijze tegenover elkaar. Zo groeide een noodzakelijke maatregel, de lijstverkiezingen, ongewild uit tot een karikatuur van een volwassen democratie.

Volgens de wet van 30 december 1887 verkoos voortaan niet meer de koning, maar de gemeenteraad de schepenen onder zijn leden. De installatievergadering werd uitgesteld tot de wet van kracht ging. Jan Stroobants werd schepen, maar heeft zelden een vergadering van het College bijgewoond.

Op 12 juni 1891 diende de gemeenteraad te beraadslagen over de vraag of een gedeeltelijke verkiezing moest plaatsgrijpen na het overlijden van een raadslid. De mannen van de filharmonie, waaronder de burgemeester, die nattigheid voelden, stemden "neen"; de fanfareleden uiteraard "ja". De uitslag was onbeslist en werd als dusdanig medegedeeld aan de Bestendige Deputatie. Gevolgen waren er vooralsnog niet.

T rence Van Hamme (1896-1917) en de fanfare (1896-1906)

De wet van 11 april 1895, aangevuld met die van 12 september 1895, paste de gemeentekieswetgeving aan. Hoewel zij met enige reden door de socialist E. Anseele "*la loi des quatre infamies*" werd genoemd, betekende zij door de invoering van het algemeen meervoudig stemrecht een gevoelige democratisering. Anderzijds was het systeem erg ingewikkeld en gaf aanleiding tot voortdurende klachten - meer dan honderd te Leefdaal van 1895 tot 1914 - over de inschrijvingen op de kiezerslijsten. Elke man kreeg vanaf de leeftijd van dertig jaar een stem, indien hij tenminste drie jaar de gemeente bewoonde. Daarbij kwamen volgens bepaalde criteria soms een, twee of drie bijkomende stemmen. De lijst die een volstreekte meerderheid behaalde kreeg alle zetels toegewezen. De lijsten waren nu belangrijker dan de individuele raadsleden.

Op 17 november 1895 moest de volledige gemeenteraad worden herkozen. Een eerste reeks leden zou vier jaar zetelen; een tweede acht. Men telde te Leefdaal 593 geldige stemmen. De fanfare behaalde de overwinning. Térence Van Hamme, de voorzitter, werd burgemeester; Karel Verstraeten, houthandelaar, en Antoon Van Eyck, smid, werden schepenen. Van Hamme werd pas in februari 1896 benoemd omdat de klachten van de verliezers dienden onderzocht te worden. Merkwaardig was dat de partij, die de steun had van de meerderheid van de kleine landbouwers, geen enkele van hen als kandidaat voor het College naar voor schoof.

Onmiddellijk kwam de klemtoon, meer nog dan vroeger, te liggen op "zuinigheid". Consequent werd jarenlang geweigerd hogere belastingen te stemmen. Openbare werken zouden nog alleen uitgevoerd worden indien een overschot op de gewone begroting voorkwam. Lang was dit niet vol te houden vooral omdat de hogere overheid niet altijd dezelfde mening was toegedaan.

De uitslagen van de verkiezingen van 15 oktober 1899 en 18 oktober 1903 waren vrijwel identiek met die van 1895. Het College van Burgemeester en Schepenen bleef ongewijzigd.

Intermezzo met een meerderheid van de filharmonie (1907-1911)

De verkiezingen van 1907 zijn lange tijd beroemd/berucht gebleven in de gemeente. De kleine helft van de gemeenteraad diende vernieuwd te worden en twee andere gemeenteraadsleden moesten worden vervangen.

De meerderheid, de fanfare, was in moeilijkheden. Er waren problemen met de gemeentesecretaris. De oude Mattheus Vander Elst, een aanhanger van de filharmonie, was ziek. Zijn zoon Desiré verzorgde gewoonlijk het administratieve werk. Vroeger in 1892 had hulponderwijzer De Keyzer al voor een periode van zes maand de dienst moeten overnemen.

Reeds in 1898 vroeg de meerderheid, zonder resultaat, het ontslag van de secretaris. Zes jaar later nam de nu homogene gemeenteraad een kloek besluit. De secretaris kreeg ontslag, maar het provinciebestuur talmde om het besluit te bekrachtigen. De raad besloot dan maar om Frans Bolen als voorlopige secretaris aan te stellen. Maar twee wedden betalen vond men toch te gortig. Mattheus Vander Elst werd dus dringend verzocht de dienst te hernemen of pensioen aan te vragen, wat uiteindelijk gebeurde.

De burgemeester, verarmd door het failliet van een Leuvense brouwerij, zou zich mits een weddenverhoging belasten met de burgerlijke stand. Uiteindelijk werd Frans Smets, hoofdonderwijzer te Herne bij Edingen, in 1906 als secretaris gekozen. De man weigerde echter te verhuizen, onder andere omdat hij ondertussen ziek was geworden. Hij werd voorlopig vervangen door hoofdonderwijzer Jan Frans De Bondt, die te Mechelen geboren was en voor zijn benoeming in 1904 te Leefdaal in Oetingen (nu gemeente Gooik) woonde.

Deze man werd verkozen boven de plaatselijke kandidaat De Keyzer, die tot de verkeerde partij behoorde, en hij speelde vlug de rol van "politieke secretaris" van de burgemeester. Hij slaagde erin opnieuw volwassenenonderwijs te laten inrichten en leergangen Frans te organiseren, waarbij hij zelf als titularis werd benoemd. Hij verkreeg ook een betere uitrusting voor zijn school en betaalde bewaking van de leerlingen - door hemzelf - tijdens de middag. Uiteraard betekenden deze maatregelen ook een opwaardering van het plaatselijke onderwijs.

In mei 1906 had in de streek een onweer gewoed dat belangrijke schade veroorzaakte. Het meest ontgoochelende gevolg van de ramp waren de bittere twisten die losbraken na de vaststelling door het hulpfonds van de verdelingscriteria voor de schadevergoeding van de overheid en de giften van de particulieren. Meer dan vijftig aanvragen van "welgestelden" werden afgewezen, in hoofdzaak landbouwers die enkele hectaren grond bewerkten. Vele anderen kregen maar een gedeelte van hun schade vergoed. Volgens de burgemeester vond men bij deze beide groepen een groot aantal slachtoffers die het ergst getroffen waren omdat zij dicht bij Bertem, het centrum van de ramp woonden. Dat deze mensen in meerderheid zijn kiezers waren zal ook wel een rol hebben gespeeld. De burgemeester besloot de vergoedingen niet uit te betalen in afwachting van een antwoord op zijn klachten. Het was een fatale fout.

Ondertussen bereidde de minderheid de verkiezingen zorgvuldig voor. In november 1906 diende de filharmonie, langs de "*Liberale Vereniging van Leuven*", heel wat aanvragen in om bijkomende stemmen te bekomen voor haar aanhangers. Het antwoord van de fanfare was zwak. Maar een paar van haar supporters verkregen individueel dezelfde gunst. Eigenaardig genoeg schrapte het beroepshof van Brussel in april-mei 1907 heel wat kiezers en bijkomende stemmen van de lijsten. Bij het lezen van de namen bleek duidelijk dat het vooral kiezers van de fanfare waren.

Waarschijnlijk speelde ook hier de strategie van de filharmonie.

Op haar lijst stonden daarenboven een aantal jongere kandidaten waaronder grote kanonnen: Firmin De Keyn, brouwer, en Gustaaf Ectors, geneesheer, die een blauwtje had opgelopen als kandidaat voor het schooltoezicht. Beiden behoorden tot families van belangrijke grondeigenaars in het dorp. Als dusdanig konden zij eventueel druk uitoefenen op talrijke landhongerige landbouwers.

De filharmonie won de verkiezingen. Klachten bij de hogere overheid baatten niet. In de gemeenteraad kantelde de meerderheid. Burgemeester Van Hamme en schepen Verstraeten behielden wel hun functies, maar de nieuwe schepen De Keyn speelde de eerste viool. Samen met zijn meerderheid pakte hij onmiddellijk een ganse reeks openbare werken aan. Het leverde hem prompt de beschuldiging van geldverkwisting en partijdigheid op. Maar het verzet van de burgemeester haalde weinig uit.

Het onderwijsbeleid van de nieuwe meerderheid was minder geïnspireerd. Het bestond vooral uit een strijd tegen hoofdonderwijzer De Bondt. De arrondissementscommissaris en de gouverneur dienden herhaalde malen tussenbeide te komen bij het soms hilarische gekrakeel. De schoolinspectie vond in 1908 dat de bouw van een nieuwe gemeenteschool een noodzaak was. De meerderheid bewoog niet. In 1910 matigde de inspectie haar eisen. Zij vroeg alleen met spoed een nieuwe klas bij de jongensschool. De zaak zou nog jaren aanslepen.

Secretaris Frans Smets overleed in 1909. Desiré Vander Elst, lid van de filharmonie, verving hem. Zo kreeg de gemeente, waar fundamenteel een meerderheid bestond voor de fanfare, opnieuw voor vele jaren een gemeentesecretaris die tot de tegenpartij behoorde. Maar ook dat is democratie.

Opnieuw de fanfare (1910-1914)

Lang zou de triomf van de filharmonie niet duren. De fanfare had de les geleerd. Ook zij bekwam in november 1907, langs de "*Katholieke en grondwettelijke associatie van Leuven*", heel wat bijkomende stemmen. Zij won met een grote meerderheid de verkiezingen van 15 oktober 1911. Burgemeester Van Hamme bleef uiteraard in functie en ook Karel Verstraeten zag zich herkozen als sche-

pen. Schepen De Keyn, die tot de kleine helft behoorde bleef aan, maar verloor zijn macht. Toch zou hij nog een zekere rol blijven spelen vooral omdat tijdens de oorlog van 1914-1918 de plaatselijke partijtwisten even terzijde werden geschoven.

Evaluatie

Tijdens de periode 1855-1914 is de gemeenteraad geëvolueerd van een verzameling van belangrijke "pachters", die als individuen optraden, tot een vergadering waarin, behoudens een korte tijd van homogeniteit, dorpspolitieke partijen elkaar verbeteren bevochten. De raadsleden waren in meerderheid kleine landbouwers, maar de topfuncties, burgemeester en schepenen, waren vrijwel altijd in handen van renteniers, industriëlen, handelaars, "burgers".

Het gevoerde beleid was meestal erg beperkt. Dat was waarschijnlijk wat de meerderheid van de kiezers wensten. Toch werden alle belangrijke wegen geplaveid, werd een onderwijssysteem uitgewerkt waarin vrijwel de gehele jeugd zich alle elementaire vaardigheden eigen kon maken, werd de burgerlijke stand op peil gehouden en, *last but not least*, vertegenwoordigde een geëigend orgaan de plaatselijke gemeenschap tegenover de buitenwereld.

Opvallend was nochtans dat de hogere overheid - minister, provinciegouverneur, arrondissementscommissaris - bijna altijd een grote rol speelde bij de belangrijkste beslissingen van het gemeentebestuur. Anderzijds zijn er weinig of geen sporen te vinden van directe of indirecte tussenkomsten van de geestelijkheid in het plaatselijke bestuur. Meer zelfs, de pastoors ondervonden heel wat terughoudendheid bij het gemeentebestuur in hun streven naar herstellingen, later vergroting van de parochiekerk. Ook de inwoners van de wijken Coige en Vrebos vingden in 1877 (7) bot bij aanvraag om een eigen kapel of kerk.

Bibliografie

Atlas der Buurtwegen, gemeentehuis, Bertem.

Bertem, gemeentehuis Bertem en oud-gemeentehuis Leefdaal: niet geklasseerd archief van de vroegere gemeente Leefdaal.

Brussel, Algemeen Rijksarchief, Gemeentearchief Leefdaal.

H. Vannoppen, *De politieke instellingen en structuren op gemeentelijk vlak in Brabant (1750-2000)*, 1999 (niet gepubliceerde nota).

Mémorial administratif de la province de Brabant - Memoriael van administratie der provincie Brabant.

P. C. Popp, *Atlas cadastral de Belgique. Plan parcellaire de la commune de Leefdael (omstreeks 1850)*, Koninklijke Bibliotheek van België, Brussel.

T. Luyckx, *Politieke geschiedenis van België van 1789 tot 1944*, 1, 4e uitgave, Amsterdam-Brussel, 1978.

W. Brumagne, *Het onderwijs te Leefdaal in de 19e eeuw. Eigen Schoon en de Brabander*, 1977, p. 357-373.

Idem, *Leefdaal 1780-1855. De moeilijke geboorte van een nieuwe tijd*, Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis nr. 121, Leuven, 1999.

(7) Gemeenteraadszitting van 22 mei 1877.

Willy Brumagne
Leefdaal

De Hoegaardse gemeentepolitiek van 1830 tot 1990

1. "De Raad der Tisten"

Na de verdrijving van de Hollanders en de instelling van de Belgische Onafhankelijkheid, had het Voorlopig Bewind in alle gemeenten van het land nieuwe verkiezingen voorgeschreven, om de Vijgen en Orangisten uit de gemeentebesturen te weren.

Te Hoegaarden grepen deze verkiezingen plaats op 22 oktober 1830 en gingen gepaard met een kleine volksoproer, uitgelokt door de Patriotten tegen de voormalige conservatief gezinde burgemeester de Zangré, die na een eerste maal terug te zijn verkozen, onder doodsbedreigingen zijn ambt moest neerleggen. Hij was zelfs verplicht om samen met enkele getrouwen tijdelijk het dorp te verlaten, omdat hun leven in gevaar verkeerde.

Een nieuwe ploeg van Patriotten en Progressisten had zich alsdan aan de macht gesteld, ze wou al het oude gedoe afschaffen en een gans nieuw radicaal gericht stelsel invoeren.

Gezien de Raad vijf Jean Baptisten telde, werd hij door het volk "*de Raad der Tisten*" of "*de Raad der Jannekes*" genoemd al naar gelang het geval.

Deden ze iets verkeerd, waren het "*de triestige Tisten*", en maakten zij wat te veel van hun jan, zegde men "*de dikke Jannekes*".

En het was met deze Tisten en Jannekes, dat te Hoegaarden, de Belgische Onafhankelijkheid aanving.

Op 13 januari 1831 kwam deze Raad voor de eerste maal samen in het *Raedhuys*, dat zich nog steeds in 't *Nieuwhuys* bevond bij Jean Henri Dewaelheyne (oud-gemeenteontvanger en bepaald geen vriend van burgemeester Dumont), waar nu de Belgische vlag uithing, ter vervanging van deze van Orange en waarvan de jaarlijkse huurpacht op 20 gulden werd gebracht.

De nieuwe Raadsleden legden de eed af aan het Voorlopig Bewind, dat op 24 februari onder het Regentschap werd gesteld van Baron Surlet de Chokier, oud-maire van Gingelom.

Zo in de gemeenteraad geen enkel lid meer van de oppositie zetelde, dan was zulks niet het geval voor de Kerkfabriek en het Weldadigheidsbureau.

Dankzij de bijbesturen en inzonderlijk de Kerkfabriek behielden de katholieken voet in huis, al was het maar in de achterkeuken.

2. Het complot

De Confrérie der oude Hoegaardse Schepenfamilies genaamd "*de V Geslachten*" die de ganse 18de eeuw hadden beheerst, om bij de komst der Fransen te worden onttroond, waren vanaf 1804 gedeeltelijk en in 1808 volledig aan de macht. Door de gebeurtenissen van 1830 en de machtsverovering door burgemeester Dumont en zijn radicale aanhangers, werd de invloedssfeer van de Geslachten plots brutaal afgesneden, zodat hun ster andermaal verbleekte.

In deze toestand diende zo snel mogelijk verandering te komen.

In geheime vergadering bijeen, besloot de Raad der Gildedekens van de Geslachten om de regering Dumont ten val te brengen en zij gingen, net zoals ten tijde van het Schrikbewind, tot een soort van samenzwering over.

Dit complot, "*la Sainte Alliance*" genaamd, bestond uit twee fracties, de "*Ziel*" en de "*Geest*".

De "*Ziel*" had tot doel de huidige Raadsleden te beïnvloeden en in hun rangen een onderlinge verdeeldheid te zaaien, om hen tot het indienen van ontslag te leiden en hun also in de ogen van het volk in ongenade te brengen voor de eerstvolgende gemeenteverkiezingen.

De "*Geest*" daarentegen moest reeds van nu af werken aan de voorbereiding van nieuwe betrouwbare kandidaten, met het oog op de samenstelling van de volgende gemeenteraad. Een zeer vernuftig en ver vooruitziend complot, dat een groot gevaar kon betekenen voor de huidige regeerders.

3. De alliantie aan het werk

Nochtans sedert de nieuwe wetgeving van het Concordaat, moest de gemeente instaan voor de huisvesting van de zielenherder, hetgeen te Hoegaarden niet werd toegepast. Bovendien had de burgemeester geweigerd een eigen "*Presbytère*" te bouwen.

Daaruit zou de "*Alliantie*" munt weten te slaan en ging ten aanval.

Pastoor Jacobus Sweerts legde klacht neer bij het gemeentebestuur en eiste schadevergoeding met terugwerkende kracht tot in 1810 (jaar van zijn benoeming tot pastoor van Hoegaarden), ingeval deze toestand niet veranderde.

Toen het Deputatielid en de architect ter plaatse het onderzoek instelden, kwamen zij tot het besluit, dat een gewoon huisje niet voldeed aan de voorschriften. De woonst moest groter en ruimer worden en minstens een stal, een bakhuis en een tuin bevatten. Maar hiervoor moest een deel van het kerkhof worden ingepalmd en omgevormd.

Vervolgens trad weduwe Paillet (geboren Marie Anne Sweerts, nicht van pastoor Sweerts en kleinnicht van Vandertaelen) op. Zij wendde zich tot de burgemeester en verklaarde bereid te zijn, haar huis in de Knorrestraat aan de gemeente te verkopen aan 3/5 van de werkelijke waarde, zo het als pastorij zou worden ingericht.

Op de zitting van 20 oktober 1831, stelde assessor Van Autgaerden voor om het prachtige herenhuis van weduwe Paillet aan te kopen en als pastorij in te richten, maar het mocht de 6000 florijnen niet te boven gaan.

4. De bom ontploft

Het onvermijdelijke gebeurde. Onder de steeds toenemende druk en misnoegdheid brak in de gemeenteraad ruzie uit.

De "*Alliantie*" zette nu alles in het werk om de Zangré terug aan de macht te brengen en bij de verkiezingen van oktober 1835 behaalde de Zangré een zeer sterke meerderheid.

Burgemeester Dumont, de assessors Van Autgaerden, Fourie en ook Nijs en Carcan werden niet meer herkozen, wjl de raadsleden Dumont, Vandermolen en Lambrechts, die onder de bescherming van de Geslachten lagen, wel voldoende stemmen behaalden om in de Raad te blijven zetelen.

In het andere kamp heerste een uitbundige vreugde. In '*t Nieuwhuys* kwamen de leden uit de "*Alliantie*" samen om de overwinning met veel bier te vieren, want niet minder dan vier mannen van de Geslachten zouden weldra in de gemeenteraad zetelen, de Zangré, Van Nerum, De Waelheuns en de bijzittende

Eredeken Coenegras. Hun taak was bereikt, burgemeester Dumont met zijn Jannekes en Tisten was verslagen.

Zij ontbonden de "Alliantie" en besloten om hun vroegere "conduite de politique unilatérale" om te vormen in een "cooperation bipartide de tolérance et de complaisance" gebaseerd op het gezond verstand en het algemeen dorpsbelang. Gedurende het ganse jaar 1836 werkten zij aan hun nieuwe politiekvoering dat de naam kreeg "Plan de Reforme absolue".

En wanneer alles klaar was, hadden de Geslachten aan de Zangré zijn te volgen gedragslijn opgelegd, om hem aan de macht te houden tot aan zijn dood.

5. Voorbeeldige samenwerking

Ingevolge hun "Plan de Reforme absolue", gebaseerd op wederzijdse verdraagzaamheid en toegevendheid, werkten de twee partijen in de gemeenteraad op voorbeeldige wijze samen.

Zo iets had men te Hoegaarden de laatste 50 jaar niet meer gezien. Burgemeester de Zangré zat stevig in het zadel en zijn schepenen en raadsleden stonden trouw achter hem. Terecht werden zij "Les Regnants du Bourg" genoemd.

De "Union Sacree" tussen katholieken en liberalen was sedert 1836 uitstekend en beantwoordde ten volle aan alle verwachtingen.

De bijzonderste nijverheid was echter het bierbrouwen en het jeneverstoken en dat had de Zangré maar al te goed begrepen. Hij verdedigde de brouwers door hoog en laag en was zeer geliefd. Hij had zijn positie aanzienlijk verstevigd en zijn populariteit ten top gebracht.

Het "Plan de Reforme" wierp zijn vruchten af.

De Geslachten zegevierden. Hun doel was bereikt.

6. De "Clan" en de "Club"

Op 14 juni 1848 kwamen enkele aanhangers van de nieuwe doctrine samen in 't Nieuwhuys bij Philippe Putzeys en gingen over tot de officiële oprichting van de "Association liberale de Hougaerde".

Notaris Putzeys werd tot Voorzitter van het "Comité Directoire" gekozen. De stichtingsdatum van 14 juni 1848 betitelden zij als "La journée d'une importance capitale" en verkondigde de nieuwe doctrine, naar het voorbeeld van Tienen, met wie zij goed samenwerkten en aan wie zij al hun steun beloofden om het liberalisme zowel in de suikerstad als in het bierdorp te doen zegevieren.

De liberale gedachte oogste veel bijval en betekende een "danger sans précédant pour les calottins".

Om dit gevaar tegen te gaan had zich in 't Brouwershuis in de Doelstraat, bij landmeter en herbergier Henri Van Autgaerden (schoonbroeder nochtans van Raadslid Christiaens), een katholieke tegen-associatie gevormd, onder de benaming "Katholieke Club van Hoegaarden" kortweg "Club" genaamd.

Constant Vandertaelen werd tot Voorzitter van de Club verkozen, maar zijn toetreding tot de katholieke kring en bijzonderlijk zijn samenwerking met de Van Autgaerden's werd door Dr. Van Nerum in zijn memorieschriften als een "alliance monstrueuse" betiteld.

De ware oorzaak lag nochtans veel dieper. Het was een slepend gevolg van de oude familievete tussen de families Van Nerum en Van Autgaerden. De politieke strijd te Hoegaarden, was dus aanvankelijk niets anders dan een poging naar de macht, uitgevochten door twee familiegroepen in de schoot der V Geslachten en waarin enerzijds Putzeys en Van Nerum en anderzijds Vandertaelen en Van Autgaerden de grootste rol speelden.

Het was in dit familieduel dat het ganse dorp werd betrokken en zich in twee kampen verdeelde, de "Witten" (liberalen) en de "Zwarten" (katholieken), die aan elkaar de oorlog hadden verklaard, waaraan Hoegaarden alles verloor en niets won.

7. De Verkiezingen

De verkiezingen in 1848 waren een grote overwinning voor het liberalisme, dat te Hoegaarden zijn intrede had gedaan.

De eed van burgemeester de Zangré werd op 7 oktober door de koning bekrachtigd en de nieuwe gemeenteraad zetelde vanaf 21 oktober 1848, voortaan voor zes jaar en gedeeltelijk vernieuwd om de drie jaar.

En bij de verkiezingen van 28 oktober 1851 behaalde Putzeys 84 stemmen en verving Vandertaelen als raadslid, die er slechts 70 had bekomen. Foury, Jean Bapt. Nijs en Swinnen werden niet meer herkozen en ruimden de plaats voor het oud liberaal raadslid Jean Henri Vandermolen uit het Centrum, die 89 stemmen had gehaald, de katholiek Jean Julien Nijs (zoon van Jean Bt. Nijs) uit Houtem en de molenaar P.J. Dewil uit Hoksem, liberaal. Al de anderen bleven behouden met Paillet als burgemeester en Christiaens (137 stemmen) en Loriers als schepenen. Het waren dus allen liberalen, behalve Finoulst en Nijs.

De verkiezingen van 27 oktober 1857 gingen weer met een zeer vinnige strijd gepaard, doch de liberalen bleven meester en schepenen Christiaens had 142 stemmen bekomen en notaris Putzeys 103. Dat jaar viel Loriers nochtans uit, die in botsing was gekomen met de "Clan".

Het waren zijn schoonbroeder Alexander Nijs uit de Stoopkensstraat en zijn kozijn Philippe Van Autgaerden die hem in het harnas hadden gedreven tegen de liberalen, omwille van de "intriges" en hem tot de "Club" hadden overhaald. Hij werd als schepenen vervangen door Jean Henri Vandermolen.

In het dorp voelde iedereen dat er iets op gang was, maar het fijne wisten zij niet, tot wanneer in februari 1865 de zaak zich openbaarde.

Notaris Putzeys en zijn schoonbroeder brouwer Dumont, samen met hun vriend Appolinaire Van Goetsenhoven uit Meldert, richtten op de weg naar Nerm een suikerfabriek op, naar het voorbeeld van Tienen. Directeur Louis Vinckenbosch van de Tiense Suikerfabriek had ten andere hun plan volledig gesteund en aangewakkerd.

Deze verwezenlijking deed de populariteit van Putzeys aanzienlijk stijgen en kwam ten goede aan de liberale partij, hetgeen ontegensprekelijk een gevaar betekende voor de komende verkiezingen, temeer daar de katholieken een inzinkingperiode doormaakten.

De liberalen voelden zich, ondanks de suikerfabriek, in hun kleine schoenen en om dit gevaar te keren, had Putzeys op verzoek van zijn politieke vrienden, aangevaard zich opnieuw kandidaat te stellen.

Door de oprichting van de suikerfabriek en zijn contacten met de grote liberale bonzen uit Tienen en krachtig gesteund door zijn eigen mannen te Hoegaarden, viel het hem niet moeilijk terug het burgemeesterschap te verwerven. Hij zetelde opnieuw vanaf 27 maart 1866 en legde de eed af onder Leopold II en riep uit: "*Le grand bail liberal continue plus que jamais*" (Het grote liberale (huur)contract zet zich meer dan ooit voort.) Alexander Nijs en de "*calottins déchainés*", zoals de katholieken in die tijd genoemd werden, hadden andermaal een nederlaag geleden.

Na de verkiezingen van 30 oktober 1866 zag de Hoegaardse gemeenteraad er uit als volgt: 6 liberalen en 5 katholieken.

8. Het Heilcomiteit

Voortdurend zonnen de katholieken op middelen om het liberale bewind te breken, maar het scheen zo vast ingeankerd dat het een uiterst moeilijke zaak zou worden. Ten einde raad besloot Nijs tot de grote stap over te gaan.

De politieke verdeeldheid in de rangen van de Geslachten en het verlies van het Provisorschap voor hun studiebeursstichting waren oorzaak dat de Confrerie sinds 1865 wegwijnde, om ten slotte rond 1871 te worden ontbonden. Zij besloten een zelfstandig politiek comité op te richten onder de benaming "*Heilcomiteit (Comité du Salut)*", maar in werkelijkheid was het niets anders dan de omvorming van de oude katholieke club.

Op 26 oktober behaalden de katholieken de meerderheid met 23 stemmen, maar ondanks al de aangewende middelen waren het Centrum, Nerm, Aalst en Houtem grotendeels "*blauw*" gebleven.

Hoksem balanceerde, wijl Bost, Overlaar en Rommersom bijna volledig katholiek waren.

9. Het katholiek meesterschap van 1877-1896

Vanaf april 1877 hadden de katholieken het meesterschap verworven en het liberale bewind gebroken. Nu lag het aan hen om te bewijzen wat ze konden: in de burelen voor Weldadigheid verdwenen geleidelijk de "*blauwen*" om door "*gelen*" te worden vervangen, zodat bijna alle instellingen te Hoegaarden in handen van de katholieken kwamen.

Nieuwe moeilijkheden rezen echter op. Onderwijzer Adolf Debroeck, schoonzoon van oud burg. Christiaens en kleinkozijn van burgermeester Lodewyckx en Jozef Putzeys, gaf les in de gemeenteschool, doch had zijn kinderen naar de kloosterschool gestuurd. In die periode woedde de schoolstrijd in al zijn hevigheid in het ganse land (1879 - 1884).

Notaris Putzeys en zijn politieke vrienden hadden deze toestand schriftelijk aangeklaagd en voor de gemeenteraad laten brengen.

De schoolkwestie was hiermede nochtans niet ten einde, want Weemaes, liberaal gezinde onderwijzer te Bost, weigerde nog langer les in godsdienst te geven en onder ophitsing der antikerikalen kreeg zijn voorbeeld navolging.

Er brak te Hoegaarden een kleine godsdienstoorlog uit, die zelfs zo ver ging dat de omgang van kinderen uit de gemeenteschool met deze van de kloosterschool werd vermeden.

Anderzijds onttrokken sommige liberale ouders hun kinderen, onder allerlei voorwendzels, aan de godsdienstles die door Debroeck in de gemeenteschool werd gegeven en eisten zelfs het ontslag van de onderwijzer, die zoals zij beweerden "*hun kinderen verpestte met onnozele kul*".

Wanneer burgemeester Lodewyckx deze ouders verwittigde dat hun kinderen verplicht waren de lessen bij te wonen, kreeg hij zijn eigen woorden te horen, dat "*het familiehoofd vrij is, om over het onderwijs van zijn kinderen te beslissen*".

In 1880 kregen de katholieken een onvoorziene klap.

Bij de oprichting van de katholieke partij te Hoegaarden in 1875 had pastoor Decoster zich wat te uitbundig, met hart en ziel, achter dr. Lodewyckx geschaard en zijn parochianen opgezweept. De liberalen klaagden hem bij het Bisdom aan als zijnde "*een politieke pastoor die zijn functie te buiten ging*". Bij een ingesteld onderzoek hadden de "*zwarten*" alles in 't werk gesteld om de klacht te doen vernietigen. Maar pastoor Decoster werd in juli 1880 naar Antwerpen overgeplaatst. Het liberaal contact met het Bisdom blijft onbegrijpelijk.

Zij wilden zich wreken voor het teloor gaan van de Confrérie waarvoor zij alle schuld op de liberalen wierpen.

Het heilcomiteit zou van achter de schermen en buiten alle gildeleven om (zeer betrekkelijk) een sterk politiek instrument vormen dat leiden moest tot drie wel-

bepaalde doelen:

1. de officiële oprichting van de Katholieke partij te Hoegaarden voorbereiden.
2. de liberalen uit Brouwersgilde, Burgerwacht en Muziekharmonie weren en desnoods deze instellingen ondermijnen.
3. in de gemeenteraad het liberalisme ten val brengen.

Bij de verkiezingen van 1 juli 1872 werd dr. Leopold Lodewijckx tot raadslid verkozen en zetelde vanaf 16 september.

De katholieken hadden hun stellingen aanzienlijk verbeterd, want de liberalen stonden nu met 4 tegen 6 in de oppositie, ofschoon Putzeys steeds burgemeester was.

10. De sterke hand

In 1875 zaten er 7 katholieken en 4 liberalen in de Raad.

Alles verliep voor de katholieken zodanig naar wens dat zij zich alles veroorloofden en zelfs uitstrooiden dat de leden van de liberale muziekfractie te kort waren gekomen aan de eerbied voor de processie van 1874, tijdens dewelke zij het H. Sacrament zouden hebben uitgefloten.

De liberalen hierdoor tenzeerste gekrenkt, lieten in het dagblad "*La Belgique*", eerste editie van zaterdag 29 augustus 1874, een rechtzetting verschijnen, waarin zij de beweringen op de meest formele wijze logenstrafden (*de la manière la plus formelle*) en de laaghartige lasteraars (*les infâmes calomniateurs*) uitdaagden het voorval door bewijzen te staven.

Ondertussen waren de liberalen over gegaan tot de oprichting van een nieuwe raad, ter vervanging van de oude "*Clan*" die gans verflauwd was. Hij noemde zich "*Le Conseil de la Main Forte*" (De Raad van de Sterke Hand) en was bedoeld als een tegenhanger van het Heilkomiteit.

De Sterke Hand keerde zich nu in het openbaar tegen het Heilkomiteit, terwijl op het gemeentehuis de zittingen zeer woelig werden. Zij stonden vechtens klaar en verweten elkaar al wat in hun hoofd kwam.

11. Het jaar 1875

Nu kwam de grote slag. De "*liberale pest*" moest ten allen koste zo snel mogelijk uit Hoegaarden worden geweerd. Het Heilkomiteit riep in 't Cleyn Paradijs al zijn aanhangers bijeen in buitengewone zitting.

Zij gingen plechtig over tot de officiële oprichting te Hoegaarden van de Katholieke Partij en plaatsten haar onder het voorzitterschap van de Graaf van Meldert. Het Heilkomiteit had zijn taak bereikt, al zijn vooropgestelde doelen verwezenlijkt en gaf nu de teugels over aan de Partij.

Het begon slecht te draaien in het katholieke kamp, want in het jaar 1833, onder hevige druk der liberalen en de heersende verdeeldheid wegens de schoolkwestie, diende Adolf Debroeck zijn ontslag in als onderwijzer en werd vervangen door de liberaalgezinde Ph. Rowie.

Zulks betekende een gewisse nederlaag voor de katholieken.

Als tegenactie werd Jozef Putzeys tot afgevaardigde van de gemeenteschool benoemd, om te waken over de goede gang van lesgeving. De liberale kinderen woonden opnieuw de godsdienstlessen bij, omdat de "*Directeur van de Grand Pont*" erop had aangedrongen en zelfs de onwillige vaders met buitenwerpen had bedreigd.

Dat dreef hem echter in het harnas tegen de liberale beheerders van de Grand-Pont, waaronder bankier Libert Oury, schoonzoon van oud-voorzitter van de Beheerraad Joseph Libert Dumont en aanverwant kozijn van notaris Arthur

Putzeys. Deze lieten hem verstaan dat hij zich beter met de suikerfabricatie zou bemoeien dan met de politiek.

Vanaf dat ogenblik begon Jozef Putzeys het aan de stok te krijgen met de blauwe directie van de fabriek.

De "*riendjespolitiek*" begon pluimen te verliezen.

12. Het blauwe gevaar

De eenzijdige partijpolitiek van de katholieken kon niet blijven duren en kwam onvermijdelijk in botsing met de liberalen, die de publieke opinie begonnen te bewerken, met het oog op de aanstaande verkiezingen van 19 oktober 1884.

Zij klaagden het bedrieglijk bewind aan van de "*zwarten*" en lanceerden hun leuze van de "*sterksten*".

De katholieken van hun kant predikten tegen het nieuw opdagend "*blauw*" gevaar, dat een ernstige bedreiging betekende voor "*de ziel van het kind*".

Maar hoe zij zich ook weerden, de misnoegdheid en verdeeldheid waren te groot en het "*blauwe*" gevaar zegevierde: zeven liberalen en vijf katholieken zetelden.

Op 23 mei 1885 legden zij de eed af en vergaderden voor de eerste maal op 6 juni. Toen riep Arthur Putzeys triomfantelijk uit "*J'y suis, j'y reste*" (*Ik ben hier, ik blijf hier*) volgens de woorden van Mac Mahon. De liberalen hadden elke schepentitel geweigerd en hielden zich volledig in de oppositie. Zij zouden het de katholieken uiterst lastig maken.

Meermaals werden de zittingen verdaagd omdat de liberalen ontbraken, zodat het vereiste aantal leden niet tegenwoordig was. Zij wilden hierdoor bewijzen dat er zonder hen niet meer geldig kon worden beraadslaagd.

In dat jaar had Putzeys ook in een vlaag van woede zijn ontslag als 'directeur van de Grand-Pont' ingediend.

De beheerraad waarmede hij sedert een paar jaren overhoop lag, had hem verantwoordelijk gesteld voor de prijsverlaging van de suiker ingevolge de buitenlandse concurrentie.

Hij wierp de deur achter zich dicht, roepend: "*Gij zult N. d. D. Jef Juge (bijnaam van Jozef Putzeys) nog leren kennen*". Hij verliet de fabriek en bouwde het volgend jaar, uit eigen zak, een nieuwe suikerfabriek in de huidige E. Ourystraat, onder de benaming "*Sucrierie de la Ghète*".

Daar stelde hij alleen katholiek personeel te werk en betaalde hogere lonen uit dan in de Grand-Pont, zodat hij de rechtstreekse concurrent werd van zijn vroegere collega's.

Vanaf dit ogenblik waren er te Hoegaarden twee suikerfabrieken, één katholieke met Jozef Putzeys als heer en meester en één liberale die nu volledig door de blauwen werd beheerd.

13. Stap voor stap naar de zege

De verkiezingen van 16 oktober 1887 brachten weinig verandering.

De liberalen die in 1885 volledig in de oppositie waren gegaan, streefden nu naar een schepenambt. Zij gingen stapsgewijze te werk, om alzo burgemeester Lodewyckx in het nauw te drijven.

Bij de verkiezingen van oktober 1890 werd terug een stap verder gezet naar een verdere zege voor de "*Blauwen*".

De volgende verkiezingen van 1893 brachten geen enkele wijziging, zodat de liberalen die sedert 1885 de meerderheid hadden verworven in de katholieke gemeenteraad ongestoord over het dorp heersten.

Hoegaarden telde toen 3.788 inwoners, 2.375 in het Centrum, 415 te Aalst en Nerm, 312 in Houtem, 372 te Hoksem en 314 in Overlaar en Rommersom.

De katholieken voelden maar al te goed aan dat hun bobijn was afgerold. Nog één enkele stap en de macht zou terug volledig langs de blauwe kant liggen.

En deze laatste stap kwam op 27 januari 1896.

Door de grondwetsherziening van 1893 was het algemeen meervoudig kiesrecht van alle mannen boven de 25 jaar ingevoerd, samen met de stemplicht.

De gemeentelijke kieswet werd aan deze veranderingen aangepast in maart, april 1895 op een reactionaire manier:

- de stemgerechtigde leeftijd werd opgetrokken tot 30 jaar.
- de gehuwden van 35 jaar af, in gemeenten van meer dan 2000 inwoners, moesten meer dan 5 fr. census betalen om een tweede stem te krijgen.
- de eigenaars van onroerende goederen kregen een bijkomende stem.
- de kiezer kon 4 stemmen verenigen in plaats van drie (de huisvaders die enig bezit te verdedigen hadden kregen een 4de extra stem).

Tegelijk werd voor de gemeente ook de evenredige vertegenwoordiging ingevoerd waar er geen absolute meerderheid was behaald, zodat de tweede stemronde wegviel.

Het was bij deze verkiezingen dat te Hoegaarden voor het eerst twee afzonderlijke lijsten opkwamen: één liberale lijst en één met katholieke kandidaten. De verkiezingen verliepen met een schitterende overwinning voor de liberale lijst. De vijf vorige katholieken Lodewyckx, Gilis, Van Autgaerden, Charles Vanherbergen en Jozef Putzeys waren niet mee opgekomen of werden niet meer verkozen, omdat de liberale lijst de absolute meerderheid behaalde.

Op 13 maart 1896 werd Arthur Putzeys tot burgemeester uitgeroepen en Dotremont tot 1^e schepen en Cipers tot 2^e schepen benoemd.

Het katholieke bewind was gebroken.

Putzeys die ook Provinciaal Raadslid was, had zijn politieke tegenstrevers uitgeschakeld en de nederlaag van zijn vader (1877) gewroken.

De overwinning werd door de "blauwen" duchtig gevierd, terwijl oud gemeentevontvanger Haumont een treffende toespraak hield bij de instelling van Putzeys als burgemeester. Deze "discours" werd zelfs in talrijke exemplaren gedrukt en verspreid.

Na de toespraak dankte de burgemeester al zijn trouwe volgelingen en verklaarde plechtig: *'Le XXe siècle est maintenant ouvert pour le libéralisme, les calottins sont battus et bien cette fois-ci, les plus forts ont triomphé, en avant dès à présent pour au moins cinquante ans.'* (De 20ste eeuw staat nu open voor het liberalisme, de zwartrokken (klerikalen) zijn verslagen en goed deze keer, de sterksten hebben getriomfeert, voorwaarts van nu af aan voor minstens 50 jaar.)

14. De macht der liberale familie van 1897 tot 1940

Arthur Putzeys, 47 jaar oud, had te Hoegaarden een stevige macht ingesteld die, naar het voorbeeld van Tienen, in de liberale familie moest blijven, ten einde "le bastion bleu" minstens gedurende 50 jaar te handhaven. Hij wilde zijn plan veil stellen door middel van wat hij noemde "une implanation solide et durable" (een sterke en duurzame/blijvende vestiging). Putzeys had zich door betrouwbare en vastberaden mannen laten omringen en werd geruggensteund door de steeds sterker wordende suikerfabriek van de Grand-Pont onder het beheer van Louis Struyven.

De katholieken voelden zich geslagen, maar niet verslagen en besloten toch iets te doen, om te tonen dat zij nog bestonden. Rond 1900 stelde pastoor Van Gucht een broederschool in en bekwam dat vijf broeders van O. L. Vrouw Oostakker er het katholiek onderwijs en de opvoeding kwamen verzorgen, om de kinderen te vrijwaren tegen "het liberaal vergif".

Katholieke ouders trokken hun kinderen uit de gemeenteschool terug en stuurden hen naar de broederschool.
Het werd door de tegenpartij als "*une invention minable*" (een ellendige uitvinding) betiteld.

Hoegaarden kende onder Putzeys een vrij rustige periode.
In de gemeenteraad werd geen ruzie meer gemaakt zoals vroeger en in het dorp bleef alles kalm.
De gematigde katholieken aanvaardden het liberaal gezag en de anderen onthielden zich van elke publieke oppositie, want de "*Blauwen*" waren te sterk en te machtig geworden.
Beide partijen leefden elk afzonderlijk hun eigen bestaan en groeiden naast elkaar vreedzaam op. Zo had het ten minste de schijn.

In het jaar 1910 werd te Hoegaarden een "*Conseil de Prud'hommes*" opgericht, een soort van "*Werkrechtvaardigenraad*", de helft verkiesbaar uit werkgevers en de andere helft uit werknemers. Zij moesten de eventueel gerezen werkgeschillen in de minne trachten te regelen.
Op dat ogenblik waren er te Hoegaarden in aanmerking komend voor deze Raad, negen brouwerijen in werking met 50 arbeiders, 4 stokerijen met 25 man, 2 leerlooierijen met 40 werklieden en 2 suikerfabrieken (Grand Pont onder Louis Naveau en La Ghéte onder Goddin) met 450 personeelsleden.
De oprichting van deze Raad betekende een grote sociale vooruitgang.

Gedurende de bezetting stopte alle politiek gekibbel. Katholieken en liberalen hielpen elkaar tegen de opeisingen en huiszoekingen naar slachtvee, graan, aardappelen, koper en wol. In 1916 konden de suikerfabrieken hun personeel voor wegvoering naar Duitsland redden en stuurden kleren en eten naar hun krijgsgevangenen.

Bij de verkiezingen van het jaar 1921 opende het kluchtentheater terug zijn deuren. De politieke folklore herbegon na 25 jaar stilzwijgendheid.
Gedurende al die tijd en bijzonder onder de oorlog hadden de katholieken hun plan bedacht en laten rijpen om bij de eerste gelegenheid de val der liberalen te bewerken.
Zij behaalden inderdaad en tot de grootste verwondering de overwinning en zelfs de meerderheid in de Raad met 1 zetel. Deze verkiezing had plaats op 24 april 1921.
De sterke liberale familie stond als verslagen, maar dr. Denis Stes, die zich op de blauwe lijst had gesteld, kwam achter de waarheid. De katholieken hadden een aantal stemmen door bedrog en omkoperij behaald. De zaak werd aangeklaagd en de verkiezingen vernietigd wegens vervalsing.

15. Nieuwe verkiezingen op 25/9/1921

De katholieken hadden hemel en aarde verzet om zich te wreken, maar het waren de liberalen die deze maal met één zetel de meerderheid behaalden, hetgeen de bevestiging bracht van het gepleegde bedrog.
Het werd 6 tegen 5, zodat de "*Blauwen*" aan de macht waren, maar met een zeer zware tegenstander.
Nieuwe verkiezingen grepen plaats op 10 oktober 1926, de verhouding 6 liberalen en 5 katholieken bleef.

16. De man die nooit verliezen kon

In 1930 werd te Hoegaarden de heroprichting van de BWP (Belgische Werklieden Partij) een werkelijkheid. Voorzitter Laloup Theophile, secretaris

Engels Henri, penningmeester Tritsmans Louis, Merckx Elie, Steenwinckels Frans, Dotremont Frans, Vanderstukken Louis en Mathys vormden het bestuur.

Theophile Laloup geboren op 27 juli 1901, te Kuntich, werd als tweede oudste zoon van zes kinderen uit een christelijk arbeidersgezin reeds zeer vroeg betrokken met de moeilijkheden van de arbeiders.

Als arbeider bij de Belgische Spoorwegen in de graad van machinist nam hij daardoor een bijzondere plaats in bij zijn werkmakkers.

Het was dan ook normaal dat hij op 29 jarige leeftijd de BWP te Hoegaarden stichtte, op het eind van het jaar 1930.

Einde 1932 stonden weer nieuwe verkiezingen voor de deur.

Zodoende zaten er nu 5 katholieken en 5 liberalen in de Raad. De elfde man die alles voor het zeggen kreeg en nooit verliezen kon was voor de eerste maal in de geschiedenis van Hoegaarden een socialist: Ferdinand Sweerts, een nakomeling uit de oude geslachten van Hoegaarden.

Met Sacreas en Toletti als schepenen ving burgemeester Girouille een periode aan van onzekerheid, want bij elke stemming hing alles af van Sweerts. Zijn stem was doorslaggevend, zodat hij altijd won. Doch hij ging met de liberalen mee, waardoor de katholieken in de minderheid bleven.

17. Uit de klem

Bij de verkiezingen van 1938 hadden de liberalen er alles op gezet om uit de klem te geraken, waarin zij sedert de laatste jaren waren verzeild.

De katholieken langs hun kant lieten ook niets onverlet om hun positie te verstevigen en wilden minstens met één zetel de meerderheid verwerven.

In beide kampen werd bijgevolg naar nieuwe kandidaten uitgekeken. De katholieken hadden wel met een scheurlijst te maken, namelijk die van Debrock Henri die opkwam met een afzonderlijke lijst.

Op de vooravond van de verkiezingen hadden beide partijen evenveel kansen. Het kwam er nu nog juist op aan het vereiste aantal stemmen binnen te halen.

Er werd gewed en voorspeld, maar niemand kon de resultaten voorzien en wanneer deze kenbaar geraakten, was iedereen aangenaam of onaangenaam verrast. De katholieken hadden de nederlaag geleden. De socialist Sweerts viel uit.

Op 1 september 1939 vielen de Duitsers Polen binnen en dadelijk verklaarden Engeland en Frankrijk de oorlog aan Duitsland.

Op 13 oktober beloofde Hitler plechtig de Belgische onschendbaarheid te eerbiedigen, maar op 10 mei 1940 vielen de Duitsers voor de tweede maal in een kwart eeuw onverwachts en zonder enig ultimatum ons land binnen.

De Hoegaardse gemeenteraad was op 3 maart 1940 voor de laatste maal in vergadering bijeen geweest. Het zou duren tot 19 juni alvorens de zittingen werden hernomen, maar de burgemeester verscheen niet meer.

Het was Jules Peeters die "*waarnemend*" burgemeester werd. Zij gingen een moeilijke tijd tegemoet.

18. Na de oorlog

Zolang de bezetting duurde, waren zij die zich "*patriotten*" noemden langs dezelfde kant geschaard en met hetzelfde doel bezielde.

Maar vanaf het eerste bevrijdingsuur nam de typische Hoegaardse verdeeldheid opnieuw de bovenhand.

Res. Commandant Joseph Vanmol die de kleine plaatselijke verzetsgroep OF/PM (Onafhankelijkheidsfront / Patriottische Militie) leidde, nam beslag van het gemeentehuis, van waar hij "*op nogal wilde wijze*" de zuiveringsactie doorvoerde en met zijn mannen een machtsgreep poogde uit te lokken.

Hij streefde naar het burgemeesterschap en wilde met de hulp van het OF, de oude liberale ploeg, die de steun genoten van het GL (Geheime Leger), in ongenade brengen. Zij deinsden er niet voor terug om in een naamloos schrijven, uitgegeven door het OF, oud-schep en Hettich te beschuldigen van braspertijen met Duitse officieren. Deze aantijgingen werden door Louis Goidts aangewakkerd en als een vuurtje opgeblazen. Maar geen van beiden wist dat Hettich informator was geweest van de geheime diensten. Bevestiging hiervan berust op het Ministerie van Justitie: Archief van de Staatsveiligheid.

Het Geheime Leger dat achter de liberale ploeg stond, ging ten aanval tegen deze aantijgingen en in een tegenschrift noemden zij Vanmol en andere "*weerstanders van het laatste uur*" wyl zij er zelf verschillende in hun rangen hadden opgenomen toen de strijd was uitgestreden.

De blauwen bleven dus sterk in de meerderheid. Zij waren steviger dan ooit uit de oorlog gekomen en hadden bovendien belet dat revolutionair gezinden aan de macht zouden komen.

19. De liberalen blijven meester

Bij de eerste verkiezingen na de oorlog in 1946 zaten er nu 7 liberalen, 3 katholieken en 1 socialist in de Raad. Als grijze eminentie stond de heer Lowvet achter de liberalen van Hoegaarden.

De verkiezingen van oktober 1952 brachten geen wijzigingen aan de partijverhouding.

In 1953 schafte de gemeente zich een sportveld aan en liet het rusthuis (oude testamentaire familiestichting der V Geslachten) restaureren. Directeur-beheerder Jean-Marie Lowet-Oury en zijn zuster werden de milde weldoeners ervan.

Het liberalisme was in Hoegaarden zodanig ingeworteld dat het niet meer weg te denken viel, terwijl de katholieken nog steeds de slepende gevolgen van de oorlog voelden en moeilijk uit deze toestand geraakten.

a) De verkiezingen van 1958

De aap komt uit de mouw of zogezegd "*de wedloop naar het Burgermeesterschap*". Dat er grote onenigheid bestond tussen burgemeester Giroulle en schep en Hettich was geen nieuwigheid. In mei van dit jaar zou de bom ontploffen. Giroulle wilde kost wat kost niet meer sloop gaan met Hettich om de gemeente Hoegaarden te besturen. Hettich moest van de blauwe lijst verdwijnen.

Aan Vanosmael werd uitdrukkelijk gevraagd deze boodschap over te brengen aan de liberale associatie. Deze associatie, in spoedzitting bijeengeroepen, kon dit voorstel niet aanvaarden en deed al het mogelijke om beide partijen te verzoenen.

Gevolg: Vanosmael zocht zijn toevlucht tot hogere instanties. Giroulle en Hettich werden op het matje Geroepen, samen met Vanosmael. Giroulle, een doorzetter en koppig van aard, was niet te vermurwen.

Hettich was niet weg te denken uit de liberale partij.

Hoegaarden daverde op zijn vesten. De liberale lijst scheurde in twee delen:

1 - Een liberale lijst met Vanosmael als lijsttrekker (een voorstel van Van Bever), dat eenparig werd aangenomen.

2 - De gemeentebelangen onder leiding van Giroulle. Het was Giroulle verboden de naam liberaal nog langer te gebruiken.

De liberalen kwamen op met een volledige lijst (11 kandidaten). De gemeentebelangen streden met een onvolledige lijst.

Ondanks alles kwamen de liberalen weer als winnaars uit de strijd: lijst gemeentebelangen kreeg één zetel toegewezen. Zo bleven de liberalen meester met zeven tegen 4 zetels.

Na de verkiezingen van 11 oktober behield de C.V.P. (Christelijke Volkspartij) haar vier zetels met dezelfde raadsleden.

Maar ook Girouille werd verkozen, doch zou opnieuw opgevolgd worden door Henri Jubin (afgescheurd liberaal). De liberalen verloren met één zetel, er bleven dus zes zetels bekleden.

Girouille zelf ging met de oppositie mee. Het werd dus 6 tegen 5, een zeer fragiele toestand.

Henri Jubin (geboren liberaal) plaatste zich evenwel aan de zijde van de P.V.V. Toen naderde voor de P.V.V. het fatale jaar 1970. De grijze "eminentie" Jean Marie Lowet-Oury, directeur-beheerder van de Grand-Pont, was ingevolg een jachtongeval gestorven. De suikerfabriek werd door de raffinaderij van Tienen opgeslorpt, terwijl deze van "La Ghète" reeds in 1954 opgehouden had te bestaan. Het betekende voor de P.V.V. een groot verlies.

De afbrokkeling van het liberalisme speelde echter in de kaart van de C.V.P. die nu alles in het werk stelde om zijn slag te slaan.

Ook hier werden enkele jonge dynamische krachten naar voren gebracht. De C.V.P. beriep zich op het feit dat in 1964 te Tienen het meer dan honderdjarig liberaal bestuur was omvergeworpen en dat zij nu in Hoegaarden vast besloten waren hetzelfde te doen.

De socialistische partij wilde de ganse hoop van "versleten politici" buitenwerpen en te Hoegaarden de socialistische gedachte invoeren.

b) De verkiezingen van 11 oktober 1970 naderden.

Wanneer in de avond de uitslag bekend geraakte, werd er in de Pax (lokaal van de C.V.P.) gefeest en gevierd, in de Cercle (lokaal van de P.V.V.) met verslagenheid gezwegen, in de Waranda (socialistisch lokaal) met uitbundige vreugde de nederlaag van Hettich gevierd.

De liberalen hadden hun 6 zetels behouden, de katholieken één bijgewonnen, maar het was de SP die de grote overwinnaar was en glansrijk uit de verkiezing was gekomen met 2 zetels.

Zij en niemand anders zouden bepalen wie te Hoegaarden aan de macht zou komen. Er heerste suspens in het dorp.

En dan viel het verdikt. De SP zou in coalitie gaan met de CVP.

Het blauw bastion, dat 74 jaar ononderbroken had stand gehouden, was gevallen, bezweken onder de bestorming van de CVP en de genadeslag van de SP.

Het liberalisme was ten val gebracht, een nieuw tijdperk brak aan.

Kerriijn werd tot burgemeester verkozen, met Fourie en Grootjans als schepenen, terwijl Hettich en zijn getrouwen in oppositie gingen.

Op 7 januari 1971 kwam de nieuwe bewindsploeg samen en legde de eed af.

Een nieuwe brok Hoegaardse politiek begon.

20. Het CVP tijdperk

Met burgemeester Kerriijn op kop startte de "rood - gele" coalitie voor een nieuwe periode van 6 jaar. Hij wilde aan Hoegaarden een gelaat geven. De aanvang van zijn ambtstermijn ging gepaard met een gebeurtenis die zich in november van het jaar 1971 afspeelde. Na een eeuw verval werd de Confrérie der V Geslachten terug in haar geheel in het leven geroepen, die het Nieuwhuysmuseum als stamlokaal kozen.

Het was de derde fase van een oude familiecorporatie, die een zeer begeerd archief in handen hield en opgang maakte in het dorp.

Op 10 oktober 1976 heerste rond de politieke lokalen een grote drukte. Elkeen maakte voorspellingen en voorzag het beste voor zijn partij.

En voor de eerste maal kwam er te Hoegaarden een nieuwe politieke partij op: "de VU (Volksunie)", met haar bekend programma voor de ontvoogding van het Vlaamse volk.

De CVP behaalde een nooit verwacht succes en overtrof zichzelf. Zij verwierven 10 zetels (een winst van 5).

De PVV verloor 1 zetel en behield er vijf.

De SP behield haar 2 zetels. De VU bekwam geen enkele zetel.

De fusiewet had het liberalisme volledig gekelderd, gezien de vele CVP stemmen uit Meldert en Outgaarden.

Hierdoor verwierven de katholieken de volledige meerderheid, zodat zij hun socialistische coalitie vrienden niet meer nodig hadden. Het roodgele huwelijk brak af, want politieke liefde duurt immers niet lang.

Onder goed gesternte, kondigden de verkiezingen van 10 oktober 1982 zich aan voor de CVP. De wel geslaagde Millenniumviering hing nog fris in 't geheugen van de kiesgerechtigden.

Alle partijen keerden zich tegen de CVP, maar de CVP behield haar 10 zetels met 2157 stemmen van de 4132 geldige stemmen.

De PVV volgde met 5 zetels (1098 stemmen), de SP met 2 zetels (641 stemmen) en de VU met 236 stemmen (geen zetel).

En zo gingen de zes jaren voorbij, tijdens dewelke de CVP haar posities verstevigde, het PVV-schip de stormen der zeven oceanen moest trotseren en de SP naald op status-quo bleef.

Bij de verkiezingen van 1988 kwam de CVP voor de vierde maal zegevierend uit de strijd. Zij behaalde 11 zetels (+1), de PVV 4 (-1) en de SP behield haar twee zetels.

Doch een grote verrassing had zich voorgedaan. Burgemeester Kerrijn verwierf een pak stemmen minder dan zijn schepen Huon. Deze gebeurtenis lokte wroeging uit in de rangen van de CVP, maar zij lieten het niet tot een intern incident komen.

Zo eindigde 1990 en brak het jaar I van het Nieuw-Regiem aan, het tijdperk van burgemeester Frans Huon.

Historische Commissie van 't Nieuwhuys

p.a. Etienne Grooten, Viaductstraat 193, 3300 Tienen (secretaris Heemkring 't Nieuwhuys van Hoegaarden)

of M. Dodion

De politiek in een dorp: Mere in Oost-Vlaanderen

Een dorpsmonografie kan niet zonder een hoofdstuk 'politiek' en de geschiedenis van de dorpspolitiek kan evenmin zonder feitenmateriaal. In het beste geval steunt men zich op archiefmateriaal om een zo objectief mogelijke interpretatie weer te geven. Voor de samensteller van de historiek van de lokale politiek blijft het een delicate zaak, maar gelukkig is er meestal - uitgebreid - feitenmateriaal aanwezig.

De dorpspolitiek loopt bijna evenwijdig met de nationale politiek, maar met dit verschil dat de eerste meer 'gekleurd' is en aanleiding geeft tot een grotere onderlinge strijd tussen de partijen en vooral tussen de personen. Men stelde zich vroeger zelfs veel radicaler op tegenover elkaar wat er vaak toe leidde dat de bevolking zich in twee kampen opsplijste. Verschillende gemeenten hebben dergelijke toestanden meegemaakt waaraan slechts enkele jaren terug een einde werd gemaakt. Nog vóór het 'kiesrecht voor iedereen', namen de bevolkingsgroepen het al op voor een of andere figuur uit het dorp, meestal een notabele of gegoede ingezetene, die wel stemrecht had en bovendien een zekere heerschappij bezat op de arbeider wegens diverse verplichtingen. Na het invoeren

van het algemeen stemrecht verbeterde de toestand enigszins, maar niet aanzienlijk, want de kiezers waren grotendeels afhankelijk van de prominenten, die al jaren lang de lakens uitdeelden. Het beste bewijs vinden we hier in de schoolstrijd van 1879 waar broodroof geen ijdel woord was. Gaandeweg verminderde die invloed wel, maar er was heel wat strijd voor nodig om enige lottverbetering te brengen. Toch bleef het op lokaal vlak nog lang een opiniestrijd, die soms op een weinig beschaafde manier gevoerd werd aangezien men graag en veelvuldig gebruik maakte van scheldpartijen en persoonlijke aantijgingen, die zelfs ontvaardden in laster.

Voor de parlamentsverkiezingen waren de - weinige - kiesgerechtigden verplicht zich naar de hoofdplaats van hun administratief arrondissement te begeven waar de vergadering voorgezeten werd door een voorzitter of suppliant. Het stemmen zelf verliep er bij naamafroeping en iedere kiezer overhandigde een gesloten bulletin waarop hij eigenhandig de namen van zijn kandidaten had geschreven. In openbare zitting deed men de stemopening en de personen, die meer dan de helft van de stemmen hadden, waren verkozen.

In een dorp lag de situatie anders, vooral in de periode vóór de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht. Het feit dat bepaalde kiezers meerdere stemmen konden uitbrengen, op grond van hun maatschappelijke situatie, lag aan de basis dat sommige families generaties lang het burgemeesterschap in handen hadden. Zo heeft te Mere

7. P.F. Coppens (Archief J. De Vuyst)

een familie Coppens gedurende meer dan één eeuw zijn stempel gedrukt op de lokale politiek. Reeds onder het Frans Bewind vindt men in de samenstelling van de gemeenteraad een Jozef Coppens onder de zes raadsleden. Tot in 1828 vinden we hem zelfs terug als schepen en na de verkiezingen van oktober 1842 deed zijn zoon, Petrus Franciscus, zijn intrede als raadslid. Drie jaar later, bij de tussentijdse verkiezingen, nam hij reeds het burgemeesterschap waar. Daarna zetelde hij nog een paar jaar als gewoon gemeenteraadslid om van 1860 af nog slechts éénmaal de leiding af te staan. Nochtans moest zijn - katholieke - partij toen al rekening houden met een beperkt liberaal verzet. Dit verzet werd te Mere geleid door een zekere 'Zwarte Sis', alias Frans Antoon Steleman.

De katholieke hegemonie was reeds sinds de eerste helft van de negentiende eeuw een feit en dit fenomeen liet zich ook op lokaal vlak fel voelen. Alhoewel burgemeester P.F. Coppens nog niet kon voorspellen hoelang hij aan het hoofd van de gemeente zou staan, wijdde men in 1850 toch al een lofdicht aan zijn persoon:

*De dag die laatst verscheen gaf ons een hemelsch feest
En ziet die geest voldaan, wilt zoet rust gaen smaken,
Maert wat ontwaert hy steeds, by zyn verruikt ontwaaken,
Alweer eene nieuwe feest, na maenden dapper stryd,
Aen U! lief Burgerhoofd, vol vreugde toegeweyd.
Uw noeming duurde lang en deed ons borsten prangen.
Nu zyt gy weer ons hoofd, het doel van ons verlangen.
En nooit ontstond in Meir' een grooter vreugd geschal;
Dat lang elk onderdaen in 't hart bewaren zal.
O! moogt gy in uw ambt nog lange jaren leven,
En steeds met hart en ziel naer vrede en eendragt streven,
Wat is hy ligt, een last hoe zwaer ook nog in schyn,
Als hoofd en onderdaen in ware vriendschap zyn.
Heil U! lief Burgerhoofd! heil u uit alle monden,
De weerklank moog die kreet aller oord verkonden.
Lang leve ons Burgerhoofd, zoo klinkt nu elke stem.
Heil hem! een eeuwig heil, en heil aen 't volk van hem. (1)*

Het is opvallend dat er na 1870 meer politieke strijd geleverd werd, wat toch enige variatie bracht in het laatste kwart van de negentiende eeuw - letterlijk en figuurlijk - zou kleuren. Er waren niet alleen de perikelen tussen de partijen onderling, maar ook de interne problemen, met o.a. het aanstellen van een gemeentesecretaris of een 'champetter', gaven vaak aanleiding tot uitgesponnen polemieken. De conservatieve katholieken moesten het opnemen tegen het opkomend liberalisme, dat ook belangrijke personen in zijn rangen telde. Naar het einde toe diende men ook rekening te houden met het socialisme, maar de echte strijd werd ingezet met de onvergetelijke schoolstrijd, waaraan de wet van 20 juni 1879 schuldig was.

Deze 'nationale' wet zou vooral de dorpen in beroering brengen, omdat in iedere gemeente, naast de reeds bestaande scholen, ook een officiële lagere en een officiële bewaarschool moest opgericht worden. Bovendien moest het godsdienstonderwijs na de lessen gegeven worden. De private en vrije scholen mochten niet meer aangenomen worden en het onderwijsprogramma moest in alle scholen hetzelfde zijn.

Dit ontketende een ware 'schooloorlog' en als reactie hierop liet het bisdom eigen scholen oprichten en schoolcomités instellen. Ook van staatswege werden dergelijke schoolcomités opgericht, maar vaak zonder medeweten of goedkeuring van de aangestelde personen. Zo werden er voor de deelgemeenten van Erpe-Mere een zevental mannen aangeduid waarvan er drie leden onmiddellijk ontslag namen. Na het invoeren van de nieuwe schoolwet vonden er trouwens kleine verschuivingen plaats bij de schoolbevolking, want in Mere telde het 'goddeloos onderwijs' slechts vijf jongens en zes meisjes, tegenover het 'katholiek

(1) *De Denderbode*, 2 mei 1855, blz. 2.

onderwijs' waar honderdveertig jongens en honderd meisjes ingeschreven waren. Een onderwijzer van de officiële school werd als 'geus' bestempeld en de mensen werden op allerlei manieren onder druk gezet en zelfs met broodroof bedreigd als ze hun kinderen naar een officiële school durfden sturen. De talloze getuigenissen, afgelegd tijdens maandenlange verhoren bij de rechtbank, bewezen de ernst van de toenmalige situatie in verdeelde en verschillende dorpen.

8. Protesttekening uit "De Volksstem" van 7 oktober 1911, p. 5.

Met de kentering van de politiek op nationaal vlak werd ook het einde van de heerschappij van P.F. Coppens aangekondigd. In 1884 werd hij een laatste maal herkozen door een gedeelte van de toen honderdeenennegentig kiezers en één jaar daarna werd hij in de gemeenteraad gevierd voor een halve eeuw bedrijvigheid in de lokale politiek. Eind 1889 overleed hij op 78-jarige leeftijd en werd in 1891 door zijn zoon, Gustaaf, opgevolgd. Gustaaf Coppens zette het katholiek bewind verder tot aan zijn dood in 1909, toen hij slechts 55 jaar oud was. Dit betekende meteen ook het einde van de politieke traditie van deze familie.

De nieuwe jonge burgemeester werd weldra geconfronteerd met ernstige veranderingen in de kieswet. Na de cijnskieswet werd het algemeen meervoudig stemrecht ingevoerd, wat echter de 'onmondige' nog niet bevoorrechtte. Zo telde men in de gemeente Mere in 1900 vierhonderd kiezers met één stem, zesentachtig met twee stemmen, vierenvijftig met drie stemmen en tweeënvijftig met vier stemmen. Gelijkeid was dus nog ver te zoeken, aangezien ingezetenen met een onderwijsdiploma, een renteboekje of belangrijke eigendommen recht hadden op bijkomende stemmen. Bij het opmaken van de kiezerslijsten

hadden negen nieuwe kiesgerechtigden aanspraak kunnen maken op een bijkomende stem, vooral gesteund op het genoten onderwijs: Remi Crommelynck, doctor, geneesheer, Gent, 1892; Hector De Knibber, hoofdonderwijzer, diploma Sint-Niklaas, 1891; Benoit Lievens, onderwijzer Sint-Niklaas, 1886; Theofiel Rees, onderpastoor, priester, Gent, 1879; Prosper Van den eekhout, landbouwer, Geraardsbergen, getuigschrift middelbare studies; Jozef Van Spaendonck, pastoor, priester, Gent, 1865; Honoré Vlegels, koster; Bernard Wijnant, landbouwer, en Romaan Wijnant, student, alle omwille dat ze in het bezit waren van het getuigschrift middelbare studies.

Intussen was het Daensisme ook in de kleinste dorpen geïntroduceerd. Deze nieuwe politieke strekking was niet van aard om vrede en rust te brengen. Integendeel, toen begonnen pas de oeverloze polemieken waarbij tweedracht in werkelijke haat onttaardde. De pastoors, wel geacht zijnde niet aan politiek te doen, stuurden vanop de kansel het hellevuur over hun misdragen parochianen. De Meerse herder uitte zijn afkeuring tegen de herbergiers, die met de kermisdagen beroep deden op een *"speelman om de jeugd eens te laten huppelen en om een goed stuiverken te verdienen"*. Toen de jonkheid naar Aalst trok om er te feesten op de *'Vlaamsche kermis'*, ingericht door de pastoor gaf hij zijn goedkeuring. Dit werd uiteraard achteraf, bij de eerste gelegenheid, tegen hem gebruikt na een lachwekkend voorval in zijn eigen kerk: *"Onze kerk wordt een echte komediezaal. Met kermis hebben we de kluchtige alleenspraak gehad van ons onderpastoorken, eenige weken geleden hebben wij eene... tweespraak ten beste gehad, eene tweespraak met gebaren tusschen hoovaardige kwezels. Of er gelachen is, menschen! want ze zijn op hunne tong niet gevallen moet ge weten; immers als kwezels een andermans geweten onderzoeken is hun klaplappeken al zeer lang en als ze dan eens tegen elkaar opgaan komt er nog een lensgel bij. De Swis heeft zijn ontslag gegeven en hij heeft gelijk... Hij heeft de stoelenstootsters tot de orde geroepen, dat was zijn plicht en de dokter schepen mocht zich niet veroorloven daarover kwade woorden toe te sturen. Recht is recht voor iedereen. En waarom dat gekibbel en stoelengestoot? uit hooveerdij. Wie zal er nu den voorrang hebben de dokters-vrouw of de sekretaris-meisjes. Och, dat kan de menschen van Meire weinig schelen, de eene is de andere waard en de vertooning heeft het publiek plezier gedaan. Maar ze zeggen: de pastoor en de onderpastoor kunnen zoo donderen, als werkende menschen met kermis eens dansen, wisten goed wat er in de kerk gebeurde, achter hunnen rug, voor het altaar, voor het aanschijn des Heeren en zij hebben geen woorden gelost. Zoo zijn die mannen, tegen een onschuldig vermaak van arme en werkende menschen kunnen ze tieren en bulderen alsof ze den preekstoel gingen afbreken; maar als kopstukken hun wangedrag betoonen tot in de kerk zelve dan zwijgen ze gelijk karpels. Ze zijn de priesters en vleiers van de rijken en machtigen; voor 't volk zijn ze tirannen"*. (2)

De meeste dorpen konden niet erg veel verwezenlijken, aangezien de financiële toestand dit niet toeliet. Daarom bleven talrijke plannen onuitgevoerd alhoewel sommige dossiers dringend moesten afgewerkt worden. Daardoor ontstonden vaak 'kwesties', die eens te meer de polemieken stimuleerden. Zo kende men te Mere de 'Kerkhofkwestie' toen in 1902 de eerste gesprekken plaats hadden in de gemeenteraad m.b.t. de aanleg van een nieuw kerkhof, maar de werken konden voorlopig niet doorgaan omdat de gemeentekas leeg was na het kasseien van een straat. Pas vijf jaar later kon men gronden aankopen buiten het centrum. Het duurde nog drie jaar vooraleer het klaar was. Toen het kerkhof af was, werd het nog niet in gebruik genomen wat sommige politiciers niet zinde: *"Wreede koppigheid; in 't oude kerkhof wordt ongezond en onmenschelijk begraven; het nieuw kerkhof ligt al van in October gereed en men wil er geen gebruik van maken"*. (3)

Terwijl de liberale partij van omkoperij sprak, stond het vast dat de mensen door de katholieken beïnvloed waren en onder dwang gezet werden. Verplichtingen tegenover gemeentepolitiekers leidde tot pesterijen indien men er geen gevolg aan gaf en dit was vooral het geval voor de kiezers die, na de invoering van het algemeen stemrecht, openlijk de zijde van de gebroeders Daens kozen en zeker

(2) *De Volksvriend*, 25 november 1900, blz. 2.

(3) *Het Land van aalst*, 27 maart 1910, blz. 2.

als ze als militant van de 'Vlaamsche democraten' aan de meetings deelnamen: "Het was Zondag Plechtige Communiedag in de gemeente Meire; 52 jonge knapen, waaronder menige zoon van echte democraten. Het is een oud gebruik aan de kinderen een herinneringslijst der Godsdienstige plechtigheid te schenken. Hoeveel waren echter niet verwonderd dat ze de gewenschte prent niet kregen; ik heb er zien weenen van spijt. Wie denkt ge wel wie de kleinen waren? Het behoefde niet lang onderzocht. Het waren de kinderen van volbloede kristen democraten... We vragen: Is het vergetelheid of is het eene politieke wraakneming? In deze laatste veronderstelling weze het ons toegelaten te doen opmerken dat de kinderen van kristen democraten evenveel recht hebben dan de telgen der katholieke bewaarders". (4)

Op lokaal vlak zorgde de oorlog voor een kalme politieke periode, die alleen gestoord werd door de uitspraak van een onderpastoor, die de oorlog als een straf van God bestempelde en de mening toegedaan was dat deze straf zelfs niet groot genoeg was. Zijn 'wijze' woorden wekten hevige hilariteit op, vooral bij gezinnen die een familielid verloren waren op het slagveld of die schrijnende armoede leden. Zijn schaamteloze uitspraak werd geenszins in dank aanvaard en op felle kritiek onthaald. Aangezien de bezetter het ook op de geestelijkheid gemunt had, verwisselde dezelfde onderpastoor erg vlug zijn soutane voor burgerkleren. De betrokken onderpastoor loochende een ander, maar werd door een socialistisch blad terechtgewezen: "Al de menschen die uwe preek hebben gehoord zullen zich een aardig gedacht geven van uwe waardigheid als priester, wanneer zij zullen lezen dat gij loochent die woorden te hebben uitgesproken. Zij zullen zich afvragen of liegen nu geen zonde meer is. Maar 't is ook waar: liegen om beters wille is geen zonde en vooral als het een geestelijk man doet, om anderen van leugens en lasterlijke aantuigingen te kunnen beschuldigen". (5)

AAN DEN HOOGGEACHTEN HEER STAATSMINISTER SCHOLLAERT

Uit achting en bewondering eerbiedig opgedragen

STRIJDLIED voor de Betooging van 27 Augustus te Leuven

Wijze: Naar Wijze en Zijl.

Woorden van LEO CRICK, Aalst.

De Kerk werd steeds bekampt door d'helsche macht,
 't Allen ted heeft de vijand gesworen
 Dat met 't geloof in 't hart versmaacht,
 Ook de ziel van het kind moet verloren.
 Doch der Vlaamingen moed heeft nog immer gestaald.
 En thans ook staan ze op wacht, 't oog in gloed, 't hart gestaald!

REFRAIN :

Op, Broeders, op, ten strijd' getogen,
 Wij willen recht, geen slaverij!
De Schoolwet moet er door!
 Luid en plechtig zweren 't wij!

Een Man stond op, een onverschrokken Held,
 Om ons christene scholen te wreken:
 Om lang geleden onrecht en geweld
 Met zijn leeren arren te breken.
 Doch de vijand verplet door dat heerlijk verschieet,
 Schoolde saam, en hij zwoer: Schollaert's Wet komt er niet!

En ziet, één stond scheen d'helsche wensch volbracht
 's Vijands hart juichte reeds opgetogen!
 Maar wie verwint een Schollaert's moed en kracht!
 Toch geen geus! trots zijn sluwheid en logen!
 Uit het land stijgt één kreet, immer machtig en groot:
 Heil aan U, o Schollaert! man van plicht tot ter dood!

En moesten we ooit — o droeve ramp voor 't land!
 Nog eens 't Kruis uit de scholen zien wijken,
 Het Kruis, door ons in 't hart van 't kind geplant,
 Blijft daar staan, en steeds hoog zal het prijken!
**Ja, zoolang een van ons nog zijn harte voelt slaan,
 Blijft het kind Christus' land en geen geus komt er aan!**

Doch neen, geen nood, we wijken geen voet:
 Thans is 't uit met geweld en bedreigen:
 De vijand koom', en smachten in ons bloed
 Zullen wij! vooraleer 't hoofd te nijgen.
**Ja, zoolang aan ons hoofd nog een Schollaert blijft staan,
 Waait ons vlag immer hoog, en geen geus kan er aan!**

(4) *De Werkman*, 3 april 1914, blz. 4.

(5) *De Vooruit*, 31 januari 1915, blz. 3.

9. Strijdlid uit "*De Volksstem*" 7 oktober 1911, p. 5.

Ondanks de zogezegde a-politieke houding van de geestelijkheid, heeft deze zich niet weinig gemoeid met de politieke activiteiten van het dorp. Natuurlijk sympathiseerde niet iedere pastoor met de handelswijze van de conservatieve katholieke partij. Sommigen beseften dat het Daensisme evenzeer 'kristelijk' was, maar zij werden door hun overheid tot de orde geroepen. Na de oorlog werd de partijen-strijd nog aangewakkerd door een socialistische partij, die zich verder ontwikkelde. De 'kristen demokraten' waren sociaal en Vlaams, vandaar dat bij het verdwijnen van de Daenspartij, de leden zich tot het socialisme maar meer nog tot het Vlaams Nationalisme keerden en zich vooral aansloten bij de partij van de 'Fronters'.

Liederen waren zeer in trek tussen de twee wereldoorlogen omdat zingen een efficiënte manier was om gedachten te verkondigen en veel mensen - kiezers - te bereiken. Het was een vreedzaam wapen, maar toch scherp tegen verdrukking en sociale mistoestanden. Het was ook een vorm van propagandavoering, die van mond tot mond ging, want eens het lied gekend was door enkelingen, werd het uitgedragen en vrij vlug door een massa nagezongen. Zo trok een zangvereniging door het dorp en trad gratis op in de herbergen, tenzij er toch vrijevigen aanwezig waren om de Daenspartij te steunen, een fonds dat opgericht werd als de 'Priester Daens-Penning'.

De Zangmaatschappij 'De Vlaamsche Zonen'
 Liet Zondag vrank en vrij, haar vreugdetoonen
 Hooren, al de leden zongen lustig mede,
 'Omdat ik Vlaming ben', en dit tot spijt van hen
 Die ons benijden, maar al het tegenstrijden
 Kan de maatschappij niets baten, want hare leden
 Zijn Kristen Demokraten, en die krijgt men niet beneden
 Want Tijd en geld, en zelfs hun leven
 Als 't Democratie geldt, willen de leden geven
 Daarom met moed aan 't werk
 Dan worden wij vrij en sterk
 En zal onze partij, dat zweren wij
 Groeien en bloeien. (6)

De socialistische partij trachtte mettertijd een steeds grotere rol te spelen in de gemeentepolitiek en richtte de 'strijdpenning' op om fondsen in te zamelen voor de kiespropaganda van 1926. Ondertussen werd het Daensisme omgevormd tot de 'Fronterspartij' en voor de verkiezingen vormde men een kartel met de socialisten en de liberalen om een poging te ondernemen aan de katholieken de volstrekte meerderheid te ontnemen. Talrijke oud-Daensisten konden zich niet verzoenen met de ideologie van de kartelpartners en stemden overwegend voor de katholieken, die de verkiezingen wonnen ondanks het 'Strijdlid' van dichter Alberic.

Refr.:

*Laat de dompers maar liegen
 Laat de fronters maar staan
 Ons ook in slaap wiegen
 Zal niet gemak'lijk gaan
 't Recht der zwoegers betwisten
 Hen slaan onder den voet
 Dat doen geen socialisten
 Maar 't zwart en geel gebroed.*

*De strijd is weder aangebonden
 Voor d'overhand in stadsbestuur,
 Wij gaan het goede woord verkenden
 Overal in de vrije natuur.
 Sedert lang heerschen hier misbruiken*

(6) *De Werkman*, 28 december 1924, blz. 3.

*Op elk gebied, van alle slach,
Die men zorgvuldig wil verdrinken
Onttrekken aan alle gezag.*

*Wie zorgt voor onze ouderlingen?
Wie springt voor 't weesje in de bres?
Wie streeft steeds naar verbeteringen?
Wie spelt menige rijke de les?
't Zijn voorwaar geene klerikalen,
Want arme soort geen liberalen,
Maar toch wel d'arbeiderspartij.*

*Ons zeven gemeenteraadsleden
Vervullen hier getrouw hun plicht,
geen enkel vreest den dag van heden
Voor zijn werking dan ook 't volle licht.
Immers strijden tegen d'ellende
Waarmede 't volk soms wordt gekweld,
Door de reactionnaire bende
Dat doen ons leden met geweld.*

*De vrouwen evenals de mannen
Hebben voor plicht in dezen strijd,
De blauw, geel, groene te verbannen,
Naar de maan tot in der eeuwigheid
Begint eens voor goed te beseffen
Wie vrienden zijn der werkersschaar,
En helpt uw waardigheid verheffen
Door rood te stemmen al te gaar.*

*'k Hoor lieden den hemel beloven
Hiernamaals, en dat is goud waard,
Terwijl z'er zelf niet aan gelooven
En zich deugd doen aan alles op aard.
Dat is d'aanhang der kapitalisten
Z'hebben noch schaamt' of eerlijkheid,
Daar stemt voor de socialisten
Dan stemt ge voor Recht en Vrijheid. (7)*

Elke verkiezing werd door specifieke feiten gekenmerkt en nationale problemen hadden altijd hun weerslag op de lokale politiekvoering. Maar de dorpsmentaliteit zorgde telkens voor een sfeer van rivaliteit, een tweestrijd met eventueel inmenging van een derde partij. Als er dan al eens een 'blok' gevormd werd of in een slechter geval als er een 'overloper' in de rangen schuilde, dan begon pas de heibel onder elkaar. De verwijten waren soms zo ernstig dat de burgemeester de zitting moest schorsen. De houding van de betrokken partijen had geen schijn van sereniteit en de betrokkenen werden door de benadeelden met de neus op de feiten gedrukt: "Gij verklikt hier de ziel van het kind; in de kloosterscholen hebt gij de kinderen opgemaakt tegen de socialisten, op den preekstoel de geloovigen en heden verkoopt gij, geleerde katholieke bollen, uwe ziel aan de socialisten". (8)

Dat een partijgenoot overloopt om welke reden dan ook, wordt het altijd als een ezelsstamp beschouwd, maar als men daarmee de meerderheid verliest en niet meer kan 'regeren' dan is dit een nationale ramp, zelfs in de dorpspolitiek. Dit gebeurde met een 'vaandelvluchtige schepen', verkozen op de lijst van de socialisten, maar enig voordeel verkoos boven zijn partijprincipes, naar de 'vijand' trok en daar in 't gareel liep. Alleen de persoon in kwestie kon verandering brengen in deze netelige situatie, maar de 'kazakkendraaier' zou het erg moeten verduren en langs alle kanten werd de man het mikpunt van hekel en spot. Dit kon men ongestoord doen met een lied dat de loze politiker overal achtervolgde.

(7) *Recht en Vrijheid*, 19 september 1926, blz. 1.

(8) *De Liberaal*, 12 februari 1933, blz. 2.

Nieuw Kluchtlied over de politiek van Meire
Zangw.: Monte la d'sus

In Meire beste vrienden
bestaat veel politiek,
men kan het ondervinden
van dienen vuilen kliek.
Er zijn socialisten
liberalen, katholiek,
maar zij die er van wisten
die zeiden maar subiet.

Refr.:

Ach Kamiel! Ach Kamiel!
hadden wij dat twee jaar eer geweten
dat gij waart zoo valsch
gij had gedaan nen wals
wij zullen 't nooit vergeten.

Nu staat gij aan de zijde
van al dat rijk gespuis,
maar gij kost vermijden
dat dien groep viel in gruis.
gij maaktet u gereed
en deed ne valschen eed,
en hebt gij vergeten dat gij
handelt gansch verkeert. Refr.

Daar zit hij nu te loeren
met schrik achter zijn raam,
en zegt 't zijn vieze toeren
wat heb ik toch misdaan.
en loop ik soms eens buiten
men lacht mij vierkant uit,
kleinen en grooten fluiten
gij valschaard! gij schavuit. Refr.
Ach kon ik het herkansen
'k ware meer op mijn gemak,
ik kon ook eens gaan dansen
of spelen op den bak.
met alle brave menschen
kon ik maken plezier,
'k en zou niet beter wenschen
te mogen gaan op zwier.

Refr.:

Maar te laat! Maar te laat!
want wij mogen u niet meer vertrouwen
want champagne en wijn
smaken veel te fijn
gij zoudt u laten vangen.

Zie vrienden voor het sluiten
schenk mij vergiffenis,
ik blijf veel liever buiten
als in die hindernis.
te moeten rond mij kijken
met schaamte om mijn lijf,
voor al die schoone rijken
'k geloof da'k buiten blijf. refr. (9)

Liberale 'nesten' op het Zuid-Oostvlaamse platteland in de 19de eeuw

Vertrekkend vanuit de overweging dat het aanbrengen van enige nuancering aan het traditionele, ietwat grijs-uniforme beeld van 'het katholieke 19de-eeuwse Vlaamse platteland' zijn belang heeft, hebben wij in deze studie onze aandacht op de 'uitzonderingen' toegespitst, met name zij die zich in het liberale kamp geschaard hebben.

Een eerste vraag die zich opdroeg was: wie waren eigenlijk die plattelandsliberalen, die in de doorsnee literatuur zo vaak als witte raven afgeschilderd worden? In aanmerking genomen dat men, wat betreft het achterhalen van de strekking van politieke mandatarissen op het platteland met een fundamenteel bronnenprobleem te kampen heeft, leek het criterium van de schoolcomités ter bescherming van het officieel onderwijs in 1880 die *ultima ratio*. Via de samenstelling van deze comités was het mogelijk een aantal inlichtingen te verzamelen over personen waarvan zeker een deel reeds vóór 1879 en de eventuele anderen door het aanvaarden van hun lidmaatschap zich tot het liberale kamp bekenden.

De proefpersonen uit Zuid-Oost-Vlaanderen die concreet geïdentificeerd werden, lieten toe om, zij het geen echt 'profiel' van het comitélid, dan toch enkele grote lijnen te onderkennen. Hiervan was o.i. een belangrijk punt het feit dat deze comitéleden 'echte' plattelanders geweest blijken te zijn en niet, zoals over plattelandsliberalen soms verondersteld wordt, ingeweken stedelijke elementen. Voor zover dit via de bronnen achterhaald kan worden, is verwantschap met meer stedelijk geïntegreerde liberalen in de door ons bekeken regio een nauwelijks aanwezige factor geweest; ook van enige andere uitstraling vanuit de stedelijke centra (bijv. onder de vorm van kiespropaganda) hebben wij gedurende ons onderzoek nauwelijks sporen teruggevonden. De reeds aangehaalde stelling van P.M. Jones dat "*the catalysts of allegiance tended to lie inside, rather than outside the rural community*" (1) (*de katalysator van trouw is geneigd om te liggen binnen, eerder dan buiten de landelijke gemeenschap*) lijkt hier bijgetreden te kunnen worden.

Ongeveer de helft van onze comitéleden waren landbouwers, agrarische elementen, dwz. die groep die traditioneel (vanuit de functionele theorie) als 'bij uitstek katholiek' beschouwd wordt. In vergelijking met hun aandeel in de totale actieve Zuidoostvlaamse bevolking zullen deze agrarische elementen ongetwijfeld ondervertegenwoordigd geweest zijn. Wij menen evenwel hun aandeel toch als vrij hoog te kunnen beschouwen. Een probleem is wel dat alle landbouwers hier over één kam geschoren werden ('herenboeren' en 'keuterboeren', eigenaars en pachters, ...).

Met uitzondering van enkele coryfeeën (zoals de Amelots uit Eine en Zingem, de De Saeghers, liberale notarissen uit Bottelare...) bleek het ook veelal om 'mindere goden' te gaan waarover niet meer dan de elementaire identificatiegegevens konden gevonden worden. De individuele biografie van de meeste van deze leden bevatte weinig elementen die hun keuze voor het liberalisme kon helpen verklaren. Methodologisch bekeken kan gesteld worden dat het uitgangspunt van de schoolcomités resultaten opgeleverd heeft wat betreft de

(1) P.M. Jones, *Political Commitment and Rural Society in the southern Massif Central*, in *European Studies Review*, X, 1980, p. 312.

vraag naar de identiteit van een aantal plattelandsliberalen, maar dat men voor het vinden van een verklaring voor hun politieke optie op zijn honger blijft zitten. Daarbovenop kwam dan nog het feit dat, indien deze personen in de ogen van de katholieke pers/geestelijkheid wel 'echte geuzen' leken, de stedelijke liberalen over het gedrag van hun plattelandsconfraters nauwelijks te spreken waren.

Een volgende vraag drong zich dus op: wat 'bezielde' deze mensen om zich enerzijds onder het liberale vaandel te scharen maar er anderzijds zo zelden consequent naar te handelen?

De visie van Jones als was voor de plattelandsbevolking "*Political commitment (...) less the product of a choice between rival philosophies than a consequence of inherited enmities and the balance of forces at local level*" (2) (*Politieke verbintenis ... minder het resultaat van een keuze tussen rivaliserende filosofieën dan het gevolg van geërfde vijandelijkheden en het evenwicht van de machten op lokaal niveau*) leek ons op dit punt een aanvaardbare werkhypothese.

In een tweede fase van het onderzoek (hier als eerste deel gepresenteerd) werden bijgevolg een aantal Zuid-Oostvlaamse dorpen die de faam van liberaal nest verworven hadden, van dichterbij bekeken. Met deze microscopische werkmethode hoopten we een breder, het individuele geval overstijgend, inzicht te verkrijgen in het proces van politieke opinievorming op dorpsniveau.

Een element dat in alle dorpen teruggevonden werd - zij het in de ene lokaliteit vroeger dan in de andere - was het ontstaan en verder bestaan van telkens twee rivaliserende groepen die elkaar - soms op een weinig 'serene' manier de macht beconcurrerden. Historisch onderzoek in Frankrijk waar men met betrekking tot dit onderwerp veel verder staat, heeft het bestaan van dergelijk '2 partijen-systeem' als een fundamenteel kenmerk van plattelandspolitiek aangewezen: "*La lutte se fait toujours entre deux groupes qui ne laissent qu'exceptionnellement la place à une troisième force*" (3) (*de strijd gaat altijd tussen twee groepen die slechts uitzonderlijk plaats laten voor een derde macht*). Het achterhalen van de oorsprong van en de basis waarop deze dichotomieën gesteund zijn, is een moeilijke opdracht. Vaak ging het om evenementen die voor buitenstaanders als 'onbegrijpelijk' overkomen. Voor Berchem kon, wegens het voorhanden zijn van een ego-dokument, een eersterangsgetuigenis, het verloop der gebeurtenissen vrij goed gevolgd worden. We zagen hoe er in 1830 de fundamenten gelegd werden waarop heel de verdere 19de eeuw voortgebouwd werd. De families die in 1830 tegenover elkaar kwamen te staan, bleven de hele verdere eeuw aan elkaar tegenovergesteld. Notaris Charles-Joseph Reyntjens (1781-1850), maire en later meier van Ruien, Berchem en Kwaremont tot 1830, was orangist.

Hij werd na 1839 liberaal zoals de meeste orangisten. Zijn tegenstrevers waren Jan-Francis Bonte, die in 1830 belgicist of patriot was, en zijn halfbroer Frédéric Vandemeulebroucke, die zich in 1830 kandidaat stelde voor het burgemeesterschap tegen Reyntjens. Vandemeulebroucke werd de katholieke voorman. Het belang van dergelijke, op het eerste gezicht vaak futiele dorpsconflicten lijkt bijna moeilijk overschat te kunnen worden: "*Opinions may have been easily acquired, but they were not easily shed. Memory, the data-bank of the rural community saw to that*" (4) (*Meningen konden gemakkelijk verworven worden, maar ze waren niet gemakkelijk te verliezen. Het geheugen, de data bank van de landelijke gemeenschap droeg er zorg voor.*)

Voor de andere lokaliteiten konden we veelal enkel een paar hoofdlijnen aanstippen. In al hun vaagheid en algemeenheid laten deze ons inziens toch toe om met H. Mendras te stellen dat, '*mutatis mutandis*' en abstractie gemaakt van alle specifieke, plaatsgebonden situaties, zich in veel dorpen "*le même jeu social*" (*hetzelfde sociale spel*) afgespeeld lijkt te hebben, m.n. de strijd om de lokale macht (5). Indien deze strijd het ontstaan en voortbestaan van twee rivaliserende groepen (mee) kon helpen verklaren, dan bood ze nog geen antwoord op het probleem van de politieke etiketten die beide partijen na verloop van tijd gingen aannemen. Op dit laatste punt blijken als het ware twee categorieën van dorpen bestaan te hebben. In lokaliteiten waar een grote figuur / dominante familie met

(2) P.M. Jones, o.c., p. 346.

(3) F. Pomponi, *Pouvoirs et abus des maires corses aux XIX siècle*, in: *Etudes rurales*, 52, 1973, p. 155. In dezelfde zin H. Mendras, *Sociologie de la campagne française*, Paris, 1959, p. 100: "*Il n'en est pas moins certain que la société villageoise a une tendance vers une polarisation binaire (...). Dans la plupart des villages, l'un de ces groupes est dominant et l'autre tire sa cohésion de son opposition au premier*"

(4) P.M. Jones, o.c., p. 203.

(5) H. Mendras, o.c., p. 101.

zelf een duidelijke politieke keuze aanwezig was (de Reyntjens te Ruien en te Berchem, de Amelots te Zingem, notaris Vandamme te Nederzwalme-Hermelgem, ...) kregen de conflicten al vrij vlug een 'politiek' karakter. De keuze van de leider werd door de achterban, al dan niet gedwongen, overgenomen en de tegenpartij werd gestimuleerd om ook een politieke kleur aan te nemen. De door ons aangehaalde voorbeelden van dergelijke 'coqs de village' waren - uit de aard van ons onderwerp - allen personen die voor de liberale strekking opteerden. In dorpen waar integendeel de 'local bigwig' zich bij het katholieke kamp vervoegde, moet het proces in hoge mate parallel verlopen zijn; alleen was het resultaat omgekeerd: in plaats van liberaal nest een katholiek bastion (cfr. Borsbeke met het katholieke notarisgeslacht De Vuyst, de dorpen met een katholieke kasteelheer, ...). In andere dorpen daarentegen ontbrak dergelijke dominante figuur. In de drie lokaliteiten die wij als voorbeeld hiervan aangehaald hebben (Amougies, Russeignies en St.Denijs-Boekel), leken de twee kampen zich tot 1879 nauwelijks iets van de termen liberaal en katholiek aan te trekken en in een 'eigen wereld' voort te leven.

Pas met de schoolstrijd, wanneer neutraliteit quasi onmogelijk werd, deden ook hier de termen uit de 'grote politiek' hun intrede.

De polariserende en 'politiserende' invloed van de schooloorlog lijkt eveneens moeilijk overschat te kunnen worden. Ook te Berchem zagen we vanaf 1880 tekenen van een duidelijker ideologisch liberalisme. Misschien is het effectief zo dat "in the long run, the church may have done more to promote political awareness than the state" (6). (op lange termijn, kan de kerk meer gedaan hebben om politiek bewustzijn te bevorderen dan de staat) Net zoals voor Frankrijk lijkt ook voor Vlaanderen gesteld te kunnen worden dat "the 1880s seem to mark an important stage in the evolving symbiosis of archaicism and modernity (...), it is likely that conflict between church and state had incalculated a heightened awareness of the gravity of electoral participation. This is not to argue that endogenous factors ceased to provide the rationale for political commitment, but to suggest that a process of cross-fertilisation took place in which, for instance, a proposal to construct a village school (...) became laden with ideological significance" (7). (de jaren 1880 blijken een belangrijk stadium aan te tonen in de evoluerende symbiose van verouderde gebruiken en moderniteit ..., het is waarschijnlijk dat het conflict tussen de kerk en de staat een groter bewustzijn van de ernst van verkiezingsdeelname had geïncalculeerd. Dit is niet om te betwisten dat endogene factoren ophielden met te zorgen voor de basis voor het politieke bewustzijn, maar om te suggereren dat een proces van kruis-bevruchting plaats vond waarin, bijvoorbeeld, een voorstel om een dorpschool te bouwen, werd beladen met een ideologische betekenis.) Zowel te Amougies, Russeignies als St.-Denijs-Boekel opteerde in 1879-1880 de machthebbende groep voor de liberale strekking. Voor de eerste twee dorpen meenden wij dit te kunnen verklaren door verwantschap met de Berchemse liberalen; in de evolutie te St.-Denijs-Boekel leek liberale 'pasha' Vandamme uit het naburige Nederzwalme-Hermelgem in hoge mate mee verantwoordelijk. Indien de door ons aangestipte verklaringsfactoren 'juist' zijn, dan zou dit impliceren dat het belang van dergelijke dominante figuren nog groter wordt: niet alleen konden ze in hoge mate de situatie in hun eigen dorp beïnvloeden, maar ook lijken ze in een aantal gevallen, rechtstreeks of onrechtstreeks, naburige lokaliteiten in hun kielzog meegesleept te hebben.

De kaarten met betrekking tot de verspreiding van het plattelandsliberalisme toonden evenwel dat de strijd om de macht en de grote figuren niet alles verklaren. In bepaalde Oostvlaamse gebieden, meer bepaald de regio Ronse-Oudenaarde en de polderstreek in het noorden van de provincie, kozen de machthebbers blijkbaar meer dan elders voor het liberale etiket. Deze twee gebieden vielen ook op door een mindere katholieke kerkgebondenheid. Dit laatste gegeven kon niet of toch niet fundamenteel verklaard worden door gebeurtenissen eigen aan de 19de eeuw, die vanuit de functionele theorie als potentieel-ontkerkend beschouwd worden (grotere mobiliteit, industrialisatie,...). De mindere kerkgebondenheid bleek integendeel van oudsher een inte-

(6) P.M. Jones, *o.c.*, p. 213.

(7) *Ibid.*, p. 315.

grale component van de 'regionale cultuur' van de twee genoemde gebieden te zijn en lijkt op haar beurt in hoge mate verklaard te kunnen worden door de geografische context: afgelegen, geïsoleerde en 'onherbergzame' streken met een enigszins 'ruwe', baldadige bevolking die als parochieherders vaak minder geschikte elementen toebedeeld kregen. Deze gebrekkige begeleiding kon de latente onverschilligheid van de bevolking *in religiosis*, of beter gezegd tegenover de katholieke kerk - de grote aanhang van het protestantisme zou ook op een grote religieuze 'gevoeligheid' kunnen wijzen - alleen maar versterken. De verklaring voor de mindere kerkgebondenheid van beide regio's in de 19de en 20ste eeuw lijkt dus niet zozeer gezocht te moeten worden in een grotere dechristianisatie na 1830 als wel in een van oudsher geringere christianisatie. Deze mindere katholieke kerkgebondenheid blijkt evenwel noch een strikt voldoende, noch een strikt noodzakelijke voorwaarde geweest te zijn opdat een bepaalde lokaliteit in liberale zin zou evolueren. Wel lijkt het een gunstige voorwaarde te zijn geweest die dit proces vergemakkelijkte. Naar analogie met en/of als uitloper van een minder religieus katholicisme lijken in deze regio's de lokale machthebbers minder geneigd geweest te zijn om op politiek vlak voor het katholieke kamp te kiezen. Op hun beurt zouden deze liberale grote figuren er meer dan elders in slagen de latente kerkenverschillen bij de plattelandsbevolking te activeren en tot het politieke terrein door te trekken. De vraag indertijd van J. Art naar het 'type-karakter' van het geval Moerbeke-Waas, waar beide elementen (zwakke kerkelijke voorgeschiedenis en machtige liberale aanwezigheid) ook terug te vinden zijn, lijkt ons inziens dan ook in hoge mate positief beantwoord te kunnen worden.

Meteen wordt het belang duidelijk van zowel een in grote mate door milieufactoren bepaalde kerkelijke voorgeschiedenis als van de rol van de grote figuren (zowel machthebbers als zij die het verzet coördineren). Geen van beide elementen lijkt het alleenrecht op verklaring naar zich toe te kunnen trekken; geen zuiver 'determinisme' of 'individualisme'. Een combinatie van beide factoren - waarvan de ene naargelang van de lokaliteit al belangrijker zal geweest zijn dan de andere - lijkt ons inziens wel een vrij plausible verklaring op te leveren.

Meteen ook wordt duidelijk hoe evoluties in de Nieuwste Periode, zeker wanneer ze verband houden met begrippen als 'religiositeit' en 'mentaliteit', nauwelijks los gezien kunnen worden van een lange voorgeschiedenis en hoe, de - voor contemporanisten soms 'moeilijke' - stap terug naar het Ancien Régime moet gezet worden. G. Le Bras wees er reeds op dat "*l'explication des faits contemporains exige que l'on remonte pour le moins jusqu'au XVIIIe siècle. Mais les racines de nos pratiques, de nos conduites, plongent dans la nuit des temps historiques*" (de verklaring van hedendaagse feiten eist dat men op zijn minste teruggaat tot de 18de eeuw. Maar de wortels van onze gewoonten, van onze gedragingen, zijn vastgeroest in het duister van de geschiedenis.) (8).

Indien wij in deze verhandeling voornamelijk gesteund hebben op auteurs als Peter M. Jones, E. Weber,... dan is dit omdat reeds in een vroeg stadium van het zoekwerk bleek dat een onderwerp als plattelandsliberalisme niet louter in zijn ideologische component kan bekeken worden, maar integendeel kadert in een ruimere en o.i. vrij complexe problematiek: *politics and rural society* (politiek en landelijke gemeenschap). Deze plattelandspolitiek op een traditionele manier (i.e. aan de hand van partijen, programma's, verkiezingen,...) benaderen, impliceert dat men bijna onvermijdelijk en vrij vlug voor een blinde muur komt te staan. Hier blijken "*les concepts traditionnels de la science politique incapables de nous fournir des instruments analytiques opératoires*" (9) (de traditionele concepten van de politieke wetenschap zijn ontoereikend om ons te voorzien van operationele analytische instrumenten) Dit betekent niet dat partijetiketten op dorpsniveau volledig betekenisloos waren. Zoals E. Weber stelde, had ook op het platteland in zekere zin "*each party and name an 'ideological' significance (...) but it is a significance that must be understood in local and historical terms*" (10) (elke partij en naam een ideologische betekenis ... maar het is een betekenis die moet begrepen worden in lokale en historische termen.)

Verkiezingen op hun beurt leren wat dorpen betreft minder dan voor de steden,

(8) G. Le Bras, *Etudes de sociologie religieuse*, Presses Universitaires de France, 1953-1956, 2 dl., pp. 409-410.

(9) C. Karnoouh, *La démocratie impossible. Parenté et politique dans un village lorrain*, in: *Etudes Rurales*, 52, 1973, p. 34.

(10) E. Weber, *Comment la Politique Vint aux Paysans : a Second Look at Peasant Politicization*, in *The American Historical Review*, LXXXVII, 1982, p. 360.

maar zijn voor de historicus toch geprivilegieerde momenten, omdat anders bijwijken verborgen conflicten aan hevigheid toenemen (11): *"The electoral process furnished an alternative arena for gladiatorial combat between clienteles, kinnetworks and territorial groups"* (Het verkiezingsproces leverde een alternatieve arena voor een gladiatorisch gevecht tussen het clientèle, familienetwerken en territoriale groepen) (12). Of zoals Francis Pomponi, een dorpsnotabele, over zijn aanhang citeerde: *"Autrement ils nous auraient suivis à la guerre, aujourd'hui ils nous suivent au scrutin"* (Vroeger volgden zij ons naar de oorlog, vandaag volgen zij ons naar de stembus.) (13). Men kan stellen dat globaal bekeken onze op P.M. Jones gebaseerde werkhypothese door het eigen zoekwerk bevestigd is geworden. Misschien kunnen we onze eigen bevindingen dan ook niet beter samenvatten dan met een uitspraak van dezelfde auteur: *"Any conclusions in this amorphous field (rural politics) must obviously be tentative. But it seems that at the most fundamental level what we are dealing with are not clearly articulated responses nourished on external ideological stimuli but temperaments, even mentalities, shaped by local circumstance and tradition and liable to be politicized whilst carrying no intrinsic political message. At a secondary level however, there can be little doubt that a more specifically ideological loyalty or allegiance did develop in the course of the nineteenth century"* (14) (Enige besluiten in dit vormloos gebied (landelijke politiek) moeten duidelijk verleidelijk zijn. Maar het lijkt dat op het meest fundamentele niveau datgene waarmee we bezig zijn, geen duidelijk geformuleerde antwoorden zijn gebaseerd op externe ideologische stimulansen maar temperamenten, zelfs mentaliteiten, gevormd door lokale omstandigheden en traditie en onderhevig aan politiek zonder een intrinsieke politieke boodschap. Op secundair niveau daarentegen, kan er weinig twijfel zijn dat een meer ideologische trouw zich ontwikkelde in de loop van de negentiende eeuw.)

Politiek op het negentiende-eeuwse platteland was, zij het op een specifieke manier en met eigen kenmerken, een reëel gegeven en zeker geen *contradictie in terminis*. Men kan zich integendeel afvragen - zoals zowel tijdgenoten als latere onderzoekers reeds deden (15) - of, precies door het feit dat de strijd er draaide rond *"des sujets de discorde plus matériels que l'abstraction des idées universelles"* (meer materiële tegenstrijdige onderwerpen dan de abstractie van algemene ideeën) in die kleine dorpen politiek niet *"omniprésent"* (alomtegenwoordig) was (16).

Veronique Adriaens
 Vrijheidslaan 75
 1081 Brussel (Koekelberg)

(11) *"Le temps électoral avive, anima, active des passions, pousse au paroxysme des conflits qui, aux autres temps de la vie, poursuivent le cheminement secret des manipulations et de la médisance"* C. Karnoouh, Loc. cit.

(12) P.M. Jones, o.c., p. 214.

(13) F. Pomponi, art. cit., p. 156.

(14) P.M. Jones, o.c., pp. 350-351.

(15) *La Renaissance*, 24.8.1856/1,

A en B. E Pomponi, art. cit., p. 153.

C. Karnoouh, art. cit., p. 40.

(16) F. Pomponi, loc. cit.

Het Daenisme te Mere

Een eeuw terug waren de politieke zeden in onze gouwen minder beschaafd alhoewel de zaken nu op een andere - zeker niet betere - manier afgehandeld worden en bijgevolg niet fraaier zijn. Indertijd stoorde men zich niet aan baldadigheden, wat soms een verkeerd effect had bij de bevolking en uiteindelijk bereikte men er weinig mee. De tegenstanders waren verbolgen over zulke praktijken en vooral de katholieken vonden het een schande dat de 'afgescheurde kristenen' zich tot minachtende daden en rumoer leenden.

In september 1894 hadden onbekenden een dertigtal vensterglazen in het klooster te Mere stukgegooid. Men dacht evenwel eerst aan dronken kermisvierders, maar vermits er nergens in de buurtgemeenten een kermis plaats had, vermoedde men dat de daders bij de Daensisten te zoeken waren, bij degenen die *"de meetingskens van de christene volksfopperij bijgewoond hadden. Immers eenigen tijd geleden zag men eenige lieden door de straten dwijlen al vloekende en tierende: - Wij zijn van de christene volkspartij"*. (1) Ook al wist men niet met zekerheid wie de daders waren, toch gingen alle verdenkingen uit naar de militanten van het Daensisme, die misschien zelfs met deze zaak niets te maken hadden.

Politiek werd op alle mogelijke manieren bedreven en één ervan was een bepaalde vorm van verdediging door op sommige aantijgingen spottend te reageren. Dit leidde tot hitsige polemieken, die in deze optiek van historisch belang zijn. Verschillende bijdragen moeten de basis vormen voor het samenstellen van de geschiedenis van de plaatselijke politiek. Ook al zijn het maar fragmenten van feiten, toch is er veel uit af te leiden, zoals men kan vaststellen in een brief van een zekere 'Boer Tist', gericht aan de redactie van de Denderbode te Aalst.

Tijdens meetings, die de verkiezingen voorafgingen, had Pieter Daens enkele beloften gedaan en vermits ze na enkele maanden nog niet ingelost waren, wilde de onbekende schrijver uit Mere eindelijk meer klaarheid. In zijn brief van 25 februari 1895 vraagt hij naar de ware toedracht van de tot dusver niet nagekomen verplichtingen: *"Wilt gij ons het plezier doen van aan M. Daens te vragen waarom hij toch zoo lang wacht van ons de 400 franken op te sturen die hij beloofd heeft aan de armen van Meire te schenken zoodra hij te Brussel aan den trok zou liggen. Nu dat er hier ook met dien onverwachten winter, menschen zonder werk loopen, zou dit geld ons zeer wel te pas komen. Wij zouden wij zelf aan M. Daens zijne belofte herinneren, maar sedert zijne kiezing is mijnheer hier met geene oogten meer te zien"*. (2)

De leiding van het Daensisme had in een paar jaar tijd o.a. talrijke dorpen in de streek van Aalst politiek bewerkt. In een vrij korte periode was men er in geslaagd om een lijst van christen democraten samen te stellen. Van katholieke zijde was men ogenschijnlijk niet erg gerust in de uitslag van de eventuele rivalen en leidende figuren kregen de opdracht om besprekingen te voeren voor coalitievorming. In feite moesten de doelstellingen van beide partijen dicht bij elkaar liggen, maar in werkelijkheid was dit niet het geval. Hun politieke ideeën lagen zelfs ver uit elkaar en de onderhandelingen gaven niet het gewenste resultaat. In de gemeentepolitiek kwam men evenmin tot een bevredigend akkoord waarvoor men elkaar de schuld gaf, maar alleen ingewijden kenden de ware toedracht van het mislukken van een coalitie: *"Te Meire hebben de Katholieken voorstellen van overeenkomst gedaan aan de zoogezegde Christene Demokraten. Onderhandelingen hebben plaats gehad, doch eindelijk is alle overeenkomst door de valsche demokraten verstooten geworden"*. (3)

(1) De Denderbode, 13 september 1894, p. 2.

(2) Idem, 3 maart 1895, p. 2.

(3) Idem, 31 oktober 1895, p. 3.

10. Pieter Daens. (Archief J. De Vuyst).

De schrik voor een nederlaag was hier voorbarig geweest, want zoals in het verleden behaalde de katholieke partij opnieuw de meerderheid, wat grootmoedige uitspraken ontlokte na de opluchting: *"Katholieken zegepralen met verpletterende meerderheid. Meire, was, volgens valsche demokraten, een hunner oninneembare sterkten, en ze zijn er voor eeuwig en drij dagen verpletterd"*. (4)

Dit zou de start zijn van een politieke strijd, die pas eindigde kort vóór de Tweede Wereldoorlog met de Frontpartij. Alles wat ondernomen werd door de tegenpartij, dat niet in het kraam van de andere paste, bedacht men met de nodige kritiek. Dit was het geval toen begin 1897 te Mere een melkerij opgericht werd, die klaarblijkelijk werd geleid door een persoon die te veel sympathieën had voor de Christene Volkspartij.

Politiek kost enorm veel geld als men een uitgebreide campagne wil voeren. Ook in het verleden was dit het geval, maar grote 'sponsors' bestonden toen nauwelijks. De nationale partijen konden wel beroep doen op rijke ingezetenen, maar voor een partij als het Daensisme moest men andere bronnen aanboren.

(4) Idem, 21 november 1895, p. 2.

Veel financiële hulp was er van de 'arme werkman' niet te verwachten en bijgevolg zocht men alternatieven om het opgerichte kiesfonds te spijzen. Dit gebeurde toen vaak op een ludieke manier, maar waarvan we nu nog amper de betekenis kennen of ze moeilijk kunnen achterhalen. Uit Mere ontving men op een bepaald ogenblik drie kleine giften voor de kas van de Christene Volkspartij. Voor ons is de reden weinig betekenisvol, maar in de actualiteit van toen zal de boodschap wel duidelijk geweest zijn: "Omdat François de mod niet had zijn schoenen uit te doen, en er mede sliep, 0,30 fr.; Omdat zij mij niet zouden beklappen, 0,30 fr.; Omdat de Woestisten van Aalst zich beter zouden gedragen, 0,20 fr.". (5)

De opbrengst was niet erg groot, maar men dient rekening te houden met de sociale toestand van het toenmalige ogenblik en vooral met het feit dat juist de aanhangers van het Daensisme tot de minst gegoeden behoorden. Toch ging men jarenlang door met op die manier fondsen te verzamelen en na de dood van priester Daens had men het niet meer zozeer over een 'steunfonds', maar sprak men van de 'Priester Daens-Penning'. In Mere heeft men altijd en op even ludieke manieren geld ingezameld om politieke propaganda te kunnen voeren: "Rondgehaald op de meeting bij Livinus Callebaut door Tip Vierkant, spreker fr. Daens, 4,23 fr.". (6) Wekelijks werd de lijst aangevuld met zeer kleine bedragen en telkens werd de reden meegedeeld: "Omdat K. met duiven liep als de constateur al een half uur weg was 0,10 fr.; Omdat B. van 't Dorp veel zorg draagt 0,10 fr.; Omdat 't vrouwvolk ook zingt van Wij stemmen voor d Groen 0,30 fr.". (7)

Na 1895 was de oplage van 'De Werkman' van 16.000 exemplaren tot op 6.000 teruggevallen en korte tijd daarna bereikte het weekblad een waar dieptepunt met nog slechts 4.000 nummers, die in 1896 verkocht werden. Deze dalende evolutie kon grotendeels aan de katholieke overheid worden toegeschreven, vermits zij openlijk het Daensisme afkeurde en de lezers van dit partijblad met bepaalde sancties bedreigde. Talrijke geestelijken, vooral dorpspastoors, volgden trouw de richtlijnen van hun bisschop en niet minder de gedragslijn van prominente katholieke politici. Dit had tot gevolg dat ze op alle manieren trachtten mee te werken om het blad van de Christene Volkspartij af te keuren en te kelderen.

De tegenkanting was overal voelbaar, zelfs tot in de kleinste dorpen. In een deelgemeente van Erpe-Mere, te Ottergem, voerde men campagne om de Daensisten, hoe weinig het er ook waren, uit te schakelen of op zijn minst tegen te werken: "De coadjutor van Ottergem ging van huis tot huis om ons abonnementen te ontnemen. Telkens als hij daarin geslaagd was, schreef hij zelf een open kaart om ons met genoeg mede te deelen dat een bepaald persoon zijn abonnement opzegde". (8)

Op allerlei manieren trachtte men verder geld in te zamelen voor het kiesfonds, maar tijdens de Eerste Wereldoorlog gebeurde dit echter niet en in Mere moest men wachten tot in 1924 vooraleer men opnieuw wat kiesgeld kon verzamelen. Dit gebeurde zoals vroeger vooral tijdens meetings, die in de herbergen georganiseerd werden. De meest trouwe militant van het Daensisme was Alfons Jansegers, die beter bekend stond onder zijn lapnaam 'Tip': "Meeting gegeven door Tip bij Victor Volckaert, 3 fr., en Stance doet er twee frank bij voor Spectators molken; 0,50 fr. van Tip; bij E. Van Droogenbroeck, schepen te Meire, rondgehaald door Tip, 18 fr.". (9)

Tijdens en na de meetings werden altijd strijdlieparen gezongen, meestal door de militanten, maar soms toch ook door anderen, die de partij zeer genegen waren. Ook dit was een efficiënte manier om politiek te bedrijven, maar daarnaast werd ook weeral van de gelegenheid gebruik gemaakt om geld in te zamelen voor het steunfonds: "Rondgehaald door Tip, na het zingen van een lied door Charles Arijs bij Kamiel Van den Steen, 8,50 fr.". (10)

Julien De Vuyst
Ommegangstraat 81
9420 Mere

(5) *Het Land van aalst*, 19 november 1899, p. 3.

(6) *Idem*, 19 mei 1912, p. 2.

(7) *Ibidem*.

(8) L. Delaforterie, *Priester Daens*, 1961, p. 92.

(9) *De Werkman*, 7 december 1924, p. 3.

(10) *Idem*, 21 december 1924, p. 3.

Politieke liederen voor en tegen Daensisme

Inleiding

Na de Industriële Revolutie van 1830 veranderde het uitzicht van onze traditionele maatschappij op drastische wijze en evolueerde ons land naar een 'nieuw modernisme'. Het volksleven onderging in steeds versneld tempo ingrijpende veranderingen en het levensritme van de mens en de gemeenschap werd bepaald door dit 'modernisme'. Van de trekschuit stapte men over naar de stoomboot, van de postkoets naar de stoomtrein en de olie- of vetkaars werden vervangen door de gaslamp. De cultuur en het levenspatroon verloren hun romantisch karakter en namen een meer realistische vorm aan.

In het begin boden de nieuwe technieken weinig beterschap voor de arbeiders op het land en in de fabriek. De apparaten en moderne machines waren een nieuw middel om het volk nog meer te exploiteren. De rijke industriëlen lieten de arbeiders in hun fabriek soms 12 tot 14 uur per dag werken voor een hongerloon, zodat deze industriëlen grote winsten konden opstrijken. Hierdoor werden de reeds welgestelde burgers nog rijker.

Ook de boer moest grond prijs geven ten koste van de industrie. Het vliegwiel kwam de handenarbeid zagezegd verlichten. Daartegenover dreef de snelheid van de machine het werkritme op.

Dit systeem liet enkele families toe de top van de allerrijksten te bereiken en sommige industriëlen verdrongen zelfs de adel op financieel vlak.

Op politiek vlak bekwamen deze industriëlen zelfs het meesterschap in de katholieke en de liberale partij. Het liet hun koud dat het volk in ellende leefde en ze waren nog minder begaan met de mensonwaardige levensomstandigheden. Deze ellendige levensomstandigheden leidden bij het gewone volk tot bitterheid, maar tot een sociale strijd kwam het voorlopig nog niet. Deze strijd begon pas met de opkomst van het socialisme en het Daensisme.

Nochtans waren de politici heel goed op de hoogte van de sociale wantoestanden waaraan ze in feite onrechtstreeks schuldig waren. Sommigen onder hen klaagden het onrecht wel aan. Zelfs Ch. Woeste, een conservatieve katholiek en de meest fervente tegenstander van Priester Daens, had reeds in 1864, tijdens een congres te Mechelen, het sociale onrecht aan de kaak gesteld. Hij vestigde zelfs een tweede maal de aandacht op het fenomeen tijdens een congres van 1890: *"We hebben ons niet genoeg bekommerd om de ziel van het volk. Men heeft de arbeider te veel als een gereedschap behandeld. Zijn zedelijke ellende was groot; zij is nog voortdurend toegenomen"*. (1)

Vóór 1886 hadden noch katholieken, noch liberalen ernstige inspanningen geleverd om het lot van de arbeider te verbeteren. In 1886 werden ze echter wakker geschud door bloedige onlusten in alle grote stedelijke centra. Deze onlusten waren ontstaan onder impuls van het opkomend socialisme. Na de rellen in Bergen, Luik en Gent stuurde voornamelijk de toenmalige Eerste Minister Beernaert op sociale hervormingen aan. Andere politici uit het Gentse, zoals Beerblock, traden hem bij en zij steunden de nieuwe sociale stuwning. Beerblock

(1) L. Delaforterie, *Priester Daens*, Hasselt, 1961, p. 15.

activeerde zelfs zijn werk door zich persoonlijk van de plaatselijke toestanden op de hoogte te stellen en ter plaatse een diepgaand sociologisch onderzoek in te stellen.

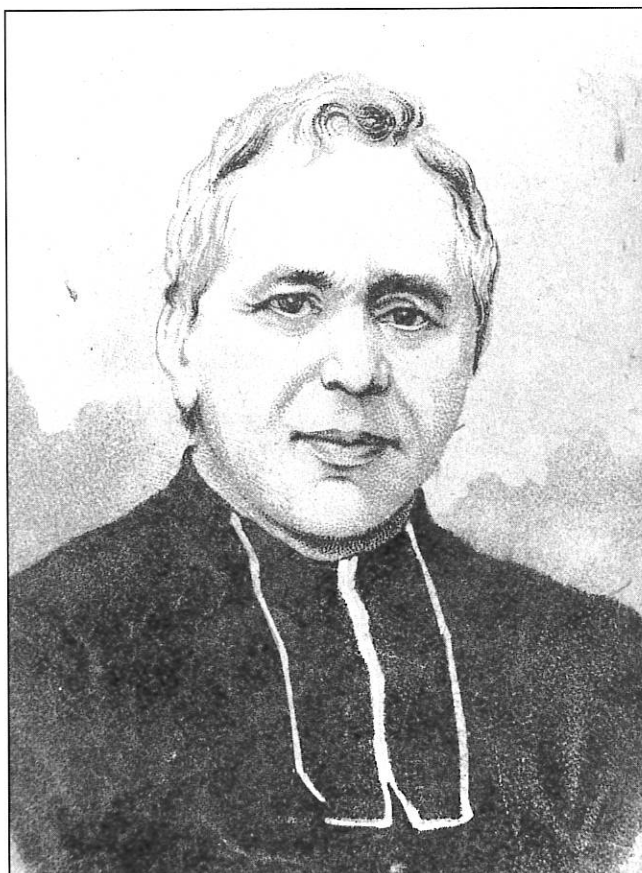
Er groeiden nieuwe ideeën onder het 'werkvolk' en de katholieken verloren hun greep op de arbeider. Toch trokken de katholieken weinig lessen uit de omstandigheden. Ondanks de verspreiding van de pauselijke wereldbrief 'Rerum Novarum' in 1891, waarin de Paus o.a. het recht van de arbeiders om zich te verenigen en hun belangen te verdedigen, erkende, waren de politiciers nog altijd gekant tegen het algemeen stemrecht, want dat zou een aantasting op hen alleen betekenen.

Intussen had ook de Commune van Parijs, een proletarische revolutie in 1871, politieke gevolgen voor ons land, want niet iedereen bleef de oude tradities aanhankelijk. De katholieken voelden wel aan dat het volk niet meer zo gedwee de opgelegde doctrines volgde, maar ze deden slechts weinig toegevingen om zo lang mogelijk de macht te behouden. Pas in 1900 werd de evenredige vertegenwoordiging door de regering van minister Van den Peereboom verwezenlijkt, alhoewel dit gebeurde tegen de wil van Ch. Woeste, die ondanks zijn vroegere uitspraken bleef dwars liggen en bijgevolg niet erg geneigd was om het gewone volk medezeggenschap toe te staan. Er waren bloedige stakingen nodig om de eerste veranderingen in het politiek systeem te bewerkstelligen.

Vooraleer een doorgedreven kentering tot stand kwam, was de politiek al flink dooreengeschud. Tijdens hetzelfde jaar van de Parijse Commune, die het socialisme op gang had gebracht, richtte Pieter Daens zijn weekblad 'De Werkman' op. Bij de aanvang was het blad zuiver 'katholiek' getint, maar het medeleven met de ellendige toestanden van de arbeiders veranderde de strekking van het blad, dat zich na enkele jaren duidelijk profileerde als 'sociaal-katholiek'. Later legde men daarbij de nadruk op de Vlaamse eigenheid van het volk, een kenmerk dat zich na het verdwijnen van de Daenspartij zou ontwikkelen. Uiteindelijk groeide het weekblad uit tot een uitdrukkelijke verdediger van de verdrukte Vlaamse werkerstand.

Eeuwenlang was het proletariaat door de rijken onderdrukt geweest en toen de eerste ernstige opstandigheid omsloeg in oproer werd beroep gedaan op leger en rijksmacht, die zoals de volledige administratie nog altijd verfranst waren. Ze openden zelfs het vuur op de heetgebakerde stakers om de opstand te onderdrukken. Vermits de pers in handen was van kapitaalkrachten werd slechts in bedekte termen informatie verstrekt over deze gebeurtenissen.

De conservatieve katholieken schreven de feiten toe aan de kwijnende godsdienstzin bij het gewone volk en aan de stelling dat de volksmens zijn diepgelovigheid verloor, niet meer onderdanig zijn lot onderging en door 'anti-klerikalen' aangemoedigd werd tot 'ongehoorzaamheid'. In werkelijkheid betekende het dat een arbeider pas christelijk handelde als hij vernederd werd, als hij niets dan ellende en ontbering kende, als hij meer werk- dan rusturen kon voorleggen en bijgevolg het kapitaal van zijn werkgever in de hoogste mate bevorderde. Het bleek later een grove vergissing te zijn de sociale kwestie aan de godsdienstige leer te koppelen.

11. Priester Adolf Daens (Archief J. Devuyt).

Het hardnekkige conservatisme van de katholieke politiciers zorgde er in eigen rangen voor dat de radicale strekking aan banden werd gelegd. Partijtucht moest voor een optimale innerlijke orde zorgen, maar het Daensisme nam, via *'De Werkman'*, de kritische taak over en begon een verbeterde strijd om het lot van de arme fabrieksarbeider enigszins dragelijk te maken, zonder daarom de godsdienstige doelstellingen te verloochenen of te verwerpen. Integendeel, het groeide uit tot een politieke partij, die zowel christelijk als sociaal en Vlaams gericht was en in het teken stond van de ontvoogding van de arbeider. Het werd evenwel een zeer harde strijd, vooral in de streek van Aalst en Ninove, waar de polemiek zou gevoerd worden tussen *'De Werkman'* van Pieter Daens en *'De Denderbode'*, het persblad van de conservatieve katholieken, uitgegeven bij Vandeputte... familie van de gebroeders Daens.

Daensisme en lied

Alhoewel de stad Aalst het centrum was van het Daensisme, heeft men echter de *'Christene Volkspartij'* in 1893 te Okegem (Ninove) gesticht. De oprichting van deze nieuwe partij gebeurde onder impuls van christelijke Vlaamse intellectuelen, die vooral antisocialistische ideeën hadden. Reeds in de tachtiger jaren was er een stroming tegen de traditionele partijen en het zou maar een tiental jaren duren om tot volledige ontplooiing te komen, dit nadat de *'Roelanders'* uit het ninooftse met Pieter Daens van Aalst zich akkoord verklaarden om in 1893 de *'Christene Volkspartij'* te stichten. Niet alleen in de driehoek van Aalst-Denderleeuw-Ninove werd strijd geleverd tijdens de verkiezingen, maar ook in Gent, Brugge en andere belangrijke centra werden afdelingen opgericht.

Voor een verdere gedetailleerde historiek van het Daensisme kunnen we verwijzen naar de verschillende monografieën, die over dit onderwerp reeds verschenen zijn. Maar afgezien van deze studies heeft ook het volks- of marktanzerslied een belangrijke rol gespeeld in de strijdliteratuur van deze partij. Juist dit facet is nog maar weinig behandeld en nochtans is het materiaal niet weinig omvangrijk. In afwachting van een volledige studie zullen we hier enkele *'momentopnamen'* weergeven aan de hand van plaats- en tijdsgebonden pamfletten en polemieken tussen beide kampen. In feite volgen de liederen de gang van zaken en vertegenwoordigen een brok politieke geschiedenis met de nadruk op het Daensisme. Maar tezelfdertijd geldt alles wat volgt ook voor de andere partijen, die in het laatste kwart van de negentiende eeuw bedrijvig waren.

Weerbaarheid van het lied

We zullen hier bijgevolg het Daensisme trachten te belichten vanuit een heel andere hoek dan we gewoon zijn. Aan de hand van liederen, die toen zo intens gezongen werden en vaak als enige weermiddel tegen de conservatieve katholieken gebruikt werden, zullen we de weerbaarheid van de Daensisten aantonen. Zoals steeds vertolkt het volkslied ook hier het gemoed van de innerlijke mens en het omvangrijke materiaal dat voorhanden is, wijst er duidelijk op dat men er gretig gebruik van gemaakt heeft. Natuurlijk grepen de tegenstrevers ook naar hetzelfde wapen om de Daensisten van antwoord te dienen en dit met tientallen liedteksten als resultaat.

Het liedgoed over de desbetreffende feiten vertolkt op de meest treffende wijze de politieke stromingen op het einde van de negentiende eeuw en weerspiegelt de atmosfeer eigen aan een politiek geladen periode zoals men er maar weinig gekend heeft. Het lied over het Daensisme hangt een tijdsbeeld op zoals weinigen het kunnen uitdrukken of beschrijven. Het zijn kronieken, die elk een schakel vormen in de politieke sfeer van honderd jaar geleden.

De strijd van de Daensisten was al even politiek getint als die van de andere partijen, maar met dit verschil dat het alleszins een eerlijke reactie was, gericht tegen de overdreven wantoestanden op sociaal gebied waarvan zij het grootste slachtoffer waren. Ondanks de verwijten en tegenkantingen van hun tegenstanders bleef men de christelijke ideologie trouw. Het Daensisme heeft talrijke volksmensen ontwikkeld tot heroïsche figuren, die later zelf 'monumentaal' ver-
eeuwigd werden. Alhoewel zij het groen kozen als partijkleur zijn ze geenszins de voorlopers van de huidige 'groenen'. Het ging hoofdzakelijk om de lotsverbetering van de arbeiders en juist daarom kregen zij de aanhang van hen die slafelijke arbeid verrichtten en zich daarom onder één vlag schaarden.

De Groene Vlagge

*Gegroet, o groene vlagge!
Gegroet, o werkersvaan!
Gezegend zij de dag
Als g'ons zult vorengaan;
Wanneer wij zullen vragen
Ons recht en broodgewin,
En voor onz' oude dagen
Een steun voor 't huisgezin.*

Refr.:

*O groene vlag, o kleur der weide,
Hip, hip hoera! hip, hip hoera!
Wij zullen strijden aan uw zijde
Hip, hip hoera! hip, hip hoera!*

*Ontplooï uw breede vouwen
Over gansch de werkersklas
En wil den moed herbouwen
Zooals hij vroeger was!
Geef ons de kracht der dappren
Die op ons Kortrijks Groeningervein
De vrijheidsvlag deden wappren
En doodden 't valsche venijn.*

*Gij brengt ons aan de zege
Gij maakt ons volk weer vrij
En leidt ons op de wegen
Der nieuwe maatschappij.
Aan u ons bloed, ons leven,
Wij verlaten nooit uw zij!
Wil ons verlossing geven,
Helpt ons uit de slavernij!*

*Schaart u onder ons vaandel
Verwerpt het slavenjuk,
Wordt allen demokraten,
Als lafaards niet gebukt!
Vereenigen wij ons krachten,
Dan zijn wij vrij en sterk,
Om 't onrecht te versmachten
En loonen voor ons werk! (2)*

Charles Woeste de boeman

Met de deeltijdse parlementsverkiezingen van 1894 en de gemeenteraadsverkiezingen in hetzelfde jaar brak de strijd tussen de conservatieven en de christendemocraten voor goed los. De 'scheurmakers' luidden een nieuwe politieke

(2) Vanden Bruele-Daens, *Verzameling van de schoonste en de nieuwste Volksliederen der Christene Volkspartij*, Denderleeuw, p. 7-8.

beweging in met het centraal punt de Aalsterse regio waar de meeste aanhangers van het Daensisme te vinden waren.

Reeds maanden vóór de verkiezingsdatum van 14 oktober, begon men elkaar al te bekampen op een weinig beschaafde manier. Het was in feite een aaneenschakeling van scheldpartijen om elkaar te bekladden en zelfs persoonlijke veten te beslechten; zo werd het soms, in zekere zin, een weinig eerbare strijd waarbij niemand bespaard bleef. Men noemde uitdrukkelijk namen van personen, die men viseerde, zonder enig ontzag voor wie dan ook. De politieke literatuur leert ons dat de onderscheiden partijen in niets voor elkaar moesten onderdoen. Als voorbeeld stellen we hier een feit voor uit de Sint-Jobstraat te Aalst waarbij een aanhanger van de Daenspartij beschuldigd werd zijn gezin achtergelaten te hebben en "zijne vier kinderen aan de openbare liefdadigheid achterlatende. De nieuwe groene held is niemand anders dan Leopold De neef, bijgenaamd Polle de Laber, weduwenaar, verkooper des zondags aan onze Sint-Martinuskerk van de gazette 'Het Land van Aalst' en 'De Werkman'".

Er ontsponnen zich oeverloze polemieken, die meestal ontaardden in scherpe scheldpartijen en vaak in valse beschuldigingen wat soms tot processen leidde als men van oordeel was dat zijn 'eerbaarheid' geschonden werd. Alle partijen deden er aan mee en het kon soms zo erg zijn dat één enkele polemiek maanden duurde. Naarmate de verkiezingsdatum naderde, werd het des te erger en de tweestrijd tussen conservatieven en democraten werd ook wel eens door een derde partij uitgebuit.

Voor 't Land van Aalst

Wijze: Van 't looze Visschertje

*Wanneer de kiezing nadert
Is ieder wolf een lam - ja lam,
Dan wordt de woeste Woeste
Als poedelhondje tam - ja tam.*

Refr.:

*Met zijnen papsmoel, met zijnen japsmoel,
Met zijnen paapkop, met zijnen aapkop,
Met een paar rosse, met een paar vosse,
Met rosse vossesteerten aan.*

*Maar boerken wacht uw ganzen
Als hij de passie preekt - ja preekt,
Wanneer hij om uw stemme,
Voor 't zwarte leger smeekt - ja smeekt.*

*Laat woeste Woeste preeken,
In eene woestenij - hoort mij,
Het joodsche ras kan liegen,
En foppen is daarbij - daarbij.
In 't land der schoonste ajuinen,
Is hij de grootste ajuin - ajuin,
De slimste volksbedrieger,
Al draagt hij kap noch kruis - ja kruis.*

*O Aalsternaars! Zendt hem wandlen,
En 't goedje van zij soort - ja soort,
De hartsvriend van Peer Goossens,
De jood moet over boord - ja boord. (3)*

(3) *Het Laatste Nieuws*, 26 aug. 1894, bijv., p. 3.

Het nieuwe kiessysteem, in 1894 ingevoerd, was alleszins niet zo eenvoudig in zijn 'meervoudig' stemrecht. Zo hadden de kiezers van vijftiengintig jaar af recht op één stem meer, maar zij die op 1 september 1894 nog geen dertig jaar

waren, konden alleen voor de Kamer stemmen. Bepaalde categorieën van de maatschappij konden meerdere stemmen uitbrengen naar gelang de status van het individu. Vele kiezers kenden in feite het systeem nog niet, maar ze werden graag voorbereid door stemmenrondselaars. De partijen kregen uiteraard de steun van de pers, die zich zelfs tot gratis propaganda liet verleiden. Het conservatief gerichte 'Fondsenblad' was graag bereid om uit te leggen hoe ze moesten stemmen: "Voor de katholieken met het wit rondeke in het zwart vierkantje zwart te maken boven de namen der katholieken". Duidelijkheidshalve voegde men er aan toe: "Zij staan op de eerste kolom links, onder nummer één".

Deze wijze van stemmen was nog altijd te wijten aan de traditionele houding van Ch. Woeste, die te Aalst een enorme politieke rol heeft gespeeld als tegenkandidaat voor de Daensisten. Dit is dan ook een van de belangrijkste redenen waarom zijn persoon zo vaak het voorwerp van politieke scheldpartijen was. In de liederen betrachtte men hem als politieke figuur te doen verdwijnen. Woeste bleef in de gehele periode van het bloeiend Daensisme de kop van jut.

12. Charles Woeste (Archief J. De Vuyst).

Vaarwel aan Woeste

Rolt uw matten,
 Woeste ratten,
 Die het land van Aalst afloopt,
 Niet te kniezen,
 Pakt uw biezen,
 Lang genoeg hebt ge ons gestroopt.

Al te lange, Woeste,
 Woeste slange,
 Speelt gij hier den hipocriet,
 Van uw grillen,
 Wij niet willen,
 Uwven haring brand hier niet.

Groene pauzen,
 Roomsche smauzen,
 Hebben wij niet meer van doen,
 Al uw praten
 Kan niet baten,
 Want de druiven zijn te groen.

Schoolverwoester,
 Niemand koester,
 Nog voor uw de minste hoop,
 Van uw zetel
 In den ketel
 En de lach toe op den hoop.

Woeste pater,
 Rosewater
 Kan u troosten in uw leed,
 Knoop een koord u
 Om het lijf nu,
 Draag een haren boetekleed.

Elkeen kiest er,
 Voor een priester,

*Daens, de man van eer en recht,
Zoo komt boontjen
Om zijn loontjen,
Lijk het Vlaamsche spreekwoord zegt. (4)*

De 'Stad Ninove' werd tijdens deze verkiezingen als het officiële orgaan van Ch. Woeste beschouwd en men deinsde er niet voor terug om kwetsende artikels te publiceren. Zelfs 'Het Laatste Nieuws' vond het ongepast toen een lied in dit blad gepubliceerd werd over advocaat De Backer. Men vond het schandalig en eervolend en daarentegen beschouwden de liberale tegenstanders pastoor Daens niettemin als een onberispelijk priester "die er aan de lichtgelooovige, snulachtige boeren voorgesteld wordt als een droeven schavuit". Ter illustratie bewijst het spotlied over De Backer de 'christelijkheid' van de toenmalige katholieken:

*Beziet zijn rossen knevel,
'k Zeg dat men op gee' gevel
Zoo'n schoonen schilderen kan
De snelle vent
Zoo pront, zoo djent
Is krist'lijk zonder end,
Die slimme rat,
Zoo fijn, zoo plat,
Krijgt 'nen stamp van achter in zijn gat!*

Maar in feite tilden de betrokkenen niet zo erg aan dergelijke scheldwoorden en voor hen was het een gelegenheid om van antwoord te dienen. Uiteraard moesten Woeste en zijn aanhangers het ontgelden en het lied was tevens propaganda voor de nakende verkiezingen. Een groot gedeelte van de volksmensen stelde zijn hoop in het Daensisme en wilde niet weten van een Franssprekende, die alleen naar Aalst kwam als tegenzet voor het succes van het Daensisme.

Woestiana

*Gij wordt gemeten met de maat
Waarmee gij and'ren hebt gemeten;
Gij wierpt de leeraars op de straat,
En wordt nu zelf op straat gesmeten.*

*Het spreekwoord zegt: 'Wie putten maakt
Voor and'ren, stort er zelf in neder'.
De Woeste kreet door u geslaakt
Van: 'Qu'ils s'en aillent' schalt nu verder.*

*Maar thans op een beet'ren toon:
Een priester van den echten stempel
Treedt op, als wreker van dien hoon
En drijft de woestaards uit 's lands tempel.*

*Moed, pastoor Daens! De zegepraal
Bekroone en loone uw eerlijk pogen!
Heil, volksman, vlaming! weg den waal
Die tien jaar lang ons heeft bedrogen. (5)*

De liberale partij maakte gretig gebruik van de scheuring bij de katholieken en hun wedijver met de Daensisten. Voor de liberalen betekende het een voordeel tijdens de verkiezingsstrijd en dankzij de verdeeldheid bij hun tegenstanders hoopten zij het overwicht te verkleinen. Daarom gebruikten zij de ruzies tussen de aanhangers van Woeste en van Daens als wapen voor hun eigen kiespropaganda. Zo maakte men o.a. kritiek op het feit dat de Aalsterse katholieken, toen ook 'Pekens' genoemd, priester Daens verweten meetings te geven in "danskoten" terwijl ze moesten vaststellen dat Van Wambeke bij een "orgelbaas" om zijn stem ging bedelen voor de ballotering.

(4) *Het Laatste Nieuws*, 13 oktober 1894, bijv., p. 1.

(5) *Idem*, 23 sept. 1894, p. 2.

13. Monument op het dorpsplein te outer (Ninove).

14. Monument op het dorpsplein te outer (Ninove).

Een laatste maal richtten zij zich tot de kiezers van het land van Aalst om voor de Daensisten te stemmen voor de deeltijdse verkiezingen. Daarom haalden ze nog eens alle argumenten aan om de kiesgerechtigden te overtuigen van al hetgeen op het spel stond. Niet iedere geestelijke volgde de raad van zijn overheid, want men steunde zich op de uitspraak van Mgr. De Hailez, hoogleraar te Leuven, die eens beweerde: "De Christene Volkspartij zal de redding zijn van ons vaderland". Dit wakkerde de strijd lust nog aan en gaf aanleiding tot een van de talrijke strijdlieden.

Strijdlid der Demokraten

Stemme: De Vlaamsche Leeuw

*Een volk is opgekomen
Nu sedert korten tijd,
Dat moedig, zonder schromen,
Voor boer en werkmán strijdt.
Vooruit, o dappere Vlamen,
Wij volgen uwe baan,
Wij zullen 't nooit ons schamen
Aan uwe zij te staan.*

Refr.:

*Zij zullen ons niet temmen,
Zoolang het groene vaan
Der Christene demokraten
In Vlaanderen zal bestaan.
Men komt ons uit te schelden,
Voor ketters, schismatiek,*

Omdat ons moedig helden
Gaan spreken aan 't publiek.
Wij lachen met hun reden
En blijven katholiek,
Wij worden nooit geen leden
Der Sociales kliek.

Voor al de tegenspoeden,
Die wij op onze baan,
Van langs om meer ontmoeten,
Die blijven wij niet staan.
Wij blijven trouwe mannen
Van priester Daens, den held,
Al wil men hem verbannen
Verdrukken met geweld.

Gelijk zij ons bespotten
En verwenschen ons bestaan,
Zoo hebben het de Joden
Met Jezus ook gedaan.
Z'hebben hem uitgegeven
Voor valschen predikant,
Zoo handelt men nu heden,
Met ons hier in ons land.

Tot schande van hun strijden
Heeft dan het joodsch gespuis,
Jezus, na lang lijden,
Doen sterven aan het kruis.
Doch 't kon hun al niet baten,
Zijn Leering bleef bestaan,
En met de demokraten
Zal 't zeker eender gaan. (6)

De liberale partij had een draai genomen en was zedelijk verplicht om hun kartelgenoten op te hemelen voor de gemeenteraadsverkiezingen. De scheuring was voordelig in het Aalsterse, wat niet altijd het geval was in andere streken van het Vlaamse land. In de streek van Aalst hadden ze toch de kaart van de Christene Volkspartij getrokken en men mocht bijgevolg dit kiezerskorps niet voor de borst stuiten. In plaats van priester Daens te bekampen, werd hij in de liberale pers opgehemeld met de hoop het overwicht van de conservatieve katholieken te breken.

Op het vlak van de pers was het meestal een verbeterde strijd tussen de twee Aalsterse streekbladen, de katholieke 'Denderbode' enerzijds en de Daensistische 'Werkman' anderzijds. Telkens een bepaalde gebeurtenis plaats had, werd ze aangedikt, opgehemeld of afgebroken en misbruikt naar gelang de omstandigheden of het belang van de eventuele partij.

Zo werden op een nacht, in september 1894, talrijke ruiten verbrijzeld in het klooster te Mere. Alhoewel de dronken daders onbekend waren, werd de schuld toch op de aanhangers van het Daensisme geschoven. De baldadigheden werden beschouwd als de "eerste vruchten der meetingskens van de Christene volksfopperij". (7)

Het verkiezingsjaar 1894 droeg alleszins een speciale stempel wegens de hevige strijd, die gevoerd werd tussen de conservatieve partij van Woeste en Van Wambeke enerzijds en deze van het Daensisme anderzijds. Deze laatsten werden als "scheurmakers" bestempeld. Niet alleen om hun andere ideeën waren ze grote vijanden van de "bevreemde" katholieken, maar ook omdat dit een verzwakking voor Woeste en anderen tot gevolg had. Dit verliep dan in het voor-

(6) Liedblad gezongen door J. Miers.

(7) *De Denderbode*, 13 sept. 1894, p. 2.

deel van de liberalen, die de onderlinge tweestrijd op hun manier uitbuitten. De vorming van een kartel te Aalst, tussen Daensisten en liberalen, bevorderde geenszins de 'Koude Oorlog' en na de verkiezingen van 9 december 1894 schreef het partijblad weinig lovenswaardig over dit politiek verbond: "Nu heden dat de mannen van Chipka openbaarlijk samenspannen met de liberalen, in een woord, met gansch den geuzenboel, zal het, denken wij, ook niet ongepast zijn te herinneren hoe die zelfde mannen hun bondgenoten van heden, in vroegere tijden afschilderden. Wij willen dus een liedje laten volgen ter gelegenheid onzer laatste gemeenteraadsverkiezingen door Chipka uitgegeven". (8) Met 'Chipka' wordt een wijk van Aalst bedoeld, die gelegen was tussen de Molenstraat en de (oude) Dender. Hier was de drukkerij van Pieter Daens gevestigd, het bolwerk van het Daensisme. In het bedoelde lied werden de liberale nog als vijandige geuzen afgeschilderd, maar dit was geen beletsel voor kartelvorming.

15. Borstbeeld priester Ad. Daens
Priester Daensplein, Haaltert (Ede).

16. Monument priester Ad. Daens
Priester Daensplein, Haaltert (Ede).

Kiezingslied

*Wij kennen de knepen der geuzen wel,
In 't liegen alleen zijn zij meester en fel,
wij weten het zeker: hun Geuzenbedrijf,
Zocht ons te verdueren naar ziel en naar lijf,
Neen, neen, o mijn vrienden, t' en kan toch niet zijn
Wij kiezen geen geuzen, dat is te gemein.*

*Zij geven zich uit voor mannen van 't licht,
Rechtvaardig bestieren, dat noemen zij plicht,
Maar komen z'op 't stadhuis, de lichten zijn uit,*

(8) Idem , 23 dec. 1894, p. 2.

*Zij maken hun foeffen en deelen den buit.
Neen, neen, o mijn vrienden enz.*

*Zij spreken van voorspoed en afslag van last,
Maar komen zij boven, dan is het gepast,
Beloften verdwijnen, een grijpsvogelkliek,
Zit aan uwe zakken en gij in den strik.
Neen, neen, o mijn vrienden enz.*

*Wij kennen geen schnering of geen Kandidaat,
Die onder het vaandel der Eendracht niet gaat,
Het Sterreken, Vrienden, in 't voerkantig zwert,
Het ôken daar dooden, dat is naar ons hert.
Neen, neen, o mijn vrienden enz.*

*Voor 't sluiten, o Geuzen, wij zeggen beleefd,
Een Burger van tsefs u zijn stemmen niet geeft,
Beloften en dreigden, 't is al voor den Pruis,
En zondag aanstaane, ge krijgt uwe buis.
Neen, neen, o mijn vrienden enz.*

Ontstaan van een lijflied

Zoals elke partij geïdentificeerd wordt met een kleur, hadden de Daensisten zich het groen toegeëigend. Het was gegroeid uit de groene partijvlag, die ze op elke meeting meedroegen. Ook werd er gebruik gemaakt van een groene strik. Deze elementen waren tevens voorwerp van een liedtekst, die tot het lijflied van de Daensisten zou uitgroeien.

Wegens de onophoudelijke heibel tussen katholieken en Daensisten en wegens het feit dat een priester de sociale wantoestanden, waarvoor in werkelijkheid de katholieken mede verantwoordelijk waren, had aangeklaagd, werd priester Daens in het voorjaar van 1895 bij de Paus te Rome ontboden om het conflict te bespreken en naar een oplossing te zoeken. De aanhangers van Daens stelden hoge verwachtingen in deze ontmoeting en hoopten dat de Kerkvader begrip zou tonen voor het optreden van zijn dienaar. Waar men op rechtvaardigheid rekende, kwam de man met een ernstige desillusie terug, want zelfs de strijd voor een beter bestaan van de arbeider kwam niet eens aan bod. Meer nog, de Paus verleende zelfs geen audiëntie aan priester Daens. Ondanks de vernedering bleven zijn kiezers trouw aan de christelijke ideologie en ondanks de ontgoocheling kwamen honderden aanhangers Adolf Daens geestdriftig verwelkomen te Aalst. De naïeve voorvechters bleven geloven in een rechtvaardige strijd en het was in die periode dat Franciscus De Rouck uit Kerksken het onsterfelijke lied van 'De Groene Strik' schreef. Jarenlang werd dit het slotlied van elke meeting in cafés, bij manifestaties en andere bijeenkomsten.

Het lied van den Groenen Strik

*Kom, lieve Vrienden, wil ons hier omringen,
Zet u wat neer bij ons, op uw gemak,
Tot ons verzet zullen wij samen zingen
Waarom wij dragen een groen lint op onze frak.
Als eene vrucht begint te bloeien
Dan is zij jeugdig en toch zoo groen,
Ons nieuwe partij moet alzo aangroeien,
Daarom hebben wij 'ne groene strik vandoen. (bis)*

*Het vrouwvolk mag er ook een striksken dragen
Van schoon lint, al op hun beste kleed,
De andere staan niet in ons behagen,*

Want zij en worden van ons ook niet geëerd;
Zij mogen hier met ons niet mede wandelen
Langs bosch en velden, al in het jeugdig groen,
Zoo zingen wij al met malkander,
Daarom hebben wij 'ne groene strik vandoen. (bis)

Naar Aspelaer zullen wij promeneeren
Bij de muzikantjes zoo proper en zoo net
Naar Oultre zullen wij gaan marcheeren,
Al te samen bij onzen braven smid,
Die ons zal groeten met eerbied en fatsoen,
Naar hem zijn toch al ons verlangen
Daarom hebben wij 'ne groene strik vandoen. (bis)

Er zijn er ook die niet en doen dan liegen,
Tot bij de Paus te Rome, in die Stad,
Zij zouden geerne onze Paus bedriegen,
Maar zij die kregen daar ferm op hun frak.
De Paus heeft alles ondervonden,
Dat zij komen liegen als een kapoen,
Ons nieuw' partij blijft ongeschonden,
Daarom hebben wij 'ne groene strik vandoen. (bis)

Ziet Priester Daens, hij kan zooveel verdragen
Voor 't geen hij strijdt en voor eenieders dank
Zij zullen het later wel beklagen
Die affronteeren zoo eenen braven man.
Vivat Pastoor Daens! met eerbied en fatsoen.
En laat ons al te samen dansen, springen,
Daarom hebben wij 'ne groene strik vandoen. (bis)

17. Grafmonument van de familie Daens op het kerkhof te Aalst

18. Grafmonument van de familie Daens op het kerkhof te Aalst

Samen in de strijd

Het staat vast dat het Daensisme zich in een zeer korte tijd ontpopte tot een 'populaire' partij, die nodig was om vooral de mensen, die zichzelf niet konden verdedigen, bij te staan. Het voortdurend groeiend succes dankte men aan enkele voormannen, grote en klein persoonlijkheden, die zich belangeloos ingezet hadden voor het lot van de arbeider, voor de minst bedeeden uit de maatschappij.

Op dat gebied was Pieter Daens, uitgever van 'De Werkman' en broer van priester Adolf, toonaangevend. Pieter Daens en priester Adolf begaven zich onder het volk, dat hun gevoerde politiek steunde en zichzelf gesteund voelde in de strijd voor lotsverbetering. Op hun beurt lieten ze hun sympathie blijken en weldra ontsproten talrijke liederen uit hun 'verlichte geesten'. Deze volkspoëten brachten, via het lied, hulde aan de gevierde politieke leiders. Vooral Pieter Daens kreeg een groot deel van deze sympathiebetuigingen, vermits hij toch rechtstreeks betrokken was bij de gebeurtenissen als uitgever van hun partijblad en als man die meetings gaf en het volk voorlichtte. Hij was de draaispil in Aalst en omliggende en tevens geliefd omdat het volk voelde dat hij de heersende wantoestanden durfde aanklagen.

Hulde aan Pieter Daens

*Gegroet, o Pieter Daens, gegroet;
Gij volkstribuun door ons verkozen;
Gij die een werk verricht met moed
Dat onze vijanden doet blozen.
Gij die voor Vlaamsche arme volk,
Uw' stem ter Kamer durft verheffen;
Gegroet, o Daens gij trouwe tolk
Uw werk dat kan niemand beseffen. (bis)*

2.

*Met moed strijdt gij reeds jaren lang
Voor 't welzijn van het arme Vlaand'ren
Van lastertaal zijt gij niet bang
Uw waarheidswoord slaat die aan spaand'ren
Veel lijden hebt gij reeds ontmoet
Zooals de ons ontrukte helden
Daarvoor, o Daens, wees diep gegroet
Uw' daden zijn niet te vermelden. (bis)*

3.

*Zooals uw broeder Priester Daens
Zijt gij het arme volk genegen
Gij mint uw taal, het edel Vlaamsch
En laat het klinken langs de wegen
Onder den leus voor God en Volk
Plant gij ons zuivere groene vane
Gegroet, o Daens gij trouwe tolk
Gij weet de ware Weg te banen. (bis)*

4.

*Leef lang, o Daens, het is den wensch
Van alle ware Demokraten
Opdat gij voor den slaafschen mensch
Uw plechtig woord mocht dreunen laten
Gij strijdt reeds jaren lang voor hem
Voor den verdrukten armen zwoeger
Daarvoor het klinke hier met klem
Lang leve Daens, onzen weldoener ! (bis) (9)*

(9) Een lied van Sander De Vos, gedicht in december 1913: *De Volkswil*, 1914, nr. 1, p. 4.

In de galerij van het Daensisme mag zeker Hector Plancquaert niet ontbreken. Hij wordt beschouwd als de grondlegger van het Daensisme en de steunpilaar in moeilijke tijden. Hij werd in 1863 te Wortegem geboren, maar na zijn ballingschap aan de Bodensee wegens flamingantisme, kwam hij zich in 1929 bij zijn Ceuterick te Outer vestigen. In 1894 fungeerde hij op de eerste Daensistenlijst in het arrondissement Aalst waar Adolf Daens toen verkozen was voor de Kamer. H. Plancquaert was samen met de gebroeders Daens, Aloïs De Backer, Frans Lambrecht, Prosper De Pelsmaker, Dr. Van De Velde, priester Fonteyne en anderen de spil en de motor geweest van het stuwende Daensisme. H. Plancquaert was wel de meest dynamische. Daarnaast bezat hij nog andere kwaliteiten als literator. Naast de tien toneelstukken en de twee romans schreef hij talloze politiek gerichte artikelen en verzorgde op dit gebeid een eigen weekblad 'het Recht'. Als flamingant en ware christen democraat heeft de man uit Outer zijn gehele leven gestreden voor een ideaal dat het volk uit zijn omgeving tot een beter lot moest verheffen. In een lied werden zijn daden en doelstellingen opgehemeld waarbij vooral zijn strijd om een zetel in het parlement te veroveren, centraal stond.

Aan Hector Plancquaert

*Een Vlaming wel gekend
Voor goed werk en talent
Van iedereen geacht
Die 't volk tot welstand bracht
Komt weer op onze lijst
Hetgeen ons klaar bewijst
Dat d'oude Vlaamsche leeuw
Hier weer bij ons herrijst
Met Pieter Daens te gader
Strijden zij naast elkaar
Om het volk te bevrijden
Van zijnen last zoo zwaar*

Refr.:

*Op! Ten strijd!
Eene nieuwe tijd
Is voor ons aangebroken
Het vuur is aangestoken
Van noord tot zuid
De stormklok luidt*

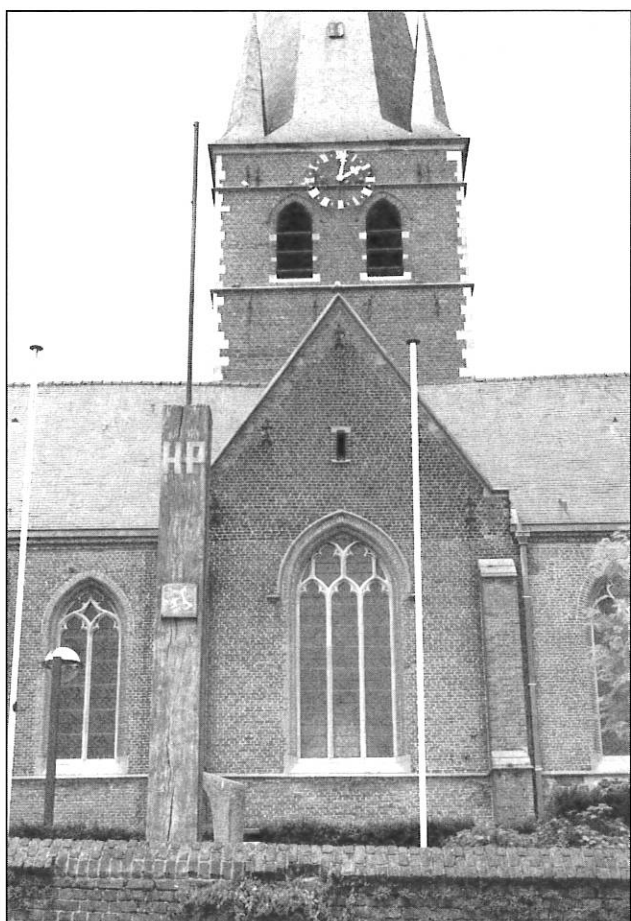
*En Plancquaert drijft Bethune de
Kamer uit
Omdat Hector zich door geen geld
Of woestenij liet temmen
Zal ieder voor de leeuw van
Vlaanderen stemmen*

*Nu onzen vriend Plancquaert
Weerom met ons vergaart
En weer staat aan ons zij
De man van vroeger tij'
Hij gaat hier weer gezwind
Ten strijde door storm en wind
En wordt nog meer van ons*

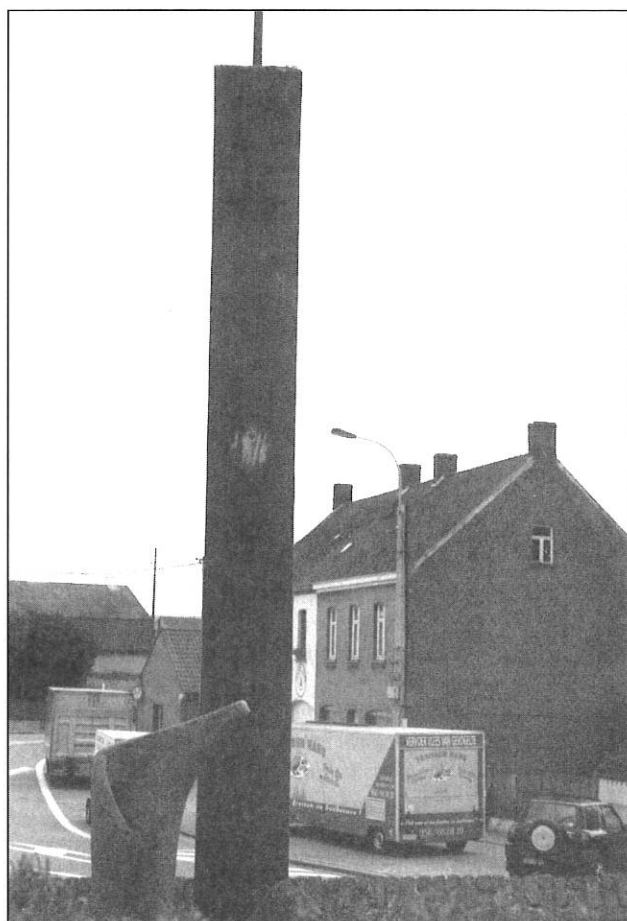
*Uit heel ons hart bemind
Hij zal uit al zijn krachten
Strijden met kracht en vuur
Het is voor d'ou bewaarders
Het groot vergeldingsvuur*

*Nu volk van stad en dorp
 Voor wien Planquaert komt op
 Te samen met Pieter Daens
 Sluit u rond hen in krans
 Schaart u rond onze vaan
 De zegedag komt aan
 Wijl onze leiders groot
 Voor ons op 't voorplan staan
 Betuigt maar zonder pramen
 Ter stembus uwen dank
 Want Planquaert zal ter Kamer
 Spreken als Daens heel vrank*

*Nu vrienden gaat op 't lest
 Doen wij te saam ons best
 Als wij ter stembus gaan
 Denken w' op Planquaerts naam
 Hij zal in triumfant
 Tot d'oukens hunne schand
 Ons rechten al doen gelden
 Hier in belgenland
 Wij zingen: leve Planquaert
 Zijn zetel staat gereed
 Ja, ja hij moet er in
 Daarop doen w'onzen eed*

19. Monument Hector Planckaert te Wortegem.

20. Monument Hector Planckaert te Wortegem.

Een andere verdienstelijke figuur uit het Daensisme was priester Fonteyne, die in West-Vlaanderen de nieuwe politieke stroming op gang bracht. Geboren in Houtem, bij Veurne, op 1 maart 1856, werd hij, als zoon uit een groot arbeidersgezin, in 1883 tot priester gewijd. In hetzelfde jaar benoemde men hem tot kapelaan te Aartrijke en vervolgens in Tielt, Brugge en Zarren.

Toen hij nog kapelaan was in Brugge profileerde hij zich tot een fervente verdediger van de Vlaamse sociale gemeenschap. Net zoals de Daensisten brak hij met het conservatief politiek katholicisme om andere idealen na te streven. Toen hij zijn post in Zarren verliet om een plaats te bezetten op de lijst van de christen democraten in Antwerpen, werd hij door bisschop Waffelaert geschorst. Samen met priester Daens werd hij door het Vaticaan veroordeeld en tegengewerkt wegens zijn 'subversieve' houding. In Antwerpen mislukte zijn poging om een zetel te bemachtigen, doch in Brugge boekte hij later meer succes. Tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1911 behaalde hij er met zijn partij vier zetels. Het jaar daarna vormde hij een kartellijst met socialisten en liberalen voor de parlementsverkiezingen en kon hij eindelijk een zetel in de Kamer bemachtigen.

Ook al sprak hij daar overwegend in het Nederlands, toch ontpopte hij zich na de Eerste Wereldoorlog als een volgzame patriot. In tegenstelling tot de Daensisten stelde hij zich zelfs vijandig op tegen de Vlamingen. Hij sprak zich o.a. uit tegen de vernederlandsing van de Gentse universiteit en koos meestal de zijde van Vlaamshatende individuen. Dit lag wellicht aan de oorzaak dat (priester) Fonteyne in 1919 niet herkozen werd, waarna hij uit de Belgische politiek verdween. Hij week uit naar Algerije waar hij op 4 juli 1923 overleed.

Niettemin werd ook hij, in de strijderperiode wellicht, met een huldlied vereerd en werd zijn persoonlijkheid opgehemeld. Dit bleek dan toch wel voorbarig te zijn geweest aangezien hij na enkele teleurstellingen andere idealen diende.

Hulde aan Priester Fonteyne

*Hier in ons donk're Vlaandern
Kwam een man met moed
Trots, haat en nijd van d'and'ren
Werkte hij steeds voor 't goed.
Hij kwam het volk opbeuren
Dat in de slaavernij
Vol droefheid zat te treuren
Hij kwam en maakte het vrij.*

*Refr.:
Priester Fonteyne
Dat is de man
Heelt smart en pijnen
Zooveel als hij kan
Hij zal ons redden
Uit de slaavernij
Hem moeten wij hebben
Hij maakt Vlaanderen vrij*

*Trots al de laster en de logen
van de Concordekliek
Waarmee ze 't volk bedrogen
Fonteyne moest te niet
Maar lasteren kon niet baten
't volk rechtte fier den kop
't Kwam zijn verdrukker 't haten
En het gaf hen den klopp*

*En laat ze nu maar liegen
't Lasteren dat staat hen vrij
Zij zullen zich bedriegen
Kloek staan wij zij aan zij
Want naar de Kamers henen
Is den Volkspriester gegaan
't Onrecht moet zijn verdwenen
Plaats voor de groene vaan. (10)*

Het jaar 1896 was voor de partij van priester Daens het jaar van processen: één tegen Eeman en Denayar en twee tegen de uitgever van 'Den Denderbode', Van de Putte.

In hetzelfde jaar had een katholieke groep van Aalst een pop gemaakt, die de figuur van priester Daens voorstelde en ze openbaar verbrand. Een andere identieke pop hadden ze aan een vlaggenstok gehangen in een herberg. Dit scenario was in verschillende dorpen merkbaar en wees op de politieke zeden en gebruiken van toen die weinig sereen waren. Thans manifesteert men zich echter op een andere manier en of dit beter is laten we in het midden.

Aanhangers van de Daenspartij trokken hierop naar de bewuste herberg, haalden de pop naar beneden en brachten ze naar de Daensvesting op het eiland 'Chipka'. Daar werd de 'trofee' tentoongesteld en vrij vlug was er een volksdichter uit hun rangen die een passend liedje maakte, waarin de "Woeste daden" werden afgekeurd. Het was een van de talrijke gelegenheden om elkaar met scherpe bewoordingen door het slijk te trekken, ondanks hun wederzijdse 'christelijke principes'.

*Schande aan u, o woeste mannen
Vreest ge niet van God de straf,
Gij die Daens zoo wilt verbranden,
Gij die de soutane gaf?
Vreest ge niet de wraak des Heeren?
Vreest ge niet de straf van God?
Gij die met zijn dienaars kleeren
En uw christen broeders spot. (11)*

Dergelijk gebeuren zal een bepaalde invloed gehad hebben op de beslissing van de toenmalige burgemeester van Aalst, Gheeraerts, die aan de plaatselijke politie opdracht gaf om het zingen van "gemeene en walgelijke liederen" te bestraffen. Vooral de kortere straatliedjes waren van een laag peil op het vlak van de zedelijkheid. Het was bovendien beschamend dat er meestal "een vuile en taal en gebaren" mee gepaard gingen, dit in bijzijn van kinderen. Deze laatsten waren maar al te vlug geneigd om ze na te zingen. De liederen in kwestie waren geen stichtend voorbeeld voor de jeugd want "veel al werpen die gezangen de eerste zaadjes der goddeloosheid in het hert die op lateren leeftijd ontkiemen. Waar de jeugd zulke verderfelijke gezangen te hooren krijgt, moet op den duur het zedenbederf zich verspreiden en, men weet het, zedenbederf leidt tot verval". (12)

Blijkbaar vonden de meeste politiciers het optreden van de Aalsterse burgemeester een aanvaardbare maatregel, alhoewel sommige liberale voorvechters het liever bij het oorspronkelijke hielden. Trouwens, de polemieken zouden nog jaren duren, want bij iedere verkiezing spaarde geen enkele partij haar tegenstanders, ook al ging het er soms wat beschaafder aan toe. Maar zolang als het Daensisme in Aalst als politieke partij in de arena trad, zouden vooral de beide christelijk gerichte partijen elkaar tot het uiterste bekampen. Voor de Daensisten was Ch. Woeste nooit welkom in Aalst en dat liet men te pas en te onpas horen.

(10) Verzameling J. De Vuyst.

(11) Luc Delaforterie, *Pieter Daens*, p. 100.

(12) *De Denderbode*, 8 maart 1896, p. 2.

Woestiana,

Wijze: Mon ami Pierrot

Woeste kreten schallen
Over 't Hoppeland
Helpt ons of wij vallen
Met den neus in 't zand.
Woeste smeekt en jammert
Burgers, werkman, boer,
Helpt! Van Wambeek stammert
Van chaque son tour.

Saedeleer, Verbrugge,
Drent'len droomend rond,
Met gebogen rugge
Blikkend naar den grond
Schijnbaar spelden zoekend
Maar in zoet akkoord
Pastoor Daens vervloekend
Die hun ruste stoort.

Woeste schoolverwoester
Wie had er ooit gezegd
Dat er zulk een oester
U was weggelegd
Gij, weleer zoo machtig
Kwade geest van 't land
Valt nu, sukkelachtig
Door de ajuinenmand!

Want geen Aalstenaar kiest er
Wees daar zeker van
Dan voor Daens, de priester
Daens is onze man
Geuzen, klerikalen
Allen hand aan hand
Daens doen zegepralen
Voor 't geluk van 't land. (13)

Maar in het andere kamp zat men evenmin stil en stonden volksdichters klaar om van antwoord te dienen en de literaire aanval af te slaan. Het was een rampzalige klap voor de katholieke partij, want de 'scheurlijst' van het Daensisme kostte hun een enorm groot aantal stemmen en het daarmee gepaard gaande zetelverlies in het parlement. Het is dus niet verwonderlijk dat men priester Daens symbolisch aan de galg hing en hem in het graf wenste. Toen het wat minder ging met de 'scheurpartij' was het een gelegenheid om de dromen van de 'Woestianen' te verkondigen.

Aan Donchke

Donchke, Donchke waar is uw geblaf?
Waar is uw geblaf? (2x)

Donchke, Donchke komt er slecht van af
Komt er slecht van af. (2x)

Donchke, Donchke ligt nu in het graf
Ligt nu in het graf. (2x)

Donchke, donchke dat gaf ne pardaf
Dat gaf ne pardaf. (2x)

Donchke, donchke dat is uwe straf
Dat is uwe straf. (2x) (14)

(13) *Het Laatste Nieuws*, 29 sept. 1894, p. 2.

(14) *De Denderbode*, 2 aug. 1896, p. 2.

De strijd tussen katholieken en democraten was in feite een krachtmeting tussen notabelen, industriëlen en geestelijkheid enerzijds en de gewone volksmens anderzijds. De kartelvorming met de liberalen, een vooruitstrevende partij, werd de Daensisten kwalijk genomen en ze werden op één lijn als 'geuzen' bestempeld. Maar dank zij het Daensisme, dat ook zeer genegen was bij de socialistische arbeiders, werd toch een socialistisch bastion in de streek voorkomen. Vandaar de benaming van 'groene socialisten'.

Bij de conservatieven deinsde men niet terug voor oneerlijke verkiezingspraktijken wat eens te meer tot heftige polemieken leidde, zelfs tot in de Kamer. Gelukkig kon de Daenspartij vaak rekenen op de steun van de socialisten en de liberalen om bepaalde bedrieglijke zaken aan te klagen. Ondanks alles kreeg het Daensisme meer vorm en verstevigde haar politieke positie op nationaal vlak. Maar ook op gemeentelijk vlak kreeg men vat op de kiezer, vooral door het streven naar een eerlijker kiesstelsel waarbij iedereen kon gaan stemmen. Maar dit was niet naar de zin van de conservatieven, die van geen evenredige vertegenwoordiging in het kiesstelsel wilden weten. Het kwam tot een conflict met het bisdom dat door verschillende kanten onder druk gezet werd om priester Daens tot de orde te roepen. Zelfs de toenmalige koning, Leopold II, werd ingeschakeld om de toestand in de streek van Aalst te redden ten voordele van de conservatieven. Dit ging samen met zijn reis naar Rome. Aan Ad. Daens werden beperkingen opgelegd in het uitvoeren van zijn priesterlijk ambt, maar dit lokte nog meer strijd lust uit bij zijn aanhangers.

In den Ban

Wijze: den Brabançonne

*Gij hoofd der Christen-democraten,
Vooruit! O, volksgeliefde Daens,
Vrij moge 't Woesterot u haten,
Als ketter doemen op zijn Spaansch,
Vooruit! Verdediger van den werker,
Wees vrij, blijf een onwrikbaar man,
Hun ijdel pogen maakt u sterker,
Al sloeg de Paus u in de ban.*

*Vooruit! Tot spijt van de Woestisten,
De rotte ajuin van 't Land van Aalst,
Vooruit! Trots haat en lage listen,
En pluimt die ganzen op het kaalst,
Die ridders van den grooten domper,
Van al wat 't volk verbeesten kon
Verpletter elken geestverstomper,
Al sloeg de Kerk u in de ban.*

*Vooruit! Leer 't volk zijn recht betrachten
't Ontwinge zich den slavenknoet
Van mannen die dat recht verkrachten,*

*Zich mestend met zijn zweet en bloed,
Van priesters die steeds tweedracht
zaaien,
En huilen met 't Roomsche gespan,
Den werkmans met den hemel paaien
Of dreigen met des Pauzes ban.*

*En al versjahren kardinalen,
Voor goud, geweten, eer en macht,
Om Woeste te doen zegepralen,
Die volksverdrukking slechts betracht,
Toch moet de volkswil overwinnen,*

*Dat ondervond steeds elk tiran,
Al treffen 's werkers huisgezinnen,
De bliksems van den Roomschen ban.*

*Vooruit! Ja, predikt volksontslaving,
O! Man naar Godes profecij,
Uw woord klinkt zoet als zielelaving
En Woestes in een woestenij.
Laat krachtig uw stem weerschallen,
Het gansche land getuig' ervan,
Ja, Woeste, l'homm' fatal, moet vallen,
Verpletterd door des werkers ban. (15)*

Het omgekeerde effect van zijn 'veroordeling', in het lied beschreven, jaagde de tegenstanders opnieuw op stang en ze reageerden via hun partijblad: "Wij hebben reeds aan de 'Vloeren Broek van Chipka' (16) twee reeksen vraagkens gesteld en nu heden vragen wij hem nog of de prester eere doet aan de Kerk te wiens eere de godverloochenaars, de doodsvijanden van Paus, Bisschoppen, Priesters, Kloosterlingen en Katholieken, het volgend liedje in klippelverzen hebben gedicht en in 't licht gegeven". (17)

Men verweet priester Daens dat hij zijn kleed bezoedeld had met allerlei uitlatingen tijdens de meetings in de omliggende dorpen van Aalst. Toen hij openlijk om uitleg vroeg in de Kamer kreeg hij een paar dagen daarna antwoord, maar dan eens te meer via het partijblad van de Aalsterse conservatieven. Men was echter voorzichtig, want de opsteller van het artikel hield zijn antwoord in vraagvorm: "hebt gij, priester Daens, uw kleed niet bezoedeld door die talrijke valsche en bedriegelijke beloften waarmee ge ons volk hebt weten te verleiden?... door die talrijke beledigingen, ide verachtelijke lasteringen, die gij sedert 1893 tot heden toe op uwe groene meetings hebt uitgebracht... door die zoo ongegronde als onrechtvaardige beschuldiging dat wij, catholieken, een slecht wijf hebben omgekocht voor 1000 franks, om u evenals Sint-Anthonius, te bekooren en u zoo voor eeuwig in 't verderf te storten?... door u als martelaar voor te stellen aan de kiesbureelen... door de Pauselijke Encycliek valschelijk uit te leggen?... door openlijk met de liberalen, de vijanden van kerke en Godsdiens, aan te spannen?... door die gedurige moedwillige verkrachtingen der waarheid?..." (18)

Het lied dat een paar maanden later gepubliceerd werd, illustreert de polemieken en niet minder de manier hoe men op het einde van de negentiende eeuw elkaar bekwampte.

Aalstersche Saucissen

Wijze: De Vlaamsche Leeuw

*Hoe streden, heilig Chipka,
Uw profeten koen,
Om 't vlekkeloze vaandel
Rood-appelblauw zeegroen!
Zij vielen, maar als ridders,
Ridders van 't groene vliet.
En beten in het stof niet,
Maar in een oud saucies.*

Refr.:

*Lekt vingers af en duimen,
Profeten, valt niet vies
Nog lange zult gij pruimen
Op dat eindje saucies.*

(15) Tekst gezongen door 'Wroeter'.

(16) Hiermee bedoelt men Pieter Daens.

(17) *De Denderbode*, 7 nov. 1897, p. 2.

(18) *Idem*, 23 jan. 1898, p. 2.

*Hun inzicht was zoo zuiver,
Zij wilden "elk het zijn"
Omdat de liberalen
Ook goede christenen zijn
Zij streden in den klare
Zoo heilig en kiesch,
En de oft bewaarders smeten
Met endekens saucies!*

*Hun bondgenooten waren
Zoo deftig en zoo fel:
De roode pekelharing
't Blauw galleken kartel,
En Jesabel de Schoone
En Hauthem's Aloies:
En al die helden sneefden
Op een endje saucies!*

*o Chipka, door de wetten
Zoo schuldeloos erkend,
Ziet gij niet dat uw zeever
U naar den bliksem ment?
Tel eens: hoeveel patatjes
Kost hij nu precies?*

*En de oolijke ou betalen
Met endeks saucies.*

*En toch zal Chipka zeeveren
Tot dat zijn baviaan
Zal, in een zee van zeever,
Met man en muis vergaan.
Dan eet géén Aalstenaar nog
Een endeken saucies
Of hij lacht: "Van zoo'n endje
Ging Chipka naar den Sies". (19)*

Kartelvorming

Sinds de opkomst van het Daensisme werd het meer en meer duidelijk dat Kerk en Staat wel gescheiden waren, maar dat de invloed van de religie op het politiek bestel nooit erg veel afnam. Integendeel, op bepaalde vlakken woog het standpunt van de Kerk nog altijd door en men kan zich zeker niet van die indruk ontdoen op het gebied van het onderwijs.

Als de Daenspartij te veel het sociale luik van de socialisten volgde, werd zij gebrandmerkt als de partij van de 'groene socialisten'. Op het ogenblik dat beide partijen in talrijke gemeenten kartel vormden bij de verkiezingen, werd dit als een scheuring van de elementaire christelijke plichten beschouwd. In de felle strijd hanteerde men zelfs het verwijt 'heiligschennis' om zich politiek sterk te stellen. Het vormen van een kartel met de socialisten en in sommige gemeenten ook in triumviraat met de liberalen was een gevaar om de absolute meerderheid te verliezen. De kleinste misstap van de Daensisten werd aangeklaagd, op een manier eigen aan de tijd: "De Vooruit deelt mee dat de groene socialisten heden vrijdag eene beslissing zouden nemen aangaande 't kartel of verbond met de liberalen en roode socialisten. Eene vergadering werd vrijdagnamiddag om 3 uren op Chipka gehouden. Waren tegenwoordig:- Voor de liberalen M.M. Gustaaf Leveau, Edm. Van Stijvendael alias Mon Moentje, Moens (Herdersem), Beeckman, hoofdonderwijzer (Herdersem); voor de groenen buiten de helden:- M.M. De Backer (Denderhautem), Caudron (Moorsel), Pie Van Schuylenberg (Ninove) en verder vreemde rooden. De zitting eindigde om 5 1/2 uren. Wij zijn nieuwsgierig te zien of 't Land van Aalst en

(19) Idem, 19 juni 1898, p. 2.

Dendergalm er iets zullen over meedeelen. Geëerde lezers, bemerk wel dat het uur, om 3 uren 's namiddags, Goeden Vrijdag!... Juist op 't uur dat de catholieken in onze kerken den Kruisweg volgden ter herinnering aan het bittere lijden onzer Zaligmaken en zijner dood aan 't kruis ten gevolge van 't verraad van Judas die Hem voor 30 zilverlingen aan de Joden, zijne beulen, leverde. Bedenkt het. Op dat uur vergaderden de groene judas- sen met herodes en zijn minister om de voorwaarden te bespreken en te regelen, om de catholieke partij uit zucht naar zilverlingen, aan de opvolgers sze joden, de liberalen en de socialisten, te leveren". (20)

Het Kartel

*Vrienden k' zal u gaan verkonden
Daar is iets nieuw in 't land,
't Werd maar onlangs uitgevonden!
Daar te Deinze, aan 't Leiestrand:
Een machien om mee te liegen
En de kiezers te bedriegen.
En hoe heeten zij dat spel?
't Is het kartel! (2x)*

*Taaie kerels zijn die tjeven
Riep een kopstuk van Vooruit:
Neen, wij krijgen van ons leven,
Ze de Kamer niet meer uit.
Of wij moeten hulp halen
Bij doktrien en radikalen
Maar hoe spelen wij dat spel?
Met het kartel. (2x)*

*Ja, die tjeven dat zijn reuzen,
Zei een hoofdman der Doktrien,
Wij en zullen, arme geuzen,
Van hun rijk het eind niet zien.
Of die goé socialisten
Communards en anarchisten
Moeten meedoen in dat spel
Van het kartel. (2x)*

*Daar kwam een der radikalen,
En hij zei: "Wij zijn 't akkoord;
Wij gaan met de socialen
En de doktrinairen voort.
Maar hoe dat nu uitgevonden,
En in eenen bond gebonden?
Wees gerust, dat is het spel
Van het kartel! (2x)*

*Maar hoe staat het met den buiten?
Want dat spel en is niet pluis,
Dat den boer ons eens liet fluiten
Met dat sociaal gespuis?
Laat maar gaan gij droeve klager
Loop algauw eens bij den zager
En verklaar hem eens dat spel
Van het kartel! (2x)*

*Zageman en andere gasten
Werden dan geconsulteerd,
En, als echte vieze kwasten,
Hebben zij gejubileerd.
Met de roô 't akkoord geklonken
En daarop een glas gedronken;
't Zal er op zijn met dat spel
Van het kartel! (2x)*

*Katholieken, wakkere mannen,
 Nu de mouwen opgesloofd;
 Kiezers, al te saâm gespannen,
 En dat vuurken uitgedoofd
 Wij zijn vlag niet durft
 ontvouwen
 Dien en kunt gij niet
 vertrouwen
 Daarom weg met heel dat spel
 Van het kartel! (2x) (21)*

Aan de verdeeldheid bij de katholieken hadden vooral de conservatieven grote schuld. Zij hadden maar weinig ondernomen om het lot van de arbeiders te verbeteren. In feite behoorden ze zelf tot de grote bazen van de fabrieken en trachtten ze zoveel mogelijk winst te maken op de rug en het zweet van hun arbeiders.

De conservatieve partij wendde alle middelen aan om het Daensisme in een negatief daglicht te stellen. Daarbij baseerden zij zich op geschriften en uitspraken uit de periode dat er nog eenheid heerste. De afkeer werd dan ook in al haar vormen geuit en aan de hand van tegenstrijdigheden wilden zij de partij van Daens treffen: "De liberalen zijn, volgens 't orgaan van Chipka, goede christenen gebleven. Maar eenige jaren geleden schreef dit zelfde orgaan:- De liberale partij is veranderd; de jonge liberalen geven er de wet; vele bejaarde treffelijke liberalen zouden die jonkheid in 't goed reglement willen houden; maar 't is onmogelijk; ze willen vooruit onder de naam van Geuzen. Onze Pie zegt dus heden dat hij te kort bleef aan de waarheid toen hij schreef dat de liberalen echte geuzen waren geworden. Maar neen, onze Pie schreef toen de waarheid en 't is heden dat hij de waarheid miskent. De liberalen zijn niet veranderd, ze zijn heden nog meer geus dan vroeger; 't zijn de groote chefs der Daensisterij die veranderd zijn, die judassen zijn geworden en die de liberalen, hunne bondgenoten, nu de mouw strijken om hunne genegenheid in de kiezingen te verwerpen". (22)

Tot overweging aan eenen scheurmaker

*Moest het immer u gebeuren
 Dat de brave menschen treuren,
 Om hetgeen gij doet of zegt,
 Dan zijt gij van goeden wille,
 Schei er uit en hou u stille
 Denk, mijn daad, mijn woord was slecht.*

*Als niet slechts de goeden treuren,
 eensgezind in af te keuren,
 Uwe woorden, uwe daân,
 Maar dat allen die niet deugen,
 Zich, in 't geen gij doet verheugen,
 Denk: ik heb mij grof misgaan.*

*Dat, wie God en kerk bestrijden,
 Honen, smeden, zich verblijden,
 In hetgeen gij zegt of doet,
 't is dat zij uwe woorden, daden,
 Zien de heilige zaak verraden,
 Dien ge in eersplicht dienen moet.*

*'t Zijn de vijanden des Heeren,
 Die u helpen en vereeren,
 't Zijn de dienaars van het kwaad,
 Zie...! dat is een barometer
 En geen ander wijst dat beter,
 Op wat wind en weer gij staat. (23)*

(21) Idem, 10 april 1898, p. 1.

(22) *De Denderbode*, 23 jan. 1898, p. 2.

(23) Idem, 6 febr. 1898, p. 1.

De kartelvorming wekte hevige wrevel op in alles wat de kiesstrijd betrof en de conservatieve katholieken viseerden vooral de Daensisten waarbij vooral priester Daens het voorwerp werd van liederen. Dit kwam zeker tot uiting tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1898. De christene volkspartij van Aalst sloot een kartel met de liberalen en de socialisten. Priester Adolf Daens was lijsttrekker en werd nog meer bekampt dan vroeger. De katholieken voerden een heftige lastercampagne, die bovendien gevoed werd door een bishoppelijke beslissing. Daags vóór de verkiezingen werd priester Daens opgedragen het priesterkleed af te leggen en in bijna elke kerk was het zondagse sermoen openlijk tegen hem gericht. In de streek van Aalst kreeg de kansel een functie van politiek spreekgestoelte, maar dan wel eenzijdig. In feite werden de verkiezingen op die manier a.h.w. vervalst en was het niet verwonderlijk dat de katholieken aan de winnende hand bleven. Zij vierden op een woelige manier hun zegepraal en uitbundig riepen zij de slagzin: "*Donsjken, donsjken, ane rok valt af*". In de straten weergalmde hun gezang waarbij ze allusie maakten op het verbod om het priesterkleed te dragen:

*"Wie heeft er hier zijn kleed bevekt,
Wie heeft den geus zijn kont gelekt,
Wie speelt den vriend met straatkapeon,
Wie moet hier nu zijn kleed uitdoen?
Loekedoel". (24)*

De alliantie werd door de liberalen echter op enthousiasme onthaald en volgens hun partijblad, '*De Dendergalm*', stonden ze zeer sterk aangezien hun rangen eveneens een bekwaam kiesbewerker telden. Zij beschouwden hem als de beste van het ganse land, zeer ervaren in politieke zaken, want van overal kwam men hem raadplegen. Voor de liberalen was hij een politieke celebritéit en zij zorgden voor nog meer populariteit in een liedje dat ze aan zijn persoon wijdden:

*"Wie kon er denken dat ons stad,
Alzoo 'nen grooten held bezat?
Ja, komt er allen eens naar sjoeren,
Het is een jongskén uit den to(e)ren;
Door zijn vernuft en zijn verstand,
Zijn al de dompers nu van kant
En Chipka's draaier ziet men springen,
Al om met hem 't akkoord te zingen.*

*Refr.: Ziet hem toch maar eens op sneê,
Het is een klein' vieze kadee
Ze noemen hem Pieken Anné,
En trekt ook Pie van Chipka meê! (2x)*

Dat de gebroeders Daens en hun politieke volgelingen zich afscheurden was al een wandaad in de ogen van de conservatieven, maar dat ze het aandurfdén kartel te vormen met twee partijen, die de Kerk openlijk bestreden, werd moeilijk verteerd. Te pas en te onpas keurden de katholieken hun handelswijze af, gevolgd door overvloedig leedvermaak als de verkiezingen een negatief resultaat opleverden voor de Daensisten. De diverse feiten en gebeurtenissen werden in liedvorm aan het publiek meegedeeld en de teksten waren niet van sarcasme ontbloot.

De Held van Chipka

*Ik ben de held van Chipka,
De wijste man van den Belgiek,
'k Maak veel lawijt en veel barwa,
'k Parleer alleen voor mijn boetiek,
Ik geef de les aan gardevil,*

(24) L. Delaforterie, *Pieter Daens*, p. 121.

Gemeente-, Kerk- en Armenraad,
Als ik ben op mijn chef de vil,
Salueert elk die mij voorbijgaat.

't Is dank aan mij dat die travaux
Die zoo verbazen d'envirou,
Zoo spoedig sprongen uit hun doos,
En kwamen voor met zoo veel front.
'k Beknibbel steeds provincieraad,
Kanton en arrondissement,
Als alles om ter beste gaat,
Dan ben ik nogal malcontent.

Ministers en Repesantants,
Die luisteren allemaal naar mij,
Maar als zij hebben goede plan,
Dan laten zij mij zwak ter zij.
Ik ben de vriend van socialist,
Van radicaal en leberaal,
Ik ken heel goed den progressist,
Ik spreek met Vlaming en met waal.

Ik weet het allemaal best,
Ik ben politieker filosoof,
De wetenschap zit in mijn vest,
'k Regeer van achter mijne stoof.
De wereld door, in alle land,
Zelfs aan den paus geef ik de wet,
Ja, ik alleen heb goed verstand,
Och arme! er wordt niet op gelet! (25)

Dat de partij van priester Daens kartel vormde met deze van Van De Wiele in de Aalsterse regio was een reden voor de conservatieve katholieken om hun afkeuring onomwonden te laten blijken. Maar dat de groen-rode pastoor zich onder het volk vertoonde tijdens de carnavaldagen werd als het grootste schandaal bestempeld. Tegenwoordig is men niet meer zo bekrompen en neemt niemand nog aanstoot als de pastoor zich tijdens de kermisdagen onder de dorpsmensen mengt. Een eeuw geleden hield men er een andere mentaliteit op na en had de clerus andere zeden en gewoonten na te leven. Het was bijgevolg sensationeel nieuws voor de katholiek georiënteerde bladen toen priester Daens bepaalde bisschoppelijke wenken of richtlijnen in de wind sloeg: "Zondag 11. rond vier uren namiddag (= 12 febr. 1899), wandelde M. August-Adolf Daens, opgeschorste priester, met Baasken Van de Wiele aan de hand, langs de Hoogstraat, op dat oogenblik krioelende van gemaskerden en boeren met hun lieveken die in de danszalen eenen flikker gingen slaan. Eenige gemaskerden maakten voor hem den militairen groet wat zichtbaar genoeg deed en dan ook dadelijk met een groote saluade beantwoord werd. Wij vragen het: was het daar, op dien dag, wel de plaats van een priester, zelfs van een opgeschorste?... Wij mogen zeggen dat M. Daens de eenigste priester is welke zich op zulk eenen dag, ooit langs daar heeft durven vertoonen... Maar wat wil men toch?... De praalzucht gepaard aan hoogmoed" ... (26) Om dit zoveelste 'schandaal' te illustreren, publiceerde men een bijpassend lied.

Eene Waterzooi
(Of kiesbedrog der Geallieerden)

Op eenen vastenavonddag,
Toen men veel rare maskers zag,
Daar kwamen in den Grauwensteen (27)
Drij vieze kwanten nu bijeen,
Genoeg zij hespenvleesch gefret,
Saucissen, paardenstoverij,

(25) *De Denderbode*, 18 febr. 1899, p. 2.

(26) *Ibidem*

(27) Lokaal van de liberalen op de markt te Aalst, beter bekend als 'De Conte' ofte de Graaf van Egmont.

*Aan 't kiezerskorps wordt opgedicht
Een waterzooi door ons partij.*

*Wat ronde tale sprak een man
De slimste van 't gezelschap wis,
In onze waterzooi zij dan
Een weinig vleesch en zeer veel visch.
Vijf stekelbaggen (28) nemen wij
Geproefd, herproefd, beproefd, bedroefd.
Drij lappen in den pot gedaan
En met een roobaard dit gestoofd.*

*Maar klachten stegen uit den pot,
't Was eene valsche danspartij,
De lappers waren gloriezot,
En roobaard keek heel vies op zij.
De stekelbaggen niesden fel,
Doch dachten aan vervolgen macht,
En spijs hun afkeer wederzijds
Wiers alles ondereen versmacht.*

*'t Gerechtje wierd met bierazijn
Gelijk een kalfskop oversopt,
Met gallenoot en kremerssaus.
Voorzien en heel wel toegestopt.
Men zal het potje opendoen
Voor d'Aalstenaars met 't kiesseizoen;
Voldoet het niet, men smijt den boel
Alsdan heel gauw in 't Stadsrioel! (29)*

De gevolgen van de kiescampagne bleven lang nazinderen en het is net of er geen einde kwam aan de lastercampagne tegen de Daensisten. De "bezoedeling van zijn kleed" had hem in diskrediet gebracht, maar in werkelijkheid waren de scheldpartijen een gevolg van de scheuring, die aan de conservatieven heel wat stemmen kostte. De kartelvorming veroorzaakte nog meer tegenkating bij de conservatieven, die de steun van het 'a-politieke' (?) bisdom genoten. Niettemin waren talrijke priesters de Daenspartij genegen, maar onder invloed van de grote katholieke tenoren koos het bisdom uiteindelijk voor Ch. Woeste en zijn aanhang. De priesters gehoorzaamden hun oversten en sommigen ontpopten zich als fervente tegenstanders van het Daensisme. Ze misbruikten daarbij de predikstoel om, op vaak brutale wijze, de clerus onwaardig, de Daensklik te veroordelen. De plaatselijke geestelijkheid ging zeker niet vrijuit in de strijd tegen hun confrater, die alleen maar streefde naar betere levensomstandigheden voor een gemeenschap die uitgebuit werd door de gegoede klasse. Men gebruikte allerlei praktijken om de mensen van het anti-Daensisme te overtuigen en eventueel te doen stemmen, onder druk of zelfs onder bedreiging. Het systeem werd gemanipuleerd door de bestaande machten, zodat klachten werden verworpen en bedrieglijke praktijken onbestraft bleven.

In die tijd kon men niet iedereen bereiken via de pers aangezien het grootste gedeelte van de bevolking niet kon lezen en zich bovendien geen krant kon veroorloven. Dit gold voor bijna alle partijen en juist daarom zocht men naar andere middelen om 'informatie' te verstrekken. Liederden werden tot in alle uithoeken verspreid door volkszangers en zij waren op die manier de politieke spreekbuis van alle partijen. Weinigen stelden zich toen immers echt 'onpartijdig' op, tenzij dat ze op een of andere manier eventueel afhankelijk waren van een individu of een partij, want broodroof was een afdoend middel om naar hun conservatieve pijpen te dansen.

In de volgende liedtekst klaagde men de hoogmoed van priester Daens aan. Het is bijna onbegrijpelijk dat een wijs man zo nukkig kan zijn om zijn ideaal te ver-

(28) Stekelbaars

(29) *De Denderbode*, 18 febr. 1899, p. 2.

wezenlijken. Hij slaagde zelfs de raad van zijn oversten in de wind en papte aan met mensen, die er een andere ideologie op nahielden.

De Hoogmoed

*Door hoogmoed eens verblind,
Kan soms een christen mensch,
Eertijds steeds goed gezind,
Toen alles ging naar wensch;
Bestrijden nu de vaan,
Nog altijd wapprend fier,
Waaronder hij dierf gaan,
Toen zij hem nog was dier.*

*Zoo ver kan zelfs die man,
In zijn verstoktheid gaan,
Dat hij meer lijden kan,
Wat anderen staat aan;
Dat hij geen oor meer leent,
Aan raad en Overheid,
Zich steeds den wijsten neemt,
Tot alles is bereid.*

*Zelfs met den socialist,
Vrijmetselaar, liberaal,
Zij een verbond beslist,
Roept hij met stoute taal,
Wat geeft hem eer en naam,
Of zijn vervolgen jeugd,
Door hoogmoed spant hij saam,
Met al die niet en deugd.*

*Doch niemand onzer zal,
Hem volgen op die baan,
Verlaten, spijs zijn val,
De katholieke vaan;
Alleen zal hij vol schand,
Daar blijven na zijn strijd,
Door kwaging overmand,
En wellicht ook door spijt. (30)*

Het Daensisme bleef niet beperkt tot het arrondissement Aalst, maar deinde uit naar alle Vlaamse provinciën. De nadruk van hun programma lag op het sociale vlak, alhoewel de landbouw, de schoolkwestie en uiteraard de taalkwestie de volle aandacht kregen. Voor de arbeiders had men zelfs een tiental programmapunten, met o.a. verplichte verzekering tegen ongevallen, ziekte en ouderdom, verbetering van de arbeidsduur, kinder- en vrouwenarbeid en zondagsrust.

Het Daensfenomeen verspreidde zich steeds meer dankzij de katholieke kiezers, die een totale vernieuwing wensten en niet in het minst de flaminganten, die de felste voorvechters waren van de Christene Volkspartij. In de verschillende arrondissementen scoorden de Daensisten zeer goed, vooral tijdens de parlementsverkiezingen van 1896, maar de massa stemmen leverde slechts twee zetels op. Men boekte echter maar tijdelijke successen en het was alleen in Aalst dat de strijd tot vóór de Tweede Wereldoorlog geleverd werd. Rond de eeuwwisseling bekampte men elkaar voor de zoveelste keer en via de volkszanger werd het geheugen regelmatig opgefrist om de kiezer er van te overtuigen dat de verkozen Daensisten noch min noch meer de 'echte bedriegers' waren. Onnodig er aan toe te voegen dat die wijsheid door de conservatieven verspreid werd.

(30) *De Denderbode*, 23 april 1899, p. 1.

Snip, snap, snorium

'k Ligg zooveel als ik maar kan
Er blijft toch zeker iets van over,
'k Scherm met dooden, encycliek
'k Ben den grootsten albelover.
Vast en zekere zal een deel
Van het volk dan voor mij stemmen,
Maak ik zoo een klassenstrijd,
Wel, dat d'anderen hem dan temmen.

Refr.:

Snip, snap, snorium,
Kluiten in den zak,
Pecatorium
Zwieren op 't gemak.

Zoo beloofde ik nu zes jaar
Een luilekkerland op aarde,
'k Wierd gekozen, ik stond daar*
Met belofte zonder waarde;
Moest ik klappen recht en goed
'k Sprak van kraaien en van duiven,
Babbelde maar altijd aan
En was weg toen men gaf snuiven.

'k Trok zoo zestien duizend frank
Om de Kamer te vervelen,
Nu trek ik een ander plan
Om bedriegt den boer te spelen.
'k Spreek van armoede en druk
Dat ik moeilijk kan leven,
En richt den Dutsen-penning op
Om mij centen te doen geven.

Lijk als vroeger zal ik zoo
Mijn lippen mogen likken,
Rookten veel sigaarkens fijn
In d'hotels zeer deugdlijk bikken;
's Zomers ga ik pladderen dan
Met die rondgeschooide duiten,
Bij liberaal en socialist
Zeg, ben ik een hennewuiten? (31)

De gemeenteraadsverkiezingen van 15 oktober 1898 gaven opnieuw aanleiding tot hevige polemieken tussen conservatieven en Daensisten. De verkiezingen waren een succes voor de katholieken te Aalst en als vanzelfsprekend werd de overwinning luidruchtig gevierd met o.a. een optocht door de stad: "Maandag werd door de Catholieken eene groote betooging ingericht. Om 3 uren vergaderden duizenden Catholieken welke er willen aan deelnemen. Om 4 uren stelde de ontzaglijke stoet zich in beweging. Vooraf marcheerde onze Koninklijke Harmonie gevolgd van 'onzen Bok' en al de sectiën met vaandels en cartels. Men bemerkte ook een kolossale 'Waterrat' met langen steert gedragen op eenen stok, eene muilt met levende waterratten en een plakkaat waarop te lezen stond: - Ooh! Achilleken wij zijn toch zoo blij; Wij hebben nu 300 Waterratten bij! Dit opschrift werd door duizenden mannen gezongen, en dit ten spotte der Kreemerskliek die gedurende weken en weken, langs de straat door hare Kloeffenwacht had doen zingen dag en nacht: Ratten, ratten, uwen steert moet afl Voegen wij er bij dat dit gezang gericht was tegen de Maatschappij 'De Waterratten' waarvan de heer Achiel Eeman, de algemeene voorzitter is". (32)

De Kreemerskliek vormde zogenaamd het kartel van het 'monsterverbond' tussen liberalen, socialisten en Daensisten. Ze hadden tijdens de kiesstrijd negen

(31) Idem, 5 maart 1899, p. 3.

(32) Idem, 19 oktober 1899, p. 1.

doodskisten laten maken voor de begrafenis van de negen katholieke kandidaten: Isidoor Bauwens, Eugeen Claus, Paul De Clippel, Victor De Gheest, Jan De Somer, Desiré De Wolf, Achille Eeman, Leo Geeroms en Romain Moyersoen.

Voor het kartel liep het verkeerd af en dit was het geschikte moment voor de katholieken om wraak te nemen: *“ook waren er transparanten gereed gemaakt met eerschennende zinspelingen tegen zekere familiën. Het schijnt dat die doodkisten enz. nu in 't liberaal arsenaal niet zullen gebergd worden, dat ze met al den brol die voor vroegere verkiezingen is bereid geweest, gaan openbaarlijk verkocht worden bij uitscheiding van bedrijf. De affichen zijn reeds in druk zegt men”*. (33) De katholieken hadden trouwens de nederlaag van het kartel voorspeld en verwittigden vooral de liberalen dat hun politiek huwelijk met de twee andere tegenstrevers faliekant zou eindigen.

Pardaf!

*Al menigmaal is het gebeurd
Dat hier de liberale klik
Ins denkend van elkander gescheurd
Bekampte vruchteloos 't catholiek.
De neeringdoeners meenden zij
Spijts misverstand, door liegen straf,
Te winnen met hun fleemerij
Maar na de stemming, 't was pardaf!*

*Ja, altijd heeft het zoo geweest,
Zij gingen winnen op 't gemak,
Tot voor de kiezing onbevreesd
Maar na de kiezing in den zak.
Van alle toeren hadden zij
Tot in een beerkuip kwamen z'af,
Doch 't was altijd een kloppartij
En in den tobben was 't pardaf!*

*Nu doen ze met Daensist te gaâr
Zijn goede vriend met socialist,
Veel properder is't niet voorwaar
Doch 't is opnieuw ne sluwe list.
Den Godsdienst houden zij in eer
Dit zweeren ze aan den groenen maf
Maar met october vliegt hij weer
Des grauwen steens de trappen af, pardaf! (34)*

Niettemin kreeg het Daensisme enorm veel steun, zelfs uit onverwachte hoeken. In een pamflet (35) waarop ook 'Den Vlaamschen Leeuw' afgedrukt staat, werd geijverd voor de Christene Volkspartij. De gebroeders Daens kregen medewerking via andere drukwerken in streken waar hun krant 'De Werkman' minder verspreid was en bijgevolg zeer belangrijk was voor hun sociale en Vlaamse strijd: *“Wat zien wij in eenen strijd? Elk heeft partij voor het volk van zijne soort. De eigenaars spannen samen, de fabricanten spannen samen, en alleen de werkman, de landbouwer en de kleine burger 't is te zeggen de werkende standen verachten huneigen, bestrijden hun eigen. Ongelooflijke dwaasheid, men ziet nog duizende werklieden en burgers die partij trekken voor de behoudsgezinde grooten die gansch andere en gewoonlijk gansch tegengestelde belangen hebben dan zij: in een woord nog duizende boeren, burgers en werklieden bestrijden hun eigen zelve. Boeren, burgers, werklieden gij hebt belangen en rechten die u eigen zijn; daarom moet gij ook eene partij vormen die u eigen is, die de uwe is, anders geene macht, geene verbetering voor u. Daarom sluit u aan bij de Christene Volkspartij die noch de partij is van Plancquaert, De Backer of De Pelsmaeker maar die de partij is van u allen, de partij van het volk”*.

(33) Ibidem

(34) Idem, 9 april 1899, p. 2.

(35) Gent, Ducaju-Snoeck en Zoon.

Strijdlied der Christene Volkspartij

Een zware mist op d'aarde lag
Geen sterren aan den trans,
't Was al ellende die men zag
Een hemel zonder glans.
In 't donker wroette 't volk zoo wreed
En slaafde voor zijn brood,
Het volk, dat hellepijnen leed
Verkondde luid zijn nood.

Refr.:

Vooruit, o Christene volkspartij!
Vooruit voor 't daaglijksch brood!
Verlos ons uit de slavernij
En maak ons volk weer groot.

Geen rijke hoorde zijn klacht
Die hartverscheurend klonk,
Doch baadde lustig in de pracht
En geeuwde, sliep of dronk.
Hij spotte met het menschendier
Gespannen voor den ploeg,
En achtte 't werkvolk geen zier
Dat zwoegde, zweette en kloeg.

Maar eensklaps over land en zee
Een stemme werd gehoord,
Eene stem, die sprak van Recht en Vree,
-Almachtig tooverwoord,-
De stem van eenen Godsgezant
Met grijzen zienerskop,
Die sprak: O weg met boei en band!
Gij, arme volk, rijst op!

Rijst op, gij die rampzalig zijt,
En volgt mij op mijn baan!
Rijst op, gij die nu onrecht lijdt,
Een nieuwe tijd breekt aan.
De witte rozen lachen zoet
De hemel wordt weer blauw,
De zonne straalt, verbijdt 't gemoed,
Verjaagt den nevel grauw.

't Is uit, met onrechtvaardigheid,
En ikzucht, zelfgenot,
't Is uit, met dwang en liefdloosheid,
O kinderen van één God!
't Is uit, met ruw en bot geweld,
Gesteund op slavernij!
Die heerschappij wordt neergeveld
Door onze Volkspartij!

En sterk van lijf en vroom van ziel,
Den kop fier naar omhoog,
Wij plettren onder d'ijzren hiel
Het onrecht en bedrog.
Wij zweeren trouw der groene vlag
En strijden nimmer moê,
O Broeders, 't is geworden dag,
De wereld hoort ons toe!

Refr.:

Vooruit, o Christene volkspartij!
Vultrek 't herscheppingswerk,
Der Godvergeten maatschappij,
En houd u vrij en sterk. (36)

De Seizoenarbeid

21. Treffende tekst op een van de vier zijden van het grafmonument van de familie Daens. (Foto: J. De Vuyst)

Het Daensisme was ook zeer begaan met het lot van de 'Franschmans', de seizoenarbeiders, die in Noord-Frankrijk werkelijk slavenarbeid verrichtten tijdens het 'placeren' van de bieten of de oogst ervan. Vooral de Kamerleden De Backer en Buyl kwamen in het parlement op voor hun lotsverbetering. De seizoenarbeiders waren vaak het voorwerp van liederen waarin leven en werk van deze loonarbeiders bezongen werden. Ondanks hun soms maandenlang verblijf in het naburige land bleven zij onvervalste Vlamingen, vasthoudend aan eigen aard. Gelukkig waren er ook mensen op het thuisfront, die pogingen ondernamen voor betere werkomstandigheden wat we met een klein voorbeeld illustreren: "Te Burst was 't meeting op den Driesch in de herberg van Alfons De Winter, in het Brouwershuis, om 5 ure namiddag. De herberg spande van 't volk. Rond de 200 man: boeren, werklieden en 'Franschmans', allen sterke mannen, kloeke kerels gelijk boomen. Nooit zooveel volk te zien geweest te Burst, en dan nog op een buitenwijk! Adv. Bosteels sprak over de 'Franschmans', over hunne gilden, en ontwikkelde om welke redenen heel waarschijnlijk de kiezing niet voor 2 januari kon plaats hebben. De 'Franschmans' mogen op ons betrouwen; 't zijn wij die hunne vrienden zijn, wij werken en strijden voor hen!" (37) Met deze kiespropaganda kregen de katholieken nog net voor de Eerste Wereldoorlog de steun van een dagblad 'De Volksstem', opgericht net voor de eeuwwisseling. Men voelt aan dat bij deze categorie van arbeiders stemmen te rapen zijn. Opeens wil elke partij de sympathie veroveren door hun belangen te steunen: wij mogen onze werklieden geen slechte gevoelens inboezemen tegen Frankrijk. Dit wordt nochtans

door zekere Kamerheeren onrechtstreeks gedaan. "Wat zouden de door mij (De Backer) bedoelde wetgevers zeggen, zoo vreemdelingen in hunne kerken liedjes zongen, waarin spraak is van 'Vlaamsch gebroed' en 'vreemden bluf' en wetten ten voordeele van deze zangers volgen". (38)

Fransmanslied

Kent gij dat volk met Vlaamsche bloed,
Van d'ouden Vlaamschen aard,
Dat midden in het Fransch gebroed
Zijn zeden heeft bewaard?
Wij blijven zonen van ons Vlaanderen,
Van fransche zeden vrij,
Geen vreemde bluf zal ons veranderen
Dat trouwe volk zijn wij.

(36) Gent, Ducaju-Snoeck en Zoon, *Liederen der Christene Volkspartij*.

(37) *De Volksstem*, 20 maart 1912, p. 2.

(38) *Het Laatste Nieuws*, 28 maart 1903.

*Ziet gij dat volk in vreemde gouw,
Zoo neerstig voor zijn brood,
Aan God en vaderland getrouw
Getrouw tot aan den dood.
O Vlaanderen als wij u verlaten
Ons herte blijft u bij,
En mochte het fransche geld ons baten
Toch Vlaamsche volk zijn wij.*

Nog vóór de oorlog zou de partij van Daens zich ook ontpoppen als strijder tegen de verfransing en de partij zou uitgroeien tot de voorloper van het flamingantisme. Vandaar dat na het verdwijnen van de Christene Volkspartij de aanhangers tot een uitgesproken Vlaamse partij toetraden. Maar voor het zover was, heeft men nog een paar decennia de strijd verder gevoerd tegen de conservatieven. Na de oorlog was er nog een heropflakking en deed men er alles aan om vooral financieel te overleven. Na de oorlog was de strijdlust zeker niet getemperd. Integendeel, naast de sociale strijd voerde men tevens een Vlaamse strijd en men dacht zeker niet aan het opdoeken van de partij:

Neen, de Daensisten sterven niet

(Woorden van Julius Macharis)

Zanw.: Hei, het lied der Vlaamse zonen

*'t Werd gezegd dat t'aalst de Daensen
Hunne macht verbrijzeld,
Dat ze wel in vroeger dagen
Maar nu niet meer gelden mag.
Doch hier staan we, weerom machtig
En we zingen even krachtig
't Dreunend 't Vlaamsche zegelied:
Neen, de Daensen sterven niet*

Refr.:

*Neen, de Christen demokraten
Neen, de Daensen sterven niet. (2x)*

*Want de Daensen zijn nog kerels
Vlaamsche kerels van de daad,
En te Aalst zal 't men wel leeren
Zoo 't men nu nog niet verstaat.
Daarom zwaaien wij ons vane,
Galmen vrij langs markt en bane,
't machtig Daensche zegelied:
Neen, de Daensen sterven niet. (39)*

Op 3 december 1923 werd te Aspelare het ceciliafeest gevierd waarop ruim honderdvijftig genodigden aanwezig waren. Het werd opgeluisterd door de fanfare van het dorp, door 'Dammekns', die de piano bespeelden. Er werden talrijke spreekbeurten gehouden, vooral bedoeld als kiespropaganda. Een strijdlied werd bovendien gezongen door jeugdige meisjes uit Aspelare zelf.

Het Vaandel op

*Wie kent ons niet, ons Volkspartij,
Die strijdt voor echt en brood?
Die strijdt om Vlaanderen weerom vrij,
Die strijdt tot in den dood?
Ja, demokraten uit ons Vlaanderen,*

(39) *De Werkman*, 8 febr. 1923,
p. 2.

*Verheft den fieren kop,
Slaat d'oude kliek weder in spaan'dren,
En steekt ons vaandel op!
Ons vaandel op! (2x)
En steekt ons groene vaandel op!*

*Wie zal de boei van 't Vlaamsche volk
Verbreken zonder schroom?
En wie staat pal als dapp're tolk
Voor recht, en taal, en loon?
het zijn weerom de demokraten
Met fieren, stalen kop,
Geen een van ons zal hen verlaten,
Wij steken 't vaandel op!
Het vaandel op! (2x)
Wij steken 't groene vaandel op!*

*Wie heeft geofferd bloed en goed?
Wiens vlag is rein als goud?
Wie stierf met waren heldenmoed,
Voor ons allen behoud.
Nog eens het waren onze helden
Met Vlaamsche kerelskop.
Wij zullen hunnen lof vermelden
En steken 't vaandel op!
Het vaandel op! (2x)
En steken 't groene vaandel op!*

*Voor wie slaat thans het uur van strijd
Van nu tot kiezingsstond?
Aan wie ons stemme toegewijd ?
Het klinke luid en rond
Wij strijden voor de demokraten,
En buigen nooit den kop!
Wij zingen 't luid in wijk en straten,
En steken 't vaandel op!
Het vaandel op! (2x)
En steken 't groene vaandel op!*

*Welaan, vooruit, in broederband
eenieder neemt zijn post,
Te saam gestormd, de vlag in d'hand
De vlag die ons verlost!
De groene vaan der demokraten,
waait boven onze kop
Wij zweren haar nooit te verlaten
En steken z'hooger op!
Ja hooger op (2x)
En steken z'hooger, hooger op! (40)*

Einde van een strijd

In 1925 zal de Christene Volkspartij een van de laatste keren in het kiesstrijdperk treden. We gaan trouwens naar het einde toe van de twee rivaliserende weekbladen: 'De Werkman' en 'De Denderbode'. Beide hadden elkaar financieel uitgeput, ondanks het feit dat de uitgevers zelfs familie van elkaar waren. Jarenlang hadden ze hoogoplopende polemieken gevoerd alhoewel ze nochtans allebei tot een diep christelijke strekking behoorden. De eersten steunden aldus de progressieve partij met sociale hervormingen en de andere bleef vrij conservatief met o.a. kandidaten uit de hogere burgerij, die zelfs geen Nederlands machtig waren.

(40) Idem, 6 dec. 1923, p. 2.

De partij van de Daensisten bezat enorm veel militanten, wat trouwens noodzakelijk was aangezien hun kiesfonds bijna uitsluitend gesteund werd door giften van de eigen partijgenoten. Zo werd er onder andere geld verzameld tijdens meetings, doch ook op andere manieren werd financiële steun verleend. Iedere gemeente had wel een paar volksmensen, die alles veil hadden voor hun partij en onder hen waren er zelfs meerdere die in de herbergen partijliederen zongen ten voordele van het kiesfonds. Enkele voorbeelden hoe de partijkas van het Daensisme gespijsd werd in het land van Aalst: - *"Te Meire, rondgehaald bij Frans Van Cauter, Boschstraat, zondag in 't afstappen van den trein na een lied gezongen te hebben door Dom. Jansegers, Tip, Coppens en vrouwen: 6,50 fr."* (41)

Tip, alias Jansegers, was eigenlijk de grote figuur van het Daensisme te Mere en alombekend in het land van Aalst. Zelfs als hij de 'campagne' deed in Frankrijk was hij nog ijverig bezig voor zijn partij, want op 1 november 1925 meldde *'De Werkman'*: *"Tipken heeft uit Frankrijk, verzameld van eene kleine meeting: 10 fr."* Intussen werd L. Van op den Bosch in de Kamer als volksvertegenwoordiger verkozen op 5 april 1925 voor het kanton Aalst met 353 voorkeurstemmen. Ook de twee katholieke kandidaten, baron L. de Bethune en P. Van Schuylenbergh werden verkozen en voor de socialisten waren het Alfr. Nichels en Prosper De Bruyn.

De strijd zou nog een tijd verder gaan, want voor de kiezing van 8 november 1925 werden de omhalingen nog intensiever doorgevoerd. Overal werden liedjes gezongen in de herbergen om het kiesfonds te spijsen: - *"In Terjoden: lied gezongen van priester Daens in het lokaal bij Is. De Pelsmaecker door Frederick Van Lierde en rondgehaald door Jozef De Brabander, 11 fr. en lied gezongen door Iliano en rondgehaald door P. Lauwers, 10 fr."* (42) - *"In Denderleeuw lied gezongen door Kerel Samyn, rondgehaald door Fr. Van der Weeën bij Carel Colijns 5,35 fr.; Lied gezongen door K. Samyn en Marie Van der Weeën, rondgehaald door Fieleken donck 4,30 fr."* - *"Te Eychem (Ninove) lied gezongen door Desiré Kosijns ky bij Remi De Backer en rondgehaald door Benoit Goossens, 19 fr."* (43)

Op die manier verzamelde men een enorm bedrag voor het kiesfonds. Alle gelegenheden waren goed om tussendoor een liedje te zingen en fondsen te verzamelen. De strijd was echter gestreden. De Christene Volkspartij ging ten onder en talrijke aanhangers zochten hun heil bij de 'Fronters', waar ze naast hun sociale doelstellingen ook de reeds gevolgde Vlaamsgezindheid verder konden uitbouwen.

Julien De Vuyst
Ommegangstraat 81
9420 Mere

(41) Idem, 25 jan. 1925, p. 3.

(42) Idem, 18 okt. 1925, p. 3.

(43) Idem, 25 okt. 1925, p. 3.

Bestuur voor, onder en na W.O. II in het arrondissement Leuven

(1) L. Herremans, *Verandering en continuïteit van het politiek personeel tijdens de periode 1938-1947. Burgemeesters en schepenen in het arrondissement Brugge van 1938 tot 1947*, onuitgegeven licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, 1985; B. Willems, *Verandering en continuïteit van het politiek personeel tijdens de periode 1938-1947. Burgemeesters en schepenen in het arrondissement Antwerpen van 1938 tot 1947*, onuitgegeven licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, 1985; J. Tachelet, *Verandering en continuïteit van het politiek personeel tijdens de periode 1938-1947. Burgemeesters en schepenen in het arrondissement Mechelen van 1938 tot 1947*, onuitgegeven licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, 1985; H. Popelier, *Verandering en continuïteit van het politiek personeel tijdens de periode 1938-1947. Burgemeesters en schepenen in het arrondissement Gent van 1938 tot 1947*, onuitgegeven licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, 1988; K. Biebauw, *Verandering en continuïteit van het politiek personeel tijdens de periode 1938-1947. Burgemeesters en schepenen in het arrondissement Tielt van 1938 tot 1947*, onuitgegeven licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, 1988; O. Moens, *Verandering en continuïteit van het politiek personeel tijdens de periode 1938-1947. Burgemeesters en schepenen in het arrondissement Dendermonde van 1938 tot 1947*, onuitgegeven licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, 1990; P. Gunst, *Verandering en continuïteit van het politiek personeel tijdens de periode 1938-1947. Burgemeesters en schepenen in het arrondissement Oostende van 1938 tot 1947*, onuitgegeven licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, 1991; G. Naudts, *Verandering en continuïteit van het politiek personeel tijdens de periode 1938-1947. Burgemeesters en schepenen in het arrondissement Brussel en Nijvel van 1938 tot 1947*, onuitgegeven licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, 1991; J. Custers, *Verandering en continuïteit van het politiek personeel tijdens de periode 1938-1947. Burgemeesters en schepenen in het arrondissement Leuven van 1938 tot 1947*, onuitgegeven licentiaatverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, 1996.

Inleiding

Ongeveer vijftien jaar geleden begonnen drie studenten, onder leiding van Herman Balthazar van de Universiteit Gent, met het onderzoek naar de gemeentepolitiek voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Tot dan toe werd er weinig aandacht geschonken, noch door het fundamenteel wetenschappelijk onderzoek, noch in de vulgariserende literatuur, aan dit onderdeel van het politieke bestuur gedurende de voornoemde periode. Ondertussen werden er reeds een groot aantal licentiaatverhandelingen (1) afgewerkt rond het thema: "*Verandering en continuïteit van het politiek personeel tijdens de periode 1938-1947*". Telkenmale werd er door de auteur een ander bestuurlijk arrondissement onderzocht en beschreven.

Daarnaast verschenen ook reeds twee bijdragen over dit onderwerp van de hand van P. Gunst en B. De Wever. Het eerste artikel verscheen in het tijdschrift "*Handelingen*" (2) en het tweede in het werk "*De democratie heruitgevonden*" (3). In beide artikels werd een overzicht gegeven aan de hand van de reeds verzamelde gegevens.

Ongeveer zeven jaar geleden stelden prof. Luc Huyse en dr. K. Hoflack ons de vraag of wij in het kader van dit Gentse project het arrondissement Leuven voor onze rekening wilden nemen in onze licentiaatverhandeling om zo aan te sluiten bij de reeds beëindigde Gentse verhandelingen. De vraagstelling en gehanteerde methode namen wij kritisch over van onze voorgangers om de continuïteit van het onderzoek te verzekeren. Dit weerhield er ons dan ook niet van de verhandeling op een persoonlijke manier te benaderen en er onze eigen nuances aan toe te voegen.

Wij onderzochten de wijzigingen in de Colleges van Burgemeester en Schepenen van de gemeenten van het arrondissement Leuven in een crisisperiode bij uitsteking. Het einde van de jaren dertig met de laatste vooroorlogse verkiezingen in 1938 droeg de oorlog reeds in zich, een oorlog die een ingrijpende invloed had op het dagelijkse leven. Maar ook de naoorlogse periode tot de gemeenteraadsverkiezingen van 1947 ging, vanwege de repressie en epuratie, zeker niet onopgemerkt voorbij.

Welke invloed had dit alles nu op de gemeentepolitiek en op de verkiezingen op gemeentelijk vlak? Wat gebeurde er met de Colleges tijdens de oorlog, wie kwam er in de plaats van de verdwenen mandatarissen? Of met andere woorden in hoeverre was er continuïteit of discontinuïteit binnen de Colleges en, breder, binnen de gemeentebesturen?

In een eerste deel van dit artikel schetsen we de politiek-juridische achtergrond waartegen alles zich afspeelde. We bekijken de ideeën van de verschillende overheden en politieke groeperingen over de organisatie van de gemeentelijke overheden en hoe deze opvattingen in wettelijke structuren werden gegoten.

In een tweede deel bekijken we op een kwantitatieve manier de hele evolutie die de gemeentebesturen doormaakten in het arrondissement Leuven in de voornoemde periode, gevolgd door een aantal belangrijke conclusies.

In dit eerste deel belichten we de politiek-juridische achtergrond waartegen ons artikel zich afspeelt. We doen dit zowel voor de structuren als voor de personen.

STRUCTUREN

I. De oude structuren

Als kleinste autonome entiteit binnen de openbare bestuursinstellingen vinden wij onder aan de hiërarchische ladder, de gemeente. Zij staat in wederkerige relatie tot het arrondissement, de provincie, de gewesten en de gemeenschappen (hiervan was in de onderzochte periode nog geen sprake) en de federale overheid. Deze relatie houdt in dat de gemeente opdrachten en besluiten van de hogere overheid dient uit te voeren en dat de hogere overheden mee in staan voor de goede werking der gemeenten.

De belangrijkste institutionele onderdelen van de gemeenten zijn de gemeenteraad, het College van Burgemeester en Schepenen en de schepenen en de burgemeester zelf. Ook hier treffen we vanzelfsprekend de scheiding der machten aan.

Natuurlijk lichten wij hier niet de situatie toe zoals ze vandaag de dag bestaat, maar wel zoals deze was tussen 1938 en 1947. Grote verschillen treffen we niet aan, maar hier en daar is wel een evolutie merkbaar. Zoals vandaag gingen de kiezers in principe om de zes jaar naar de stembus, maar de voorwaarden verschilden licht van deze van nu. Zo moest de kiezer de leeftijd van 21 jaar bereikt hebben op de verkiezingsdag, nu is dat 18 jaar. Ook moest hij Belg van geboorte zijn, waar nu een EU-burgerschap nodig is om deel te mogen nemen aan de gemeentelijke besluitvorming. Deze twee voorwaarden, namelijk leeftijd en afkomst, maakten een analoge evolutie voor de kandidaten op de lijsten. Deze moesten destijds 25 jaar oud zijn, nu 21, en tevens Belg van afkomst.

Daarnaast moesten zowel de kiezer als de kandidaten hun woonplaats in de gemeente hebben en niet uitgesloten zijn van het stemrecht omwille van correctionele of criminele veroordeling. Dit is nog steeds van toepassing.

Bijkomend konden en kunnen er zich nog steeds redenen van onverenigbaarheid voordoen die de installatie of uitoefening van een ambt beletten. Deze konden liggen in de uitvoering van andere ambten of bloedverwantschap. Dit laatste zorgde vooral in de kleinere gemeenten soms voor problemen.

Na de verkiezingen werden en worden, in normale omstandigheden, uit de gemeenteraadsleden de schepenen en de burgemeester respectievelijk verkozen en voorgedragen aan de koning.

Het College vormde ook toen het bestuurlijke luik van de gemeente, in aantal varieerde het aantal schepenen van twee tot zeven naar gelang het aantal inwoners van de gemeente. De benoemingsvoorwaarden, de verkiezingsprocedure en de taken van de schepenen bleven doorheen de jaren grotendeels onveranderd. Een zelfde opmerking geldt eigenlijk voor de burgemeester, die de vertegenwoordiger van de regering was en die als eerste ambtenaar de gemeenteraad en het schepencollege voorzat en ook hoofd van de politie was.

II. De nieuwe orde structuren

a) Voor de oorlog

De jaren dertig vormden in heel Europa het kader voor een politieke en sociaal-economische crisis die verstrekken gevolgen had en nog zou hebben. De democratie kwam onder druk te staan en werd in vraag gesteld. Ook haar instellingen op een lager echelon, zoals de gemeenten, ontsnapten hieraan niet.

(2) P. Gunst, *De gemeenteraadsverkiezingen en hun impact op de Belgische politiek. (1890-1970)*, in: *Handelingen*, p. 399-427.

(3) L. Huyse en K. Hoflack, red., *De democratie heruitgevonden: oud en nieuw in politiek België 1944-1950*, Leuven, 1995.

Deze kritiek kwam niet enkel uit rechts-conservatieve of fascistische hoek, maar ook de gevestigde partijen, zuilen en allerhande politiek-maatschappelijke organisaties werkten ideeën uit tot hervorming van de staat.

De hervormingsideeën werden vooral aangetroffen binnen het katholieke kamp, maar ook vanuit socialistische hoek gingen stemmen op tot hervorming.

Twee grote discussiepunten die rechtstreeks betrekking hadden op het bestuur der gemeenten kwamen aan bod.

Op de eerste plaats werd de positie van de burgemeester in vraag gesteld en hieruit groeide de discussie rond de burgemeesterambtenaren. De provinciegouverneur zou een burgemeester benoemen die *"geheel onpartijdig zou staan ten opzichte van de plaatselijke partijpolitieke geschillen die het bestuur van een gemeente vrij lastig maken"* (4). Dit ontwerp was het geesteskind van twee katholieke politici, Minister Rubbens (a) en volksvertegenwoordiger R. De Man (b). Het ontwerp zou uiteindelijk verworpen worden door de werkgroep *"Studiecentrum tot hervorming van de Staat"*.

Een tweede hekelpunt vormde de fusie der grote agglomeraties, een idee dat eveneens onderzocht en verworpen werd.

Vanzelfsprekend was de opvatting van het VNV veel verregaander. In de lijn van hun hele opvatting over het staatsbestuur, moest volgens de VNV-ers ook in de gemeentepolitiek en in het gemeentebestuur het leidersprincipe gevolgd worden. Het concept van de burgemeestersambtenaren werd door hen gehuldigd en deze nieuwe burgemeesters zouden bij voorkeur uit hun rangen komen want *"de liberaal, individualistisch-egoïstische burgemeesters waren partijcreatures onbekwaam om de nieuwe ordening gestalte te geven"* (5). Deze greep naar de macht lukte voor het VNV juist het beste op lokaal vlak want tijdens de oorlog zouden zij zowat 40 à 50% van het aantal burgemeestersposten in Vlaanderen bezetten. (6)

b) De oorlogsjaren

In mei 1940 bezetten de Duitsers België en namen de macht over. Zij lieten echter het grootste deel van de bestuurlijke administratie in handen van Belgische functionarissen en controleerden het hele bestuur van bovenaf. Deze *'Militärverwaltung'* werd geleid door een *'Militärbefehlshaber'*, von Falkenhausen en de *'Militärchef'*, Reeder.

De situatie van de regionale en plaatselijke functionarissen verschilde onderling zeer sterk. Zo dienden de burgemeesters volgens het burgerlijk mobilisatieboekje hun post te blijven bezetten bij het uitbreken van eventuele vijandelijkheden. Dit gebeurde echter niet overal en zo zou dit feit later in de oorlog één der voornaamste redenen van uitzuivering worden. De Duisters wensten dat zoveel mogelijk ambtenaren hun post weer innamen om zo de continuïteit van het bestuur te garanderen. Al vlug trachtten de bezetters deze ambten te laten invullen door collaboratiegezinde figuren, in het kader van de *'Flamen-politik'*. Deze figuren konden voor Reeder slechts uit één partij komen, het VNV, daar met de andere traditionele Belgische partijen niets te beginnen viel. (7)

Naast de oude Belgische structuren die vaak behouden bleven, installeerde de bezetter wel eigen bestuursorganen, ingevuld door Duisters, ter controle van de Belgische structuren.

Concreet verzetten de Duisters zich tegen de democratisch verkozen organen zoals op gemeentelijk vlak de gemeenteraad. Er werden dan ook maatregelen genomen die zouden leiden tot de uitschakeling van deze democratische organen en zo ook van de gemeenteraad. Dit zou gebeuren in verschillende stappen en hield in dat alle bevoegdheid in handen kwam van de burgemeester en de schepenen. De schepenen werden op hun beurt vanzelfsprekend niet langer benoemd door de gemeenteraad, maar door de secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken. De burgemeester evolueerde naar het reeds eerder besproken model van burgemeesterambtenaar.

Alle bevoegdheden van de raad kwamen in handen van de schepenen en de burgemeester, maar de bezetter gaf hun nog verdere nieuwe taken en bevoegdheden. Deze werden door Gérard Romsée opgesomd in een schrijven van 31 juli

(4) J. Van Der Meulen, *Het vraagstuk de burgemeestersambtenaren in België*, 1938, p. 22.

a. Edmond Rubbens (°1894), jurist en vanaf 1936 minister van koloniën onder van Zeeland.

b. Robert De Man (°1900) onderwijzer, vanaf '32 volksvertegenwoordiger en vanaf '46 senator.

(5) B. De Wever, *Greep naar de macht*, Gent, 1994, p. 363.

(6) Ibidem.

(7) Ibidem.

1941 aan de provinciegouverneurs. "Naast hun gewone administratieve werkzaamheden, werd hun onder meer de uitvoering opgedragen der belangrijke besluiten inzake rantsoenering en bevoorrading nl. de schatting van den oogst, de levering van vee, melk, granen en andere landbouwproducten, de regeling der markten enz. Velen hunner werden daarenboven met de delicate taak belast van de verdeling van de motorbrandstof. Eindelijk werd onlangs aan de gouverneurs, aan de arrondissementcommissarissen en de burgemeesters der hoofdplaatsen van de groote agglomeraties de administratieve rechtsmacht opgedragen, waardoor zij als strafrechter optreden tegenover diegenen, die de besluiten inzake bevoorrading, rantsoenering en vaststelling der prijzen overtreden." (8) Deze gevoelige uitbreiding der bevoegdheden had dan ook een aanpassing van de wetten tot gevolg.

c) na de oorlog

Het lag voor de hand dat er na de bevrijding zo snel mogelijk weer werd overgegaan naar de normale wettelijke situatie. Enkel legitieme beslissingen, genomen tijdens de oorlogsjaren, bleven in voege. Al de anderen werden zo snel mogelijk ongedaan gemaakt, zoals onder meer de hervormingen op gemeentelijk vlak.

PERSONEN

I. De oude garde

Op 27 september 1938 kondigde de Belgische regering de gedeeltelijke mobilisatie af als gevolg van de gespannen internationale sfeer. Hierdoor konden de op 9 oktober van dat jaar geplande gemeenteraadsverkiezingen niet doorgaan. Het parlement keurde vervolgens op 4 oktober een wetsontwerp goed waarbij de lokale stembuslag verschoven werd naar 16 oktober. Dit geeft meteen weer onder welk gesternte deze verkiezingen dienden gehouden te worden.

Hierdoor ging er minder aandacht dan gewoonlijk naar deze gebeurtenis, maar toch hadden de gebeurtenissen op wereldvlak een invloed op de lokale Belgische politiek. "De antinazistische slogans hebben een weerklank gevonden bij het kiezerskorps, vooral bij de vlottende massa, zo rapporteerde de Duitse gezant in Brussel." (9) En dit had het VNV geweten, zelfs Hendrik Elias zou na de oorlog schrijven dat de Vlaamsnationalisten volledig in het isolement werden gedrukt door de internationale spanningen. Ook de hernieuwde concentratiepoging van de verschillende rechtse en katholieke partijen, na het doodbloeden van die van 1936, kende weinig succes in Vlaanderen.

Het mag dan ook niet verwonderlijk lijken dat het VNV niet de verhoopte overwinning kon vieren, iets wat zij zelfs zelf toegaven na de verkiezingen. De grote overwinnaars op nationaal vlak waren de katholieken, terwijl de socialisten stagneerden en de liberalen zelfs mee aan de verliezerszijde stonden.

II. De nieuwe orde

De nieuwe bewindvoerders wilden zo snel mogelijk hun nieuwe orde ondersteund zien door 'goedgezinde' personen. Hiervoor moesten zij in eerste instantie het oude apparaat uitzuiveren. Dit werk werd vergemakkelijkt door vijf administratieve maatregelen:

- ontslag wegens postverlating
- de ouderdomsverordening
- ambtsverbod vanaf 60 jaar
- tuchtmaatregelen
- de hervorming van de grote agglomeraties (niet van toepassing op Leuven).

(8) Besluitwet van 25 juni 1941 van de secretaris-generaal van het ministerie van Binnenlandse zaken.

(9) L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging III*, Leuven, 1989, p. 119.

Vanzelfsprekend diende er volgend op de uitzuivering, een groot aantal functionarissen benoemd te worden. Zoals reeds gesteld streefden de Duitsers naar een versterkte autoritaire basis, onder meer mogelijk gemaakt door het benoemen van burgemeesters buiten de verdwenen raad. Het spreekt dan ook voor zich dat de Duitsers de hand hadden in de benoemingspolitiek en dat zij alle benoemingen ten minste formeel dienden goed te keuren. Deze goedkeuring verliep echter niet altijd even vlot, zoals onder meer mag blijken uit de volgende verklaring van G. Romsée op zijn proces: *"de plaatselijke Kommandaturen waren veelal eigenzinnig, kleingeestig en willekeurig in beslissingen; eenig verhaal daartegen bestond praktisch niet, want de Militärverwaltung scheen niet bij machte om in te grijpen tegen die plaatselijke potentaten, die gedekt werden door hun respectieve Feldkommandanten dewelke omwille van hun militaire perogatieven zeer onafhankelijk stonden ten opzichte van de Verwaltung."* (10)

Anderzijds dient er rekening mee gehouden te worden dat collaboratiefiguren na de oorlog de rol van de Duisters hebben willen uitvergroten om zo hun eigen inbreng te minimaliseren, natuurlijk uit eigenbelang.

Vanzelfsprekend zag het VNV hier zijn kans schoon om zijn macht op gemeentelijk vlak te verstevigen. Al de veranderingen werden door hen op applaus onthaald. Het VNV hechtte veel belang aan de machtsdeelname vanaf de basis en zij zouden er dan ook in slagen om ongeveer de helft van de Vlaamse gemeenten in handen te krijgen.

In de 'SD-meldungen' van augustus 1943 vinden we hierover: *"op een totaal van 1074 burgemeesters (voor Vlaanderen nodr.) stonden er 594 (55%) bekend als VNV-ers, 303 als anglofiel (28,2%), 170 als neutraal (15,8%) terwijl 7 burgemeesters doorgingen als SS-ers."* (11)

III. Terugkeer van de oude garde

De terugkeer van de regering in Londen naar België en met haar de terugkeer naar het democratisch bestel, werd tijdens de ballingschap reeds voorbereid. Daarbij moest de regering ook de repressie en epuratie ten overstaan van de collaboratie uitwerken. Dankzij de snelle bevrijding van België werd een grote chaos vermeden en de gerechtelijke vervolging en de administratieve uitzuivering van iedereen die een onvaderlandse houding had aangenomen, kon beginnen.

Er dient wel een onderscheid gemaakt te worden tussen twee groepen in deze naoorlogse periode. Vooreerst waren er de democratisch verkozenen van '38 tegen wie een procedure van administratieve epuratie kon lopen om verscheidene redenen. Daarnaast waren er de oorlogsfunctionarissen die er 'nooit waren geweest' en dus ook niet dienden verwijderd te worden. Zij konden echter wel strafrechterlijk vervolgd worden wegens collaboratie.

Daarnaast dienden er ook een aantal andere personen benoemd of gekozen te worden om de periode tot de eerste verkiezingen te overbruggen.

De gemeenteraadsverkiezingen van 24 november 1946

In 1968 stelde oud-premier Theo Lefevre in een terugblik op de naoorlogse periode: *"Hoe zou het eigen huis, van de vijand bevrijd, politiek worden ingericht? Zou men aan nieuwbouw doen of zich tevreden stellen met een grondige restauratie? In feite bleken de ambities nog geringer - na de gevangnissen te hebben volgestopt met incivieken - de hele, de halve en de vermeende - hernam men in het oude huis de oude gewoonten."* (12) En politiek België bleef niet alleen achter met de herinnering aan wat gebeurd was tijdens de oorlog, maar torste ook de erfenis van de jaren dertig en aanschouwde de contemporaine problemen zoals de koningskwestie, de repressie, de dreiging van links enz.

Het was de blauwrode communistische coalitie, onder leiding van Camille Huysmans die in het voorjaar van 1946 besliste tot het houden van gemeente-

(10) P. Gunst, *Verandering en continuïteit van het politiek personeel tijdens de periode 1938-1947. Burgemeesters en schepenen in het arrondissement Oostende van 1938 tot 1947*, onuitgegeven licentiaatverhandeling, Universiteit Gent, 1991, p. 206.

(11) E. Verhoeyen, *België in de Tweede wereldoorlog. Deel IX. Het minste kwaad*, Kapellen, 1990, p. 92-93.

(12) L. Huyse, *De gewapende vrede*, Leuven, 1986, p. 9.

raadsverkiezingen op 24 november 1946. En alhoewel de gemeenteraadsverkiezingen en de nationale impact ervan altijd zeer voorzichtig moeten benaderd worden, deden vooral de katholieken - die zich verenigd hadden in de CVP en op dat ogenblik de oppositie uitmaakten - er alles aan om van deze stembusslag een nationale test te maken. Zij waren op dat, ogenblik de sterkste partij in Vlaanderen en in België en wilden ook op dat elan doorgaan in de gemeenteraadsverkiezingen. Het streven naar centralisatie van alle plaatselijke lijsten onder het CVP-banier was daaraan dan ook niet vreemd. Eendracht maakt immers macht en dat had de CVP zeer goed begrepen onder meer door de vooroorlogse versplintering van het katholieke blok. In dit kader mogen we ook de pogingen zien om zoveel mogelijk Vlaamsnationalisten voor zich te winnen in het licht van de verkiezingen.

De grootste regeringspartij, de BSP, had al een zekere gemeentelijke ervaring, zeker in de geïndustrialiseerde gebieden en verwees hier dan ook naar in aanloop van de verkiezingen van 24 november. Zij trachtte de sterke positie die ze had opgebouwd in de periode na de oorlog te handhaven en trok daarop goed voorbereid naar de verkiezingen. (13)

Omwille van hun ronduit rampzalige uitslag in de parlementsverkiezingen, van 17,2 % in 1938 naar 8,9 % in 1946, onderlijnden de liberalen het lokale van de gemeenteraadsverkiezingen zeer sterk.

De laatste regeringspartij was de communistische partij. Na hun steile opgang konden zij niets anders hopen dan dit te bevestigen en te bewijzen dat dit succes geen eendagsoverwinning was. Zij trokken, veel meer nog dan de andere partijen, in nationale slagorde naar de verkiezingen. Dit vloeide vooral voort uit het feit dat zij veel minder goed georganiseerd waren op lokaal vlak. Hierover zei B. Van Hoorick op een vergadering van het partijbureau in oktober 1946: "*La préparation de notre campagne électorale révèle à nouveau la faiblesse de notre cadre et de notre organisation. Les copains ne connaissent pas leur commune et sont incapables de faire leur programme.*" (De voorbereiding van onze verkiezingscampagne verraadt opnieuw de zwakte van onze lijst en van onze organisatie. De kameraden kennen hun gemeente niet en zijn niet bekwaam om hun programma te maken.) (14)

De CVP was achteraf opgetogen over het behaalde succes. Vooreerst was er de doorbraak in de grote steden, naast het succes op het platteland. "*Uit deze cijfers blijken duidelijke conclusies. Een deel der socialistische en communistische arbeidersmassa gaf haar vertrouwen aan de CVP. Ten tweede bewijst het organisatiesysteem van de CVP zijn deugdelijkheid. Het is duidelijk, de CVP heeft thans een organisatie die iets vermag.*" (15)

De vrees van de communisten is ten dele waarheid geworden, vooral dan in Vlaanderen. De reactie is er dan ook naar. Laimand stelt dat: "*Les résultats des élections soulèvent à nouveau notre faiblesse dans le domaine de l'organisation. Nous traversons une crise de croissance sur laquelle nous n'avons pas été assez attentives. ... Le décalage entre notre organisation et notre rôle politique est plus grand que avant la guerre. Il n'y a pas de travail sur le plan communal. Les sections ne fonctionnent pas. Nous avons décelé la faiblesse de notre organisation au lendemain de la campagne électorale précédente, mais nous n'avons pas su y porter remède.*" (16) (De verkiezingsuitslagen wijzen opnieuw op onze zwakte op het organisatorische vlak. Wij maken een groeicrisis door op de welke wij niet goed genoeg waren voorbereid. ... Het gebrek aan overeenstemming tussen onze organisatie en onze politieke rol is groter dan voor de oorlog. Er is geen werk op gemeentelijk vlak. De secties functioneren niet. ... Wij hebben de zwakte van onze organisatie ontdekt de dag na de vorige verkiezingscampagne, maar wij hebben er geen verbetering in kunnen brengen.)

De regering reageerde laconiek en stelde dat deze uitslag niet de minste invloed had op haar werk en sloot hiermee, onder boegeroep van de CVP, dit hoofdstuk af.

(13) K. De Schouwer, *De gemeenteraadsverkiezingen van 1946. De reconstructie van een partijsysteem*, in: *Tussen restauratie en vernieuwing. Aspecten van de naoorlogse België politiek. 1944-1950*, Brussel, 1989, p. 66.

(14) Ibidem.

(15) Ibidem.

(16) Ibidem.

KWANTITATIEVE RESULTATEN

In dit laatste deel bekijken we voor het arrondissement Leuven de evolutie op kwantitatief vlak. In eerste instantie doen we dit voor de partijpolitieke evolutie van 1938 tot 1947 in de verschillende gemeenten, maar daarnaast ook voor de veranderingen in het personeelsbestand gedurende dezelfde periode.

Wat het eerste betreft zien we de machtspositie van de katholieken -na de oorlog de CVP- als een grote constante gedurende de hele onderzochte periode. De katholieke partij haalde in 1938 ongeveer 38% van de zetels en was daarmee het best vertegenwoordigd in de verschillende gemeenten van het arrondissement. Temeer daar ook de plaatselijke katholieke lijsten nog eens goed waren voor 7% van de te verdelen gemeenteraadszetels. Tot slot moeten we daar nog voor een goed deel de verkozenen van de concentratielijsten bijtellen. Alles bijeen was de katholieke familie goed voor ongeveer de helft (517 op 1077) van de zetels in de 119 gemeenten.

Na de oorlog zorgde de nieuwe CVP voor problemen in sommige gemeenten waardoor deze partij niet overal onder deze noemer naar de kiezer kon gaan. In een deel van de gemeenten koos ze dan voor een lijst van plaatselijke katholieken en op andere plaatsen voor gemeentebelangen. Dit uitte zich ook in de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen van 24 november 1946. De CVP ging licht achteruit en verloor 25 zetels of 3%. Dit verlies werd echter zo goed als volledig gecompenseerd door de winst van de lokale katholieke lijsten en opnieuw kon de CVP rekenen op iets minder dan de helft van de zetels. Het lichte verlies dat zich manifesteerde was echter niet van die aard om van een breuk in de katholieke hegemonie te spreken. De liberalen kenden eveneens een achteruitgang van 3% in 1946 en gingen van 17% naar 14%. Deze nederlaag was echter niet zo dramatisch als deze opgelopen na de parlementsverkiezingen van februari 1946. Toen gingen ze met 10% achteruit.

Een soortgelijk fenomeen deed zich voor bij de socialisten die zowel in februari als in november wonnen, maar waar de winst bij de gemeenteraadsverkiezingen merkkelijk kleiner was dan bij de parlementsverkiezingen.

Voor deze drie grote partijen kunnen we dus besluiten dat er ondanks de lichte verschillen een constante ligt in hun resultaten van voor en na de oorlog. Een besluit dat eigenlijk nog versterkt wordt wanneer we de vergelijking maken met de parlementaire verkiezingen. De verschillen die zich toen manifesteerden waren veel belangrijker en in het licht van deze vaststelling mogen we dan ook stellen dat de oorlog op gemeentelijk vlak veel minder voor fluctuaties zorgde. De Vlaams-nationalistische lijsten verdwenen vanzelfsprekend na de oorlog en dus kunnen we voor hen moeilijk een uitspraak doen over continuïteit of discontinuïteit, wat voor de communisten door hun minimale aanwezigheid zowel voor als na de oorlog eigenlijk ook geldt.

De omzetting van de raadszetels naar werkelijke macht in het College verliep ook constant. De katholieken slaagden hier tweemaal zeer goed in en zetten hun overwicht in de raden om naar een nog groter aandeel in de Colleges, de liberalen bleven tweemaal ongeveer status-quo en de socialisten hadden zowel in '38 als in '46 enorm veel moeite om door te dringen in de Colleges.

De oorlogsperiode zelf zorgde natuurlijk voor een grote discontinuïteit in het gemeentebestuur. Het VNV kon meteen op grote schaal doordringen in de Colleges daar de raden in 1941 gewoon verdwenen. Bijna 70% van de vrijgekomen plaatsen of 30% van het totaal aantal plaatsen in de Colleges kwam in de handen van de grootste Vlaamse collaboratiepartij die daarmee een ware machtsgreep pleegde. Hier kunnen we dus terecht van een breuk spreken.

Wat nu de burgemeesters en schepenen zelf betrof, krijgen we toch een iets ander beeld. Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 keerde bijna de helft van de leden van het College opnieuw in hun functie. 72 van de 119 burgemeesters (61%) werden opnieuw benoemd en 101 van de 243 schepenen (41%) traden opnieuw in functie. Daarnaast waren er nog tien burgemeesters en sche-

penen uit de Colleges van 1932 die een schepenpost voor een burgemeesters-
sjeerp verruilden en omgekeerd.

Dit beeld herhaalde zich na de oorlog zeker niet. Waar we in 1938 nog 50% van
de burgemeesters en schepenen terugzagen was dit in 1947 nog slechts 25%. Bij
de burgemeesters slaagde goed 1/3 (43 op 119) erin om weer voor zes jaar het
College te leiden. Van de schepenen zagen we slechts 1/5 (49 op 243) terug in
het College.

Gezien deze cijfers ook nog eens gelijk verdeeld waren over de verschillende
sociaal-economische categorieën, mogen we dus rustig spreken van een breuk in
de periode tussen de laatste vooroorlogse en de eerste naoorlogse gemeente-
raadsverkiezingen op het vlak van het politiek personeel.

Ook de beroepsklassen en leeftijdsklassen toetsten we aan het continuïteits-
vraagstuk.

Na de oorlog zagen we dat er een verjonging optrad in de Colleges van Burge-
meesters en Schepenen. Het zwaartepunt van de leeftijdsverdeling lag bij de 55-
tot 64-jarigen voor de oorlog terwijl dit na de oorlog te situeren was bij de 45- tot
54-jarigen. We dienen dit beeld wel te nuanceren daar de verjonging zich niet
doorzette in de zeven gemeenten van de derde sociaal-economische categorie.

Bij de beroepen zagen we een grotere continuïteit. De groep van de landbou-
wers overheerste, zowel voor als na de oorlog met een aandeel van 50%, op
nadrukkelijke wijze de Colleges van de Oost-Brabantse gemeenten. We zagen
voor de rest weinig evolutie binnen de beroepsklassen daar alle overige klassen
ongeveer in dezelfde mate vertegenwoordigd bleven voor en na de oorlog.

We vermeldde reeds dat de Tweede Wereldoorlog zelf een belangrijke breuk-
lijn betekende op het vlak van de partijpolitieke situatie in het arrondissement
Leuven. Ook op het vlak van de personeelsbezetting vormde deze periode een
belangrijke breuklijn met de vooroorlogse situatie. Eénenzestig procent van de
wettelijk benoemde burgemeesters en van de door de raden verkozen schepe-
nen verdween en werd vervangen door oorlogsmandatarissen. Deze disconti-
nuïteit was opmerkelijk groter in de gemeenten van de categorie drie en vier dan
in de landelijke gemeenten van categorie vijf. Dit was waarschijnlijk te wijten
aan het grotere belang dat de bezetter hechtte aan het Duitsvriendelijke bestuur
van steden en grote gemeenten en het kleine aantal geschikte personen dat in de
plattelandsgemeenten in staat was om het bestuur waar te nemen. Het grootste
deel van de uitzuiveringen werd door toepassing van de ouderdomsverorde-
ning van 7 maart 1941 gewettigd.

Door deze maatregel zagen we ook dat er een opmerkelijke verjonging was van
de Colleges: 2/3 was jonger dan 45 jaar.

De landbouwers bleven de best vertegenwoordigde beroepsklasse met 55% van
het totaal aantal oorlogsbenoemingen en ook de groep van de ambachtslui en
kleine zelfstandigen manifesteerde zich met een goede 20% nu duidelijker dan
voorheen.

We mogen dus besluiten dat er op partijpolitiek vlak zich niet meteen een breuk-
lijn voordeed tussen de periode voor en na de oorlog, in tegenstelling tot het
vlak van de personeelsbezetting en de leeftijdscategorieën. Maar het was voor-
al de oorlogsperiode zelf die sterk verschilde, op beide onderzoeksvlakken, van
de voorgaande jaren.

Joost Custers
Van Benedenstraat 7, bus 41
3000 Leuven

Colloquiumbundels
Studiedagen
Verbond voor Heemkunde

**HEEM- EN VOLKSKUNDIGE MUSEUMPARKEN OF REGIONALE
NETWERKEN VAN KLEINERE HEEMMUSEA**

De museumgedachte is nog nooit zo springlevend geweest als in de jaren negentig. Overall zijn er plannen om met de vorming van een museum te beginnen. Startende en zelfs jarenlang werkende (lokaal) historische musea, algemeen van aard of gespecialiseerd, kunnen hun toekomstplanning, in het kader van het nieuwe museumdecreet, met de in deze colloquiumbundel verzamelde teksten een nieuwe weg zoeken in het zich verder structurerend Vlaamse museumveld.

Zo is er bijzondere aandacht voor een aangepast museumbeleidsplan voor heemkundige musea, waarbij alle elementen voor een kwaliteitsverbetering aanwezig zijn. De museumbeleidsopties voor kleinere musea in Nederland worden evenzeer bekeken. De relatie met het Openluchtmuseum Bokrijk krijgt hier voor vele heemkundige musea ook een startbasis, terwijl de aandachtspunten van het museumdecreet helder worden uiteengezet.

Deze bundel kan men bekomen tegen 450 BEF (port incl.).

DE VREDE VAN MÜNSTER 1648
SCHEIDING BINNEN DE NEDERLANDEN & STAATS-BRABANT EN
DE BRONNEN

De Vrede van Münster betekende een duidelijk politiek einde van de Zeventien Provinciën die sporen naliet op politiek, socio-economisch en cultureel-religieus vlak. Negen bijdragen spelen in op deze hoofdlijnen, zowel als gewone tekst, maar evenzeer vanuit het oogpunt van bronnen en literatuur die behulpzaam kunnen zijn bij verder onderzoek.

Zeker voor het oude hertogdom Brabant, dat zijn gebied als gevolg van deze vrede definitief in twee zag verdeeld worden, is deze bundel interessant.

Deze bundel kan men bekomen tegen 450 BEF (port incl.).

Themanummers *Ons Heem*

In de loop van de voorbije jaargangen van *Ons Heem* verschenen er naast de gewone nummers regelmatig themanummers. Vooral in deze nummers kan men een interessant aanbod vinden van heemkundige bijdragen die als leidraad kunnen dienen voor verder lokaal en regionaal onderzoek. Hieronder volgt een lijst van de nog beschikbare themanummers die zeker in elke bibliotheek thuishoren.

jg. 15, 1961, nr. 5-6,	Tegelnummer	200 BEF
jg. 23, 1969, nr. 3,	Brueghelnummer	200 BEF
jg. 25, 1971, nr. 4,	Iets over boerderijen	200 BEF
jg. 26, 1972, nr. 6,	Herbergen	200 BEF
jg. 27, 1973, nr. 6,	Abdijen en landbouw	200 BEF
jg. 29, 1975, nr. 2-3,	Ijzeren afsluitingen	200 BEF
jg. 30, 1976, nr. 2-3,	Heemtaal	200 BEF
jg. 31, 1977, nr. 3-4,	Schuttersgilden	200 BEF
jg. 31, 1977, nr. 5-6,	Snoepgoed	200 BEF
jg. 32, 1978, nr. 6,	Wijnkultuur	200 BEF
jg. 34, 1980, nr. 1-2,	Het kind in ons heem	200 BEF
jg. 35, 1981, nr. 2,	Bijen	200 BEF
jg. 39, 1985, nr. 3,	Volksdevotie	200 BEF
jg. 40, 1986, nr. 3-4,	Neogotiek in Vlaanderen	200 BEF
jg. 41, 1987, nr. 2-3,	Volksgeneeskunde	200 BEF
jg. 41, 1987, nr. 5,	Landbouw in Haspengouw	200 BEF
jg. 42, 1988, nr. 2,	Postverkeer	200 BEF
jg. 43, 1989, nr. 2,	Roepstenen en kerkpuien	200 BEF
jg. 43, 1989, nr. 4-5,	Jacht en stroperij	200 BEF
jg. 44, 1990, nr. 5,	Rechtshistorisch patrimonium	200 BEF
jg. 45, 1991, nr. 2-3,	Meidagen 1940, WO II in Vlaanderen	200 BEF
jg. 45, 1991, nr. 4-5,	Kaarsen	200 BEF
jg. 46, 1992, nr. 2,	Openbaar vervoer in Vlaanderen	200 BEF
jg. 47, 1993, nr. 2,	Uurwerken en uurwerkmakers	200 BEF
jg. 47, 1993, nr. 4,	Melkverwerking en melkerijen	200 BEF
jg. 48, 1994, nr. 2,	Schuttersgilden	200 BEF
jg. 48, 1994, nr. 3,	Leven in en rond de mijn	200 BEF
jg. 49, 1995, nr. 3-4,	Olieslagmolens	250 BEF
jg. 50, 1996, nr. 1,	Aspecten van Brabant	200 BEF
jg. 50, 1996, nr. 2,	Volksbedevaarten en pelgrimsgebruiken	250 BEF
jg. 50, 1996, nr. 3,	Drinkwatervoorziening door de eeuwen heen	150 BEF
jg. 51, 1997, nr. 1-2,	Huldeboek Jan Gerits	350 BEF
jg. 51, 1997, nr. 3,	Herbergleven in Vlaanderen	200 BEF
jg. 51, 1997, nr. 4,	Het kasteel in ons dorp	250 BEF
jg. 52, 1998, nr. 1,	Vlaamse emigratie naar Engeland en Noord-Amerika	250 BEF
jg. 52, 1998, nr. 2,	Sociale aspecten van de adel	300 BEF
jg. 52, 1998, nr. 3,	Historische en volkskundige aspecten van suiker	150 BEF
jg. 52, 1998, nr. 4,	Pro memorie. Monumenten voor de Grote Oorlog	250 BEF
jg. 53, 1999, nr. 1,	Papiergeschiedenis	250 BEF
jg. 53, 1999, nr. 2,	Tabaksgeschiedenis	250 BEF
jg. 53, 1999, nr. 3,	Baksteen	250 BEF
jg. 53, 1999, nr. 4,	Dood en begrafenissen	250 BEF
jg. 54, 2000, nr. 1,	Humor en verleden	250 BEF

Gewone nummers kunnen tegen 50 BEF (tot 1991) of 75 BEF (1992-1996) per exemplaar aangekocht worden. Gelieve steeds (zowel bij thema- als bij gewone nummers) portkosten toe te voegen: 50 BEF per nummer, 150 BEF per vier nummers. Te storten op rekeningnummer 068-2218590-33 met vermelding van jaargang en nummer. Voor meer informatie kan u vrijblijvend informeren bij het secretariaat van het Verbond voor Heemkunde, Kerkstraat 17 te 2970 's-Gravenwezel, tel. (03) 658 90 34, fax (03) 685 59 30.